

Lisbet Berg

Utdanningssuget

Ungdoms utdannings- og yrkesvalg sett fra skipsindustrien i Ulsteinvik

Lisbet Berg

Utdanningssuget

Ungdoms utdannings- og yrkesvalg sett fra
skipsindustrien i Ulsteinvik

© Forskningsstiftelsen Fafo 1998
ISBN 82-7422-229-6

Omslagsfoto: Lisbet Berg
Trykk: Falch Hurtigtrykk as

Innhold

Forord	5
Forfatterens forord	9
1 Innledning	11
2 Metode	15
2.1 Utvalg	15
2.2 Spørreskjemaene	17
2.3 Datainnhenting	18
2.4 Svarprosent	19
2.5 Representativitet og generaliserbarhet	20
2.6 Feilmarginer og usikkerhet	21
2.7 Et anvendt forskningsdesign	22
2.8 Figurer som analyseverktøy	23
3 Ungdommens valg av utdanning og yrke i Ytre Søre Sunnmøre	25
3.1 Valg av linje i videregående skole	29
3.2 Yrkesfagene er mest populære	31
3.3 Jenter kommer sjeldnere inn på yrkesfaglige linjer	33
3.4 Høye utdanningsambisjoner	39
3.5 Mange gutter velger skipsindustrien	41
3.6 Reform 94 tilbyr nye veier mot høyere utdanning	42
3.7 Jevnere rekruttering til høyere utdanning	43
3.8 Empiriske funn	45
4 Finnes Det gode arbeid i skipsindustrien?	49
4.1 Hvor mange ønsker å bli fagarbeidere i skipsindustrien?	51
4.2 Er interessen for å bli fagarbeider synkende?	53
4.3 Hvordan vurderer ungdommen en jobb i skipsindustrien?	54
4.4 Hvilke krav stiller ungdommen til Det gode arbeid?	57
4.5 Har jenter og gutter ulike forventninger til Det gode arbeid?	59

4.6 Ulike karriereplaner og vurdering av Det gode arbeid	61
4.7 Hvordan vurderes en jobb som faglært i forhold til Det gode arbeid?	62
4.8 Stemmer ungdommens vurderinger av skipsindustrien med realitetene?	64
4.9 Hvordan trives arbeiderene i arbeidet i forhold til andre yrkesgrupper?	68
4.10 Hvordan kan skipsindustrien rekruttere flere ungdommer?	70
4.11 Hvordan trives de kvinnelige arbeiderne?	74
4.10 Empiriske funn	76
5 Finnes Det gode liv i Ytre Søre Sunnmøre?	79
5.1 Hvordan er det å leve og bo i Ytre Søre Sunnmøre?	82
5.2 Hvor ønsker ungdommen å bo i framtiden?	86
5.3 Hvem vil bo i Ytre Søre Sunnmøre?	89
5.4 Hva er viktig for å leve Det gode liv?	92
5.6 Hvordan vurderer de voksne i regionen Det gode liv?	95
5.7 Har preferanser for bosted sammenheng med forventninger til Det gode liv?	98
5.8 Hvilke forventninger har framtidens fagarbeidere til Det gode liv? ..	98
5.9 «Sats på oss, så satser vi på dere senere!»	101
5.10 Empiriske funn	103
6 Valgstrategier og påvirkningsagenter	107
6.1 Er det vanskelig å velge linje i videregående skole?	110
6.2 Hva vektlegges i valg av linje i videregående skole?	112
6.3 Begrunnelser for valg av allmennfag og yrkesfag	116
6.4 Begrunner jentene valg av linje forskjellig fra guttene?	120
6.5 Trivsel på skoleen	122
6.6 Sju forskjellig valgstrategier	124
6.7 Kjennetegn ved elevene, valgstrategi og valg	127
6.8 Ulike påvirkningsagenter	130
6.9 Andre informasjonskilder	133
6.10 Empiriske funn	135
7 Samlet vurdering: Ungdoms utdannings- og yrkesvalg sett fra skipsindustrien i Ulsteinvik	139
Litteratur	153

Forord

Om prosjektet

Ideen til prosjektet Ungdommens utdanningsvalg – skipsindustriens rekrutteringsvilkår ble unnfanget i kjølvannet av et seminar om rekruttering til industrien på Mørkysten høsten 1996. Ulstein Industrier AS hadde problemer med å få tak i fagarbeidere til skipsbyggingen i Ulsteinvik. Bedriften så rekrutteringsproblemene i sammenheng med ungdommens valg av utdanning og hadde blant annet initiert en egen skipsindustri linje i videregående skoler i regionen. Ulsteingruppen hadde etablert samarbeid med både grunnskolen og videregående skole for å spre informasjon om bedriften og mulighetene ”skipsbyggerlinjen” byr på.

Gjennom høsten 1996 og våren 1997 samarbeidet Ulstein Industrier AS og Fafo om å etablere prosjektet. Siktemålet var å vinne kunnskap om hvilken utdanning ungdommen velger og hvorfor. Resultatene skulle legges til grunn for en debatt om hva lokalsamfunnet generelt, og skipsindustrien spesielt, skulle satse på for å styrke rekrutteringen til arbeidsplassene i regionen.

Prosjektet ble etablert ved årsskiftet 1997/1998. Finansieringen kom etter hvert fra Teknologibedriftenes Landsforening, Møre- og Romsdal Fylkeskommune, Kirke- Undervisnings- og Forskningsdepartementet gjennom Statens Utdanningskontor i fylket, Statens nærings- og distriktsutviklingsfond (SND), NHO i Møre og Romsdal og Ulstein Industrier AS.

Det ble etablert en egen referansegruppe for prosjektet bestående av:

Elisabeth Kandal, næringsavdelingen, Møre og Romsdal Fylkeskommune
Anita Steinsbru, utdanningsavdelingen, Møre og Romsdal Fylkeskommune
Ole Arne Opstad, Statens utdanningskontor i Møre og Romsdal
Hans Sundal, Fellesforbundet ved Ulstein Verft as
Bernhard Pilskog, NITO ved Ulstein Industrier as
Sveinung Erntzen, elevrådet ved Herøy videregående skule
Edit Voksøy, elevrådet Ulstein ungdomsskule
Svein Eiksund, Ulstein ungdomsskule
Inger Anne Moltu, Ulstein Verft as
Knut Johan Rønningen, Ulstein Propeller as

Referansegruppa har bistått prosjektet i utformingen av undersøkelsene og vært viktig i gjennomføringen. Vi takker alle i gruppa for verdifulle innspill.

Designet av undersøkelsene har vært spesielt på flere måter. For det første har vi gjennomført spørreundersøkelser og intervjuer med elever i grunnskole, videregående skole, lærere, arbeidere ved Ulstein Propeller og Ulstein Skipsverft og en kontrollgruppe av voksne i regionen som ikke arbeider i skipsindustrien. En stor del av spørsmålene til de fem gruppene har vært identiske, og dette har gitt grunnlag for spennende sammenlikninger av grupper som er i forskjellige faser av livet.

For det andre arrangerte vi et seminar i Ulsteinvik to uker etter at undersøkelsene var gjennomført. Representanter for alle gruppene i undersøkelsen ble invitert. Vi la spesiell vekt på å få fram ungdommens synspunkter, blant annet ved hjelp av et eget ungdomspanel som avsluttet seminaret. Resultatene fra undersøkelsene ble presentert, både for å få kommentarer til det vi fant, og for å gi lokalsamfunnet et nytt grunnlag for å drøfte og ta beslutninger som angår framtida. Selv om mediasamfunnet overøser oss med nye bilder av virkeligheten, urbane og globale moter og forestillinger om en framtid der livet leves mer eller mindre i elektroniske nett, er det de tradisjonelle verdiene som familie, arbeidskamerater og naturopplevelser som scorer høyest hos ungdommen i Ytre Søre Sunnmøre. Tilbakemeldingene i seminaret var lærerike for prosjektgruppa, både i utforming av rapporten og i senere formidling og bruk av undersøkelsene.

Litt om bruken av undersøkelsene

Resultatene av prosjektet er allerede brukt i utformingen av konkrete tiltak i Ytre Søre Sunnmøre. Sammen med NHO i Møre og Romsdal har Ulsteinkonsernet satt i gang

- tiltak rettet mot eget personale for å øke internkompetansen
- tiltak for å motivere lokal ungdom til å velge ingeniørutdanning
- tiltak for å rekruttere flere jenter til lokalt næringsliv
- tiltak for å synliggjøre Ulsteins internasjonale engasjement
- tiltak rettet mot skipsbyggerlinjens ved Herøy videregående skole for bedre å tilpasse tiltak skolens arbeid til næringslivets behov, og å øke linjens status
- tiltak for å synliggjøre lokal skipsbyggerkultur for barn og unge

Litt om hva vi vil arbeide videre med

Det rapporten kaller utdanningsсуget er bygget opp over lang tid i Norge. I 1994 hadde nesten en femtedel av den arbeidsføre befolkningen utdanning på høyskole

eller universitetsnivå. Isolert sett er dette en utfordring for den tradisjonelle verdiskapningen. Vi kan prøve å forandre utdanningssystemet slik at de som kommer ut av det dekker arbeidslivets behov for kompetanse. Vi kan utnytte det høye utdanningsnivået til å utvikle nye arbeidsformer, nye produksjonsformer og ny industri med nye produkter. Skal vi forandre arbeidskraften eller innholdet i arbeidet? Svaret er antakelig å gjøre begge deler. Det krever et langt bedre samspill mellom utdanningssystem og arbeidsliv enn det vi har sett gjennom de siste tredve årene. For å finne ut mer om hvordan det kan gjøres har vi behov for mer kunnskap.

Vi har allerede gjennomført et liknende prosjekt i Harstadregionen. Sammenhengene mellom oppfatninger om «det gode arbeidsliv», «det gode liv» og ungdommens utdanningsvalg er forskjellige i Ytre Søre Sunnmøre og Harstadregionen. Forskjellene er overraskende ut fra gjengse oppfatninger og forestillinger om at ungdom i by og land, i ulike landsdeler og med tilknytning til ulike næringsgreiner blir en mer og mer homogen og forutsigbar gruppe. Derfor er det nødvendig å vite mer om variasjonene dersom vi skal komme fram til noen endelige og nyanserte analyser av forholdet mellom utdannings-systemet og arbeidslivet, og på den måten bidra til debatten om hva vi bør og skal leve av i en ikke fjern framtid. For å komme dit trenger vi flere regionale prosjekter bygget på det samme designet.

Om prosjektgruppa

Kjersti Kleven i Fafo var sentral i utviklingen av problemstillingene og etableringen av prosjektet i nært samarbeid med prosjektleder i Ulstein Industrier as. I løpet av prosjektet ble hun ansatt i Ulstein Industrier as, og har bidratt i fullføringen av prosjektet fra denne posisjonen. Sylvei Pilskog i Ulstein Industrier har hatt ansvaret for mye av den praktiske tilretteleggingen og gjennomføringen av undersøkelsene i Ulsteinvik. Hovedtillitsvalgt Hans Sundal har vært både pådriver og tilrettelegger for gjennomføringen av undersøkelsen blant de ansatte i Ulsteinkonsernet. Teamet i Fafo har bestått av Lisbet Berg, Thore K. Karlsen, Tina Østberg og prosjektleder. I gjennomføringen av undersøkelsene ble prosjektteamet utvidet med Inger Marie Hagen fra Fafo. Utviklingen av prosjekt designet, spørreskjemaene og hovedkonklusjonene har foregått i samarbeid mellom Fafo og Ulstein Industrier as. Lisbet Berg har hatt hovedansvaret for å analysere og presentere resultatene av undersøkelsene, og er eneforfatter av rapporten.

Vi takker rektorer, lærere og elever ved grunnskolene og de videregående skolene i Ytre Søre Sunnmøre for oppslutning om prosjektet. Skolesjefens kontor i de fem kommunene og Fylkesskolesjefen i Møre og Romsdal har gitt oss nødvendig støtte. Vi takker også både ledelsen, fagorganisasjonene og de ansatte i Ulsteinkonsernet for støtte og oppslutning. En takk også til NHO i Møre og Romsdal som har brukt resultatene fra prosjektet til å utforme konkrete tiltak i regionen.

Vi retter også en spesiell takk til lokal presse og media som har spredd informasjon om prosjektet, og på den måten bidratt til oppslutningen.

Vi takker Opinion as for hurtig levering av datatjenester.

John Georg Larsen
prosjektleder Ulstein Industrier as

Eivind Falkum
prosjektleder Fafo

Forfatterens forord

Utdanningsforskning både i Norge og internasjonalt kretser særlig rundt to temaer; effektivitet og rettferdighet. *Effektivitet* kan knyttes både til kvalitative sider ved læringsprosessen og læringsutbyttet, og til forhold som bidrar til at flest mulig, raskest mulig, gjennomfører en gitt utdanning. *Rettferdighet* knyttes først og fremst til at det skal være lik rett til utdanning, underforstått høyere utdanning, uavhengig av sosial og geografisk bakgrunn, etnisitet og kjønn. De siste tiårene har det vært en sterk utdanningsvekst i Norge. Ved siden av at utdanningsvekst innebærer at stadig flere får stadig mere utdanning (effektivitet), bidrar dette også gjerne til en jevnere fordeling av utdanning (rettferdighet). Derfor har utdanningsvekst nesten uten unntak blitt forstått positivt.

Men medaljen har også en bakside. Når «alle» skal ta høyere utdanning, kan det bli mangel på arbeidskraft i mindre utdanningskrevende virksomheter. Temaet for denne rapporten er nettopp å se nærmere på problemer knyttet til utdanningsveksten og det vi kaller *utdanningsuget* i ungdomsgenerasjonen. I Ytre Søre Sunnmøre, som består av kommunene Ulstein, Hareid, Herøy, Sande og Vanylven, er man både bekymret for sviktende rekruttering til skipsindustrien, og at mange av de unge utdanner seg ut av regionen.

Hovedspørsmålene som stilles er: Kan lokalsamfunn og industri gjennomføre tiltak og omstillinger som bidrar til at de unge blir i regionen? Hvordan kan skipsindustrien i regionen møte ungdommens forestillinger om *Det gode arbeid* for å forbedre rekrutteringen til næringen? Er det overensstemmelse mellom generasjonenes forventninger til *Det gode liv*, og preges elevenes utdannings- og yrkesvalg av ulike oppfatninger om hva som representerer *Det gode liv* og hva som kjennetegner *Det gode arbeid*? Med andre ord; hvilke verdier, holdninger og forventninger ligger til grunn for ungdommenes valg av utdanning og yrke?

Mange har vært delaktige i arbeidet med dette prosjektet. Først vil jeg takke prosjektleder Eivind Falkum, Thore Karlsen, Kjersti Kleven og John Georg Larsen for planlegging og igangsetting av prosjektet. Jeg vil også takke Marit Egge, Eivind Falkum, Jens Grøgaard, Thore Karlsen, John Georg Larsen og Tina Østberg for nyttige innspill underveis og kommentarer til rapportutkast. Thore Karlsen og Tina Østberg har også bidratt i gjennomføringen av informantintervjuene i forkant av spørreskjemaundersøkelsen. Videre vil jeg takke Kjerstin Falkum Løvik for gjennomgang og tilrettelegging av de skriftlige kommentarene i spørreskjemaene. I forbindelse

med innsamlingen av spørreskjemaene vil jeg takke Inger Marie Hagen, Sylvei Pilskog og klubblederne Sølvi Borgund, Hans Sundal og Mikal Vidnes. Til sist vil jeg takke referansegruppen, og ikke minst alle de som har deltatt i undersøkelsen; gjennom at de har sagt seg villige til å delta i informantintervjuer, fylt ut spørreskjemaer og besvart telefonintervjuer.

November 1998

Lisbet Berg

1 Innledning

Denne rapporten er en del av et større prosjekt om ungdoms utdannings- og yrkesvalg. Selv om vi her fokuserer spesielt på Ytre Søre Sunnmøre og skipsindustriens rekrutteringsvilkår, har målsetningen med studien også vært å gi et innblikk i hva som preger den komplekse prosessen som fører fram til valg av utdanning og yrke.

Det finnes en rekke teorier og studier av unges utdannings- og yrkesvalg (f.eks. Aamodt 1982, Hansen 1986, Grøgaard 1995, Bjørnson 1995, Edvardsen 1991, 1993, 1995). Mens noen studier tar for seg endringer i utdanningstilbøyelighet mellom generasjonene, for eksempel veksten i andelen som tar høyere utdanning over tid, tar andre utgangspunkt i hva som preger og påvirker de individuelle valgene på et gitt tidspunkt, for eksempel betydningen av kjønn og sosial bakgrunn.

Det antas at befolkningens utdanningsnivå har betydning for effektiviteten og det generelle velferdsnivået i samfunnet. På individnivå antas at den enkeltes valg av utdanning og yrke har stor betydning for senere livsbetingelser og muligheter (Becker 1975, Schultz 1977). De fleste studiene har vært rettet mot hvem og hvor mange som tar høyere utdanning, der det teoretiske målet har vært å gi forklaringer på hvorfor noen lykkes i utdanningssystemet, mens andre ikke lykkes. Den underliggende ideologien, både på samfunnsnivå og individnivå har gjerne vært: Jo mer utdanning, dess bedre.

Det hefter en del svakheter ved et slikt syn. På samfunnsnivå har det vært pekt på at det er uheldig dersom de unges utdanning ikke er i overensstemmelse med den arbeidskraft som etterspørres. Det å sluse flest mulig inn i høyere utdanning kan bidra til å tappe mindre utdanningskrevende, men likevel viktige og samfunnsnyttige, jobber for ressurser. For eksempel vil nedleggelse av i utgangspunktet lønnsom industri som følge av manglende tilgang på fagarbeidere, være uheldig for lokalsamfunnet. På individnivå er det heller ikke alltid opplagt at det å ta sikte på en høyere utdanning er det som gjør en person mest lykkelige. Slik evalueringen av Reform 94 har vist, er det ikke alle som trives med tilnærmet obligatorisk skole i tolv år. Noen foretrekker fremdeles manuelt arbeid framfor teoretisk skoleing (Grøgaard 1997, Egge og Midtsundstad 1997, Egge 1998).

Både skipsindustrien og andre industrigrener i regionen Ytre Søre Sunnmøre har hatt problemer med å rekruttere tilstrekkelig med fagarbeidere de siste årene. «Tidsånden» med store forventninger og muligheter til selvrealisering gjennom utdanning, kan bidra til at flere av ungdommene vil velge bort utdanning rettet mot

de tradisjonelle industriarbeidsplassene. Den regionale industrien kan derfor risikere at rekrutteringsproblemene på lengre sikt.

Industriens rekrutteringsproblemer er også koplet til problemer med å opprettholde folketallet i utkantstrøk og små tettsteder – fraflyttingsproblematikken. Mye av både skipsindustri og annen industri er beliggende i utkantstrøk og i små tettsteder, mens ungdommen synes å strømme til de større sentrene både for utdanning og jobb. På politisk plan har dette ført til en diskusjon om hva man kan gjøre for å snu flyttestrømmen.

Larsen (1997) påpeker at veksten i befolkningens utdanningsnivå bidrar til en sentralisering. De høyt utdannede er mobile og flytter til byregionene der etterspørselen etter akademisk kompetanse er størst. Ungdommen i regionen rundt Ulsteinvik utdanner seg neppe til arbeidsledighet. Men de utdanner seg muligens ut av regionen.

Hvorvidt og i hvilken grad dette er et problem for ungdommen selv, er usikkert. Ønsker de å utdanne seg slik at de kan flytte fra utkanten til sentrale strøk, eller innebærer utdanningsvalgene tatt i ungdomstiden en «bordet fanger»-mekanisme, som bidrar til senere, utilsiktet, fraflytting?

For lokalsamfunnet og industrien oppfattes fraflytting og manglende tilgang på arbeidskraft uansett som et problem. Det manglende samsvar mellom industriens behov for faglært arbeidskraft og ungdommens utdanningsvalg er tema for denne rapporten.

- Kan lokalsamfunn og industri gjennomføre tiltak og omstillinger som bidrar til at de unge blir i regionen? Kan skipsindustrien i regionen møte ungdommens forestillinger om Det gode arbeidsliv for å forbedre rekrutteringen til næringen?

Arbeidsmarkedet i regionen har ifølge våre informanter vært stramt gjennom det meste av den arbeidsledighetsperioden vi har lagt bak oss. Svært få ungdommer har altså opplevd at foreldre og andre voksne i nærmiljøet har vært utsatt for arbeidsledighet. Små årskull bidrar også til at ungdommen i regionen har gode utsikter til å få jobb etter endt utdanning. Dette gjør regionen velegnet som illustrasjon av en mulig utvikling: I de nærmeste årene antas små årskull å bidra til større yrkesvalgmuligheter for ungdommen i hele landet, samtidig som konkurransen mellom arbeidsgiverne om den nye arbeidskraften blir skarpere.

- Når ungdommen opplever å være trygg på at de vil få en jobb med den utdannelsen de gjennomfører, hvilke faktorer er det da som bestemmer utdannings- og yrkesvalget?

Ved siden av at vi naturligvis har hentet informasjon fra de unge selv, har vi også samlet informasjon fra lærere, foreldregenerasjonen og arbeidere ved Ulstein Verft

og Ulstein Propeller, som i kraft av å være viktige voksne i de unges nærmiljø, vil kunne være mer eller mindre bevisste påvirkningsagenter når de unge gjør sine valg. Undersøkelsen i Ytre Søre Sunnmøre omfatter hele seks forskjellige utvalg:

- Elevene i grunnskolens tiendeklasse
- Elevene ved yrkesfaglige linjer VK1
- Avgangselevne ved allmennfaglige linjer
- Arbeidere ansatt ved Ulstein Verft og Ulstein Propeller
- Lærere i ungdomsskolen
- Et tilfeldig utvalg voksne i alderen 35–65 år.

I og med vi at inkluderer så mange forskjellige utvalg i undersøkelsen, får vi en unik mulighet til å studere ungdoms utdannings- og yrkesvalg *sett fra ulike ståsted*. Undersøkelsen er også spesiell i og med at vi ikke bare ser på det å velge en høyere utdanning, men særlig fokuserer på det å velge en utdanning rettet mot en industriarbeidsplass i de unges lokalmiljø.

Det empiriske materialet presenteres i kapittel tre til seks. Disse kapitlene starter med en kort gjennomgang av relevant kunnskap på feltet og hvilke spørsmål vi ønsker å belyse, og avsluttes med en oppsummering av de viktigste empiriske resultatene som framkommer i analysen.

I den innledende analysen i *kapittel 3*, viser vi hvilke linjer elevene har valgt i den videregående skolen, og i hvilken grad linjevalget har sammenheng med kjennetegn ved elevene, som kjønn, sosial bakgrunn og skoleprestasjoner. Videre ser vi på elevenes utdanningsaspirasjoner, der både det å ta sikte på en høyere utdanning og det å ta sikte på å bli fagarbeider i skipsindustrien vies oppmerksomhet. Reform 94 åpner for nye utdanningsveier for de som tar yrkesfaglig studieretning. Som vi skal se er det nå mange som i første omgang sikter seg inn mot et fagbrev i skipsindustrien, men som senere har ambisjoner om å videreutdanne seg og ta en høyere utdanning.

I *kapittel 4* tar vi utgangspunkt i skipsindustrien som arbeidsplass. For det første skal vi undersøke i hvilken grad de unge har vurdert en arbeidsplass i skipsindustrien, og hvorvidt de har valgt linje i videregående skole som fører til dette yrket. Er rekrutteringspotensialet i regionen reelt sett for lavt?

Spørreskjemaene inneholder også opplysninger om hvordan henholdsvis de unge, de ansatte i skipsindustrien og voksne i andre yrker vurderer en jobb som fagarbeider i skipsindustrien. Ved å sammenligne ulike grupperinger kan vi få et bilde av om de unges forestillinger om en industriarbeidsplass er i overensstemmelse med arbeidernes egne vurderinger, som er det nærmeste vi kan komme et mål på de reelle

arbeidsforholdene. Vi vil også sammenligne hvordan ungdommen vurderer en jobb i skipsindustrien med hva de forventer av Det gode arbeid.

I *kapittel 5* fokuserer vi på forventninger til Det gode liv. Valg av utdanning og yrke får ofte konsekvenser for framtidig bosted. Sannsynligheten for å flytte fra hjemtraktene er langt høyere for de som tar sikte på en høyere utdanning enn for de som retter utdanningen mot regionens næringsgrunnlag. Vi viser hvordan innbyggerne i Ytre Søre Sunnmøre vurderer hvordan det er å leve og bo i regionen for ulike aldersgrupper. Det er umulig å gi et korrekt bilde av hvor store andeler av ungdommen som kommer til å bli boende i regionen i framtiden, men vi har stilt spørsmål om hvor ungdommen helst vil bo fram til de stifter egen familie (ofte sammenfallende med det som er kalt utdanningsfasen), samt hvor de helst vil bo når de får egen familie og barn. Tyder med andre ord de unges ønsker på at fraflytting vil bli et problem?

Vi har også opplysninger om hva utvalget av unge og voksne legger vekt på når de skal beskrive Det gode liv. Er det forskjeller mellom generasjonene? Og er det slik at de som ønsker å bli boende i regionen vektlegger andre verdier enn de som ønsker å forlate regionen?

I *kapittel 6* søker vi forklaringer på de unges utdanningsvalg. Hvor bevisst og framtidsrettet er de unges utdanningsvalg? Hva motiverer dem i valg av utdanning, og hvem og hva lar de seg påvirke av? Å velge utdanning og yrke er en kompleks prosess der mange forhold spiller inn. Den enkelte legger ulik vekt på ulike forhold. Gjennom faktoranalyse kan vi beskrive syv valgstrategier når ungdommen velger linje i videregående skole og vise sammenhengen mellom strategier og valg.

I syvende kapittel drøftes skipsindustriens rekrutteringsproblemer i lys av hovedresultatene fra denne studien.

2 Metode

Det spesielle ved denne undersøkelsen er at vi studerer de unges utdannings- og yrkesvalg sett fra ulike ståsteder. Vi har benyttet både spørreskjema og telefonintervjuer, avhengig av utvalg. De ulike utvalgene besvarer mange av de samme spørsmålene, men tilpasset deres egen situasjon. Mens elevene for eksempel besvarer spørsmål knyttet til hva de har lagt vekt på når de valgte linje i videregående skole, besvarer foreldregenerasjonen, lærere og arbeidere sammenlignbare spørsmål om hva de ville legge vekt på når, eller dersom, de skulle gi råd om utdanning og yrke til egne barn.

Rekrutteringsproblemer i skipsindustrien var bakgrunnen for denne studien, og alle utvalgene besvarer spørsmål knyttet til hva de forbinder med en jobb i skipsindustrien. Samlet kan vi dermed få et bilde av hva viktige voksne i de unges nærmiljø formidler av holdninger og verdier knyttet til valg av utdanning og yrke, både generelt og i forhold til skipsindustrien.

Arbeidernes svarmønstre blir på en måte fasiten på hvordan det virkelig er å jobbe i skipsindustrien. Vi kan altså undersøke om elever, lærere, og andre voksne som ikke jobber i skipsindustrien har forestillinger om skipsindustrien som ikke stemmer overens med arbeidernes erfaringer.

Valg av yrke og utdanning kan også legge føringer for framtidig bosted. Alle utvalgene får spørsmål knyttet til hvordan de mener det er å bo i Ytre Søre Sunnmøre. Og alle utvalgene får spørsmål knyttet til hva de mener er viktig for å realisere Det gode liv.

2.1 Utvalg

Utvalget av respondenter er hentet fra Ytre Søre Sunnmøre, som består av kommunene Ulstein, Hareid, Herøy, Sande og Vanylven. Undersøkelsen omfatter som nevnt seks ulike utvalg: 1) Alle elevene i ungdomsskolens tiendeklasse. Undersøkelsen ble foretatt rett etter at disse elevene hadde valgt linje i videregående skole, og de kan dermed formidle hva som var viktig for dette valget. 2) Alle elevene på videregående skoles yrkesfaglige linjer, andre. klasse. Disse elevene kan i ettertid vurdere om eget valg av yrkesfaglig linje var et godt valg. 3) Alle elevene på allmennfaglige

studieretninger tredje klasse, som kan vurdere sitt valg av allmennfaglig linje i ettertid 4) Alle arbeidere ansatt i Ulstein Verft og Ulstein Propeller, som kan vurdere og beskrive hvordan det er å ha et yrke i skipsindustrien. 5) Et tilfeldig utvalg av lærere på ungdomsskolen, som er sentrale voksenpersoner når valg av linje på videregående skole skal tas. 6) Et tilfeldig utvalg av voksne i aldersgruppen 35 til 65 år som i kraft av å tilhøre foreldregenerasjonen er sentrale voksenpersoner når utdanningsvalg tas. Skjematisk kan utvalget skisseres som følger:

Ikke erfaring fra videregående skole	Har erfaring fra videregående skole	Ikke erfaring fra skipsindustrien	Har erfaring fra skipsindustrien
Grunnskolen 10. klasse	Yrkesfag VK1	50 lærere i grunnskolen	Arbeidere Ulstein Verft Ulstein Propell
	Allmennfag siste år	350 voksne 35–65 år	

Dette designet tar først og fremst sikte på å se hvordan ulike grupper forholder seg til valg av utdanning og yrke generelt, og til valg av en jobb som faglært i skipsindustrien spesielt. Årsaken til at vi ikke bare inkluderer de som faktisk står i valgssituasjonen, men også har med utvalgene av voksne, er antagelsen om at elevene påvirkes av sentrale voksenpersoner når de velger utdanning og yrke.

Hensikten er altså ikke å gjennomføre en livsløpsstudie for å se hvordan holdninger endrer seg over tid. I så fall ville det vært mer hensiktsmessig med en panelstudie, der det samme utvalget ble oppsøkt flere ganger, altså når de var elever i grunnskolen, deretter i videregående og så videre. Vårt design kan imidlertid avdekke om det er generasjonsforskjeller i holdninger og verdier knyttet til valg av utdanning og yrke.¹

Som det framgår av skissen over, er elevene som går yrkesfaglige linjer på videregående skole i sitt andre år, mens elevene på allmennfaglige linjer er i sitt tredje år. I deler av analysen ser vi på disse elevene som ett kull. Med forutsetning om at valg av linjer og tildeling av skoleplass i videregående skole ikke endret seg i løpet av et år, gir de to utvalgene til sammen et bilde av fordelingen av elever på yrkesfaglige og allmennfaglige studieretninger. Grunnen til at vi ikke har tatt utgangspunkt i ett klassetrinn, er at vi vil se på siste året i skolen, og yrkesfagelevne har

¹ Tverrsnittundersøkelser er en raskere måte enn panelstudier for å få et bilde av utvikling over tid, men har klare svakheter knyttet til at det ikke er de samme respondentene som blir spurt. Det kan altså ikke foretas analyser av individuelle endringer (livsløpseffekt), men kun sammenligninger på aggregert nivå (generasjonseffekt + livsløpseffekt).

lærlingpraksis i sitt tredje år. Grunnen til at vi ikke holdt klassetrinnet til elevene i videregående skole konstant, er at avstanden til tidspunktet for allmennfagelevenenes videre utdannings- og yrkesvalg da ville blitt svært lang i forhold til de som går yrkesfaglige linjer.

Vi har videre bare med lærere fra grunnskolen. Grunnen er at når elevene kommer i videregående skole, er valget allerede tatt. Vi antar derfor at det er lærerne i grunnskolen som i utgangspunktet har virkning på linjevalget i videregående skole.

Utvalget av sentrale voksenpersoner kunne vært knyttet direkte til elevene, altså at dette utvalget besto av elevenes foreldre. Vi kunne da koplet elevenes svar direkte til foreldrenes svar. Grunnen til at vi ikke har gjort dette, er at slike koplinger krever oppretting av personregistre. Slike utvalg er derfor langt mer tidkrevende å få tillatelse til gjennom datatilsynet. I stedet har vi valgt å ta utgangspunkt i et tilfeldig utvalg av voksne i alderen 35–65 år som ikke jobber i skipsindustrien, og la denne gruppen representere foreldregenerasjonens verdier og holdninger til valg av utdanning, yrke og bosted.

Alle arbeiderne som jobber i Ulstein Verft og Ulstein Propeller, fra lærlinger til driftssjefer, er med i utvalget.

2.2 Spørreskjemaene

Før spørreskjemaene ble utformet, ble det foretatt kvalitative informantintervjuer med representanter for de ulike utvalgene. Vi hadde samtaler med grupper av elever både fra grunnskolen og videregående skoles yrkesfaglige og allmennfaglige linjer. Vi hadde også samtaler med lærere, rektorer og rådgivere. Videre hadde vi omvisning i Ulstein industrier, der vi hadde samtaler med ansatte i produksjonen. Ved siden av at vi har lagt vekt på tidligere studier og teorier, har samtalene med representanter fra de ulike gruppene lagt føringer for hvilke spørsmål som stilles i spørreskjemaet.

Som nevnt besvarer respondentene i de ulike utvalgene mange av de samme spørsmålene. Et hovedskille går mellom elevskjemaene og voksenskjemaene. I analysefasen er det lite hensiktsmessig å operere med seks ulike datafiler. Vi slår derfor utvalgene sammen til et elevutvalg og et voksenutvalg. Skjemaene og nummereringen av spørsmålene innen de to hovedutvalgene er derfor utformet på samme måte. Dette er mulig ved at ekstraspørsmål til en gruppe blir benevnt som b, c og d-spørsmål. I enkelte spørsmål er det av naturlige årsaker også et skille på grammatikalsk tid. Ungdomsskoleelevene og videregående skole elevene har fått forskjellige spørreskjemaer, men allmennfagelever og yrkesfagelever har besvart samme skjema. I

hovedtrekkene er imidlertid de to skjemaene like. Alle skjemaene har vært utformet på nynorsk.

2.3 Datainnhenting

Dataene ble samlet inn i månedsskiftet april/mai 1998. Elevene svarer altså på skjemaet mot slutten av skoleåret, etter at tiendeklassingene hadde valgt linje i videregående, yrkesfagelevne hadde valgt praksisplass og allmennfagelevne hadde hatt valget mellom å jobbe eller søke videre utdanning. Det ble benyttet ulike framgangsmåter når vi samlet inn dataene:

Lærerne og foreldregenerasjonen har svart på spørsmålene gjennom telefonintervjuer utført av Opinion as. Det innebærer at vi på forhånd kan bestemme det responderende utvalgets størrelse for disse gruppene helt nøyaktig.

Alle telefonnumre ble oppringt inntil seks ganger i løpet av intervjuperioden, som fant sted fra 26. april til 6 mai 1998. Intervjuingen ble gjennomført fra Opinions intervjulokaler i tidsrommet mellom kl. 16.30 og 21.30 ved hjelp av et databasert telefonintervjuprogram (CATI). Gjennomføring og responsrate ble løpende sjekket av intervjuleder. Alle respondenter har fått stilt spørsmålene på samme måte. Før oppstart av undersøkelsen fikk alle intervjuerne en grundig gjennomgang av spørreskjemaet for at alle skulle forstå meningen med spørsmålene på samme måte. Intervjuleder sjekket fortløpende at spørreskjemaet fungerte etter hensikten. Alle Opinions intervjuere har gjennomgått et opplæringsprogram samt avgitt taushetserklæring.

De ansatte i Ulstein Verft og Ulstein Propeller har besvart spørreskjemaer som ble utdelt og samlet inn av de tillitsvalgte, der klubbledere sto for logistikken. I forkant av undersøkelsen innkalte vår ankermann i Ytre Søre Sunnmøre, Opplæringssjef John Georg Larsen i Ulsteinkonsernet, de tillitsvalgte til et møte med representanter fra Fafo som informerte om prosjektet. I dialog med de tillitsvalgte ble det deretter besluttet hvordan datainnhenting skulle gjennomføres: Klubblederne tok ansvar for å fordele riktig antall skjemaer til tillitsvalgte på de ulike avdelingene innen bedriften. Deretter fikk de ansatte utdelt skjema med svarkonvolutt som de fylte ut hjemme. Skjemaene ble deretter levert i egne postkasser i klubbhuset. Skjemanumrene var ikke knyttet til navnelister. Arbeiderne mottok en generell purring på skjemaet i form av brev til alle, med henstilling til om å besvare det tidligere utdelte skjemaet.

Elevene har fylt ut skjemaene i skoletiden. Representanter fra Fafo var tilstede i klassene og fortalte litt om undersøkelsen før elevene fikk utdelt skjemaene.

Alle elevene som var tilstede på skolen besvarte skjemaet. Det ble satt av en skoletime til undersøkelsen, og alle elevene ble ferdige i løpet av denne tiden.

Videregående skole allmennfaglig linje kunne ikke finne tid for undersøkelsen i de dagene Fafo var i Ytre Søre Sunnmøre (28–30 april). I stedet ble lærerne informert, både skriftlig og i et møte, om hvordan de selv skulle gjennomføre datainnsamlingen i sine klasser (7–8 mai). Grunnet start av russetid, var det sannsynligvis noe skulking i tillegg til vanlig sykefravær da allmennfagelevne skulle besvare sine skjemaer. Men alle som var tilstede besvarte.

Etter at elevskjemaene var samlet inn, enten med Fafos tilstedeværelse eller uten, ble de i likhet med de ansattes skjemaer, samlet lokalt i Ulstein Industrier som videresendte dem til Opinion for opprettelse av datafiler. Filene ble deretter oversendt Fafo.

Til sammen er det med tre videregående skoler og ti ungdomsskoler. Alle skolene i regionen Ytre Søre Sunnmøre er med.

Vi vil framheve betydningen av å ha en engasjert ankermann i lokalsamfunnet når slike undersøkelser skal gjennomføres. Førstekontakt med skolesjefene og skolene, samt kjøreplan for selve datainnhenting, blir betydelig enklere når man har en døråpner som kjenner skolens geografiske plassering. Dette har sannsynligvis hatt stor betydning for at vi har blitt møtt så positivt på de ulike skolene, og at skolene sa seg villige til å sette av tid til utfylling av skjemaene i skoletiden.

I spørreskjemaundersøkelser som krever opprettelse av personregistre, skal det gis tillatelse fra Datatilsynet (representert ved Norsk Samfunnsvitenskapelige Datatjeneste - NSD). Selv om det ikke opprettes personregistre, bør NSD likevel godkjenne opplegget når utvalget omfatter mindreårige (under 16 år).

Selv om det ikke opprettes personregistre for utvalgene av elever og arbeidere, ble opplegg og skjemaet til ungdomsskoleelevne forelagt NSD som godkjente dette. Opinion har egne konsesjonsavtaler for telefonintervjuer. Filene basert på telefonintervjuer er naturligvis anonymisert når vi mottar dem.

2.4 Svarprosent

Måten skjemaene ble distribuert på har bidratt til en høy svarprosent i de fleste gruppene. Blant elevene fikk vi svar fra tilnærmet 100 prosent blant de som var tilstede på skolen. Bortsett fra på enkelte allmennfaglige linjer var det lite fravær den dagen undersøkelsen ble gjennomført, og vi regner ikke med at dette vil bidra til noen skjevheter. Dersom vi beregner svarprosenten ut fra antall elever totalt får vi 88 prosent svar.

Telefonintervjuene blant vokstengenerasjonen tok utgangspunkt i et tilfeldig utvalg av telefonnumre fra Telenors register over private abonnenter i kommunene Ulstein, Hareid, Herøy, Sande og Vanylven. Kriteriene for å være med i undersøkelsen var at respondentene skulle være mellom 35 og 65 år gamle og ikke være ansatt som arbeider i skipsindustrien. Telefonintervju som metode har den fordelen at vi kan bestemme det responderende utvalget på forhånd, som ble satt til 350 svar. Av de 1005 oppringte, falt 390 utenfor målgruppen. Bruttoutvalget blir dermed 615 personer. Av bruttoutvalget var det ikke svar i 103 tilfeller. Blant de som tok telefonen, nettoutvalget, var det 162 som ikke ville være med i undersøkelsen. De beregnede svarprosentene i denne gruppen er sannsynligvis underestimerte, fordi det blant de som ikke tok telefonen, samt de som ikke ville svare, kan være personer som ikke tilhører målgruppen. Netto svarprosent ligger på minst 68 prosent.

Utvalget av lærere i ungdomsskolen ble trukket fra lister tilsendt Opinion fra de respektive skolene. Det responderende utvalget ble satt til 50. Bruttoutvalget av lærere besto av 78 personer. Av bruttoutvalget var det ikke svar i 17 tilfeller. Av nettoutvalget på 61 personer var det svarnekt i 11 tilfeller. Netto svarprosent blir dermed på 82.

	Utvalg	Tilstede	Besvart	Brutto svarprosent	Netto svarprosent
Ungdomsskolen	358	338	334	93	99
Videregående skole	306	247	247	81	100
Lærere	78	61	50	64	82
Foreldregenerasjonen	615	512	350	57*	68*
Ulsteinansatte	533		354	66	**

* Påvirkes negativt av at oppringte ikke nødvendigvis skal med i utvalget.

** I og med at alle arbeiderne fikk utdelt spørreskjemaet, uavhengig om de var tilstede på jobben en spesiell dag, opererer vi kun med brutto svarprosent for denne gruppen.

2.5 Representativitet og generaliserbarhet

I og med at utvalg av elever omfatter alle elevene i tiendeklasse, samt alle elevene i VK1 og allmennfag tredjeklasse, og at svarprosenten er så vidt høy, kan vi anta at svarene er representative for ungdom i Ytre Søre Sunnmøre.

Vi kan derimot neppe generalisere funnene til å gjelde ungdom i hele Norge, fordi vi tar utgangspunkt i et lokalsamfunn med helt spesielle kjennetegn. Regionen

Ytre Søre Sunnmøre som består av kommunene Ulstein, Hareid, Herøy, Sande og Vanylven har rundt 26 000 innbyggere, der de fleste bor på øyer uten fastlandsforbindelse. Kommuneøkonomien er og har lenge vært, god, og som i resten av Møre og Romsdal slåss arbeidsgiverne nå om de nye arbeidstakerne. Ved siden av industriarbeidsplasser, fiske og noe landbruk er det også tilgang på arbeidsplasser innen kommunen og i privat tjenesteyting. Regionen er rik på tradisjonelle mannsdominerte arbeidsplasser. Vi skal altså inn i et lokalsamfunn der mulighetene på arbeidsmarkedet er svært gode for spesielle yrkesgrupper, men mindre gode for en del med akademiske utdanning. Det har vært et uttalt problem at det særlig er jentene som forsvinner fra regionen. Små ungdomskull og lav arbeidsledighet i foreldregenerasjonen gjør at framtidsutsiktene sannsynligvis framstår som temmelig sikre for majoriteten av ungdommen. Fordi regionen har helt spesielle kjennetegn, kan vi ikke generalisere alle funnene til å gjelde resten av landet. Undersøkelsen vil likevel gi grunnlag for å si noe generelt om hvilke mekanismer som er virksomme når ungdom velger utdanning og yrke.

Arbeiderne i Ulstein Verft og Ulstein Propeller har lavere svarprosent enn elevene, noe som sannsynligvis har sammenheng med at arbeiderne måtte fylle ut skjemaene hjemme, mens elevene fylte ut skjemaene i skoletiden. Likevel var det to tredjedeler av arbeiderne som besvarte skjemaet.

Utvalget av lærere og foreldregenerasjonen ble oppringt av Opinion, ut fra tilfeldig utvelgning. Av de som tok telefonen (netto svarprosent) hadde lærerne en høy svarprosent, mens den var noe lavere for utvalget som representerte foreldregenerasjonen. På tross av lavere svarprosent blant de voksne enn blant ungdommen i regionen, regner vi med at svarene er representative. Men som for de andre utvalgene, er det tvilsomt om vi kan generalisere funnene til å gjelde resten av landet.

I forlengelsen av denne studien skal det foretas et tvillingprosjekt i Harstad-regionen, der rammebetingelsene knyttet til arbeidsmarkedet er svært forskjellige. Vi kan altså senere sammenligne hvordan ulike rammebetingelser kan innvirke på de unges utdannings- og yrkesvalg.

2.6 Feilmarginer og usikkerhet

I enhver utvalgsundersøkelse vil det være feilmarginer. Dess større utvalget er, dess mindre vil feilmarginene være. Utvalget som skal representere foreldregenerasjonen er på 350, og vil med et konfidensintervall på 95 prosent, ha en feilmargin som varierer fra 3,3 prosentpoeng ved 10/90 fordeling til 5,4 prosentpoeng ved en 50/50 prosent svarfordeling. Vi kan altså med 95 prosent sikkerhet si at et resultat på 10 prosent ligger mellom 6,7 og 13,3 prosent dersom vi hadde undersøkt hele

populasjonen. I en sammenligning av tiendeklassinger (N=334) og foreldregenerasjonen (N=350) må det være en prosentdifferanse fra omtrent 6 til 12 prosentpoeng for at resultatet skal være signifikant. For lærerutvalget er feilmarginen større. Normalt ved et utvalg på 50, vil feilmarginen varierer mellom 8,5 prosentpoeng ved en 10/90 fordeling og 14,1 prosentpoeng ved en 50/50 fordeling.

Når feilmarginene overlapper hverandre, kan vi ikke med 95 prosent sikkerhet si at den ene gruppen oftere enn den andre for eksempel trives i Ytre Søre Sunnmøre. Reelt sett *kan* det være motsatt, men det er også mulig at forskjellene er *større* enn estimatene gir uttrykk for. På samme måten kan vi heller ikke med 95 prosent sikkerhet hevde at to like prosentandeler er uttrykk for lik tilslutning. Flere har imidlertid påpekt at et signifikanskrav på 5 prosent nivå (5 prosent mulighet for feil) er for strengt.

Uansett, ved små utvalg som i denne studien, må prosentandeler behandles som omtrentlige størrelser. Vi vil også understreke at feilmarginer også er relative; jo mindre overlapp, jo større sannsynlighet er det for at forskjellene er reelle.

2.7 Et anvendt forskningsdesign

En av hovedmålsetningene med dette prosjektet, er at vi skal få fram kunnskap som kan danne grunnlag for diskusjoner og handling både internt i skipsindustrien og i lokalmiljøet. I forskningsprosessen har vi lagt stor vekt på at dette skal være *anvendt* forskning. Med dette mener vi at resultatene i stor grad skal møte oppdragsgivers og respondentenes kunnskapsbehov. I en tidligere studie av arbeidsforhold på en fødeavdeling, var det tydelig at det å holde de ansatte løpende orientert om resultatene bidro positivt til bevisstgjøring og endring av tidligere arbeidsmønstre. Ved at de ansatte på avdelingen deltok aktivt i prosessen, ble de i større grad medeiere i undersøkelsen og dens resultater (Falkum 1992:22).

Prosjektet i Ytre Søre Sunnmøre er av en annen karakter enn den ovenfor nevnte studien. Antallet som deltar i undersøkelsen er langt høyere, og det ville være umulig å gi direkte tilbakemelding og komme i dialog med hele utvalget. Foruten kontakt med den bredt sammensatte referansegruppen, har vi derfor arrangert møter med representanter for elevene, lærerne og arbeiderne.

I startfasen av prosjektet ble representanter for både elever, lærere og arbeidere informert om prosjektet, samtidig som vi hentet informasjon gjennom kvalitative gruppeintervjuer for utforming av spørreskjemaet. I disse møtene ble det gitt uttrykk for en viss skepsis til hvorvidt resultatene senere ville bli gjort kjent for de som ga av sin tid ved å delta i undersøkelsen.

Vi valgte derfor å møte representanter fra befolkningen i Ytre Søre Sunnmøre på et svært tidlig tidspunkt i analysearbeidet, og presentere empiriske funn fra undersøkelsen på et midtveisseminar i form av en workshop. Foruten representanter fra oppdragsgiver, deltok representanter fra elevene i ungdomsskolen og videregående skole, lærere, arbeidere og kommunepolitikere, for ikke å glemme den bredt sammensatte referansegruppen som er knyttet til prosjektet.

Seminaret samlet rundt 70 deltakere. De foreløpige empiriske resultatene ble presentert i form av figurer (senere bearbeidet og brukt i denne rapporten). Etter presentasjonen ble deltakerne inndelt i grupper, der de fikk i oppgave å drøfte ulike utfordringer for regionen, med bakgrunn i de presenterte resultatene. Seminaret ble avsluttet med en paneldebatt, der panelet besto av ungdom fra regionen. På seminaret deltok også lokalpressen, som bidro til videreformidling til respondenter og andre som ikke deltok på seminaret.

Synspunkter og deltakernes tolkning av resultatene som framkom på midtveiskonferansen, vil bli trukket inn i den følgende presentasjonen av det empiriske materialet.

2.8 Figurer som analyseverktøy

I og med at vi skulle presentere resultater fra analysen raskest mulig (2–3 uker etter at vi mottok filene fra Opinion), måtte vi tenke presentasjon allerede i de innledende analysene. Enkel statistikk (programpakken SPSS) ble derfor med en gang overført til figurer (grafikkprogram i Excell), der selve figuren inngikk som analyseverktøy. Både når vi har sett på hvordan ulike grupper beskriver Det gode liv, Det gode arbeid, arbeidsforholdene i skipsindustrien og hva som påvirker valg av utdanning, har vi benyttet store spørsmålsbatterier på rundt 20 spørsmål. Det er langt lettere å se mønstre i materialet gjennom å overføre resultatene fra spørsmålsbatteriene til figurer, enn å studere store mengder tall i tabeller. Mye av materialet er analysert gjennom det vi kan kalle en visuell teknikk, der figuren danner grunnlaget for tolkningen av resultatene.

Figurer gir svært mye informasjon på liten plass. I den følgende analysen og tolkning av resultatene, har vi kommentert de viktigste tendensene. Det ligger imidlertid mer informasjon i materialet. Det er med andre ord fritt opp til den enkelte leser av rapporten å tolke videre på resultatene som framkommer i figurene.

3 Ungdommens valg av utdanning og yrke i Ytre Søre Sunnmøre

Både norsk og internasjonal forskning viser at det ikke er tilfeldig hvilken utdanning og hvilket yrke man velger. Ved siden av skoleprestasjoner, har både kjønn og sosial bakgrunn betydning for de valg den enkelte gjør. Videre er det slik at næringsgrunnlaget i hjemregionen og avstanden til høyere utdanningsinstitusjoner har betydning for de unges utdannings- og yrkesvalg.¹ Størst betydning har likevel variasjoner over tid i de unges *muligheter* til å ta utdanning, med tilhørende *forventninger* fra både foreldre og samfunn om at utdanningsmulighetene utnyttes. Trow beskriver hvordan veksten i utdanningssystemet påvirker hvordan vi ser på det å ta en høyere utdanning. I løpet av etterkrigstiden har det å ta en høyere utdanning endret seg fra å være et *privilegium*, til å bli en *rettighet*, til bortimot å bli betraktet som en *nødvendighet* (Trow 1974). Langt flere av dagens ungdommer kommer til å ta en høyere utdanning enn foreldregenerasjonen.

Det anses som både mest rettferdig og samfunnsmessig nyttig at det er den enkeltes skoleprestasjoner, og ikke sosiale bakgrunn, geografi eller kjønn, som skal bestemme framtidig yrkesposisjon. Den mest uttalte utdanningspolitiske målsetningen i hele etterkrigstiden har vært lik rett til utdanning. Målet har vært å redusere både den sosiale, geografiske og kjønnsmessige skjevrekutteringen til høyere utdanning.

Hvilke positive forhold som ligger til grunn for å velge en industriarbeidsplass har vært lite påaktet i faglitteraturen. Satt på spissen har det å velge en industriarbeidsplass vært sett på som uheldig sosial reproduksjon eller sosialt determinert, mens det å velge en høyere utdanning mer ses som uttrykk for bevisste (rasjonelle) valg. Hvor individuelt rasjonelle og hvor sosialt determinerte, ulike utdanningsvalg er, kan imidlertid diskuteres. Huserbråten (1987) påpeker for eksempel at for akademikerbarn som velger en akademisk utdanning framstår dette som en innlysende selvfølgelighet. I dag går de fleste signaler i retning av at ungdom bør satse på utdanning, og særlig høyere utdanning. Svært mange følger signalene.

¹ I og med at vi i denne studien konsentrerer oss om én region, kan vi foreløpig ikke si så mye om betydningen av geografisk beliggenhet og tilgangen på industriarbeidsplasser i Ytre Søre Sunnmøre sammenlignet med andre steder med andre kjennetegn. Dette vil imidlertid kunne bli belyst i senere studier, i og med at undersøkelsen skal gjentas i andre regioner.

Kjønn

Det er godt dokumentert at kvinner og menn velger ulikt. Men her har det skjedd dramatiske endringer siden 1970-tallet. Fra en situasjon der kvinnene sjeldnere tok artium og enda sjeldnere tok høyere utdanning, er det nå kvinnene som gjør det best til grunnskoleeksamen, de får oftest studiekompetanse, begynner oftest på universitetet og gjør det best til Examen philosophicum (Vangsnes 1967, Stifjeld 1983, Edvardsen 1991, Berg 1995, Sandberg 1996). Kvinnene har inntatt tidligere mannsdominerte profesjoner som juss og medisin, og kan i framtiden komme til å dominere yrker knyttet til disse profesjonene (Edvardsen 1991).

På andre felter består imidlertid kjønnsforskjellene. Tradisjonelt kvinne-dominerte utdanninger inntas ikke av menn. Fremdeles er det stort sett kvinner som søker utdanninger rettet mot omsorgsyrker. Reform 94 kan ha forsterket denne trenden, ved at flere kvinner søker seg til de nyopprettede helse- og sosialfagene i stedet for til den mer kjønnsnøytrale linjen for handel og kontor (Vibe 1995). Kvinner ser heller ikke ut til å være like interessert i alle mannsdominerte yrker. Det er fortsatt hovedsakelig menn som søker utdanning rettet mot tekniske og mekaniske yrker. Skipsindustrien er fremdeles en svært mannsdominert arbeidsplass. Samlet tyder forskningen på feltet på at skipsindustriens rekrutteringsgrunnlag er kjønns-messig begrenset.

Sosial bakgrunn

Boudon (1974, 1977) hevder at barn finner det naturlig å ta sikte på en sosial posisjon på samme nivå, eller litt over, sine foreldre. Samtidig peker han på at når barn fra utdanningsfattige familier tar mye utdanning, vil dette innebære en sosial omkostning ved at de dermed samtidig fjerner seg intellektuelt, økonomisk og kultu-relt fra sitt oppvekstmiljø.

Det er godt dokumentert, både i Norge og internasjonalt, at sannsynlighe-ten for å ta en høyere utdanning er langt større for barn som selv har foreldre med høyere utdanning, enn andre (f.eks. Vangsnes 1967, Aamodt 1982, Edvardsen 1991). Ved overgangen til videregående skole er elever fra høyere sosiale lag overre-presentert blant de som velger linje som gir studiekompetanse. Av de som oppnår studiekompetanse, er det igjen en større andel fra høyere sosiale lag som velger å ta høyere utdanning, og de sosiale skjevhetene er større ved universitetene enn ved høyskolene (Vibe 1994, Sandberg 1994, Knudsen, Sørensen og Aamodt 1993, Edvardsen 1991). Også på universitetsnivå er det registrert forskjeller etter studen-tenes sosiale bakgrunn. Studenter som har foreldre med høyere utdanning følger noe oftere normert progresjon, de avbryter studiet noe sjeldnere og de tar oftere sikte på en høyere universitetsgrad (Berg 1997).

Jo høyere opp i utdanningssystemet vi kommer, jo større er altså den sosiale skjevrekruttingen. Og skjevhetene oppstår, og akkumulerer seg, på hvert trinn i utdanningskarrieren der eleven eller studenten står mellom valget om å fortsette eller avslutte utdanningen (Boudon 1974). Det har derfor vært antatt at det å fjerne valgsituasjoner tidlig i utdanningskarrieren, eller forlenge den obligatoriske skolegangen, ville bidra til jevnere sosial rekruttering. Lindbekk (1993) påviser at innføringen av 9-årig skole ga en utjevningseffekt, mens reformene i den videregående skolen midt på 1970-tallet ikke hadde noen klar effekt. Det er fortsatt for tidlig å beregne hvor stor utjevningseffekt Reform 94 har hatt på den sosiale rekrutteringen til høyere utdanning. Særlig fordi Reform 94 er utformet på en slik måte at alle linjer, også de yrkesfaglige (gjennom påbygningsår), gir muligheter for å ta høyere utdanning senere.

På tross av utdanningsreformer ser det altså fortsatt ut til å finnes klare sosiale føringer for valget om å ta en høyere utdanning eller ikke. Dette innebærer antageligvis også at sannsynligheten for å velge en utdanning rettet mot en industriarbeidsplass er langt større for barn fra arbeiderfamilier enn andre. Samlet tyder tidligere forskning på feltet på at skipsindustriens rekrutteringsgrunnlag er sosialt begrenset.

Økt velferd og utdanningsvekst

Rekrutteringsproblemer i industrien kan knyttes til økt velferd og økt antall som tar høyere utdanning. På individnivå er høyere utdanning antageligvis det mest hensiktsmessige middel for sosial mobilitet. Økt velstand åpner opp for at foreldre som ikke selv har høyere utdanning kan bidra til at deres barn får det. Selv om arbeiderklassens barn er underrepresentert ved universiteter og høyskoler, er de tross alt representert.

Knudsen, Sørensen og Aamodt (1993) peker på at sosial utjevning helst vil skje i perioder når høyere utdanning ekspanderer. Da kan nye grupper studenter innta universitetene uten at andre grupper reduserer sin deltakelse. Den såkalte studenteksplosjonen ved overgangen til 1990-tallet ble imidlertid fulgt av en sterk konkurranse om studieplassene, noe som bidro til å hindre sosial utjevning (Berg 1995).

Men på tross av at det i dag på langt nær er lik sosial rekruttering til høyere utdanning, har studenteksplosjonen likevel bidratt til at det er *langt mer vanlig* enn tidligere å ta høyere utdanning, også for de med arbeiderklassebakgrunn.

Baksiden av medaljen er mangel på tilgang på godt kvalifiserte fagarbeidere. I tillegg bidrar små ungdomskull til at det blir «kamp om elevene». En arbeidsplass i industrien har tradisjonelt vært plassert lavere på den sosiale rangstigen enn arbeid som krever høyere utdanning. Når muligheten til sosial mobilitet er tilstede er

det mange som griper den. Ingen ting tyder på at rekrutteringsbortfall fra arbeiderklassen oppveies av økt rekruttering fra middelklassen. De fleste som har mulighet klatrer helst oppover den sosiale rangstigen. På samfunnsnivå vil derfor veksten i utdanningssystemet bidra til at middelklassens andel av befolkningen øker. Og at rekrutteringsgrunnlaget til industrien reduseres.

Topplekasje gjennom Reform 94

Reform 94 har blant annet som mål å bedre kunnskapsnivået i yrkesfagene. Selv om evalueringen av reformen hovedsakelig peker på problemer knyttet til innføringen av teoritunge allmennfag på de yrkesfaglige linjene (Grøgaard 1997, Egge og Midtsundstad 1997, Egge 1998), kan dette også ses som et forsøk på en statusheving av yrkesfagene. I tillegg kan yrkesfaglige linjer framstå som alternative utdanningsveier mot en høyere utdanning, ved at også de kan gi studiekompetanse etter påbygningsår. For eksempel kan en yrkesfaglig utdanning rettet mot fagbrev i skipsindustrien være et trinn på veien mot en høyere grad i ingeniørfag.

Det kan oppfattes som mindre risikofylt å følge en utdanningsvei som gir en yrkesutdanning underveis. En slik utdanningsvei er sannsynligvis mest attraktiv for barn fra familier uten tradisjoner for å begi seg ut på lange, og kanskje usikre, utdanningsveier. Reform 94 kan med andre ord både bidra til statusheving av det å være industriarbeider, og den kan ha åpnet en alternativ utdanningsvei mot høyere utdanning, spesielt tilpasset arbeiderklassen.

Muligheten til å bygge ut en yrkesfaglig utdanning kan imidlertid innebære at industrien ikke bare har problemer med å rekruttere nok fagarbeidere. Industrien kan også få problemer med å beholde Reform 94-faglærte, fordi de har mulighet til å forlate bedriftene etter endt læretid for å videreutdanne seg. I hvilken grad dette vil bli et «problem», henger antageligvis i stor grad sammen med hva slags arbeidsforhold og betingelser bedriften møter de nye faglærte med, samt hvorvidt Reform 94 lykkes i å heve statusen til faglærte arbeidere. Reform 94 har faktisk gitt faglærte et tungtveiende argument for bedre arbeidsbetingelser. Bedriftenes mottrekk kan naturligvis være «utflagging» av hele eller deler av produksjonen. Paradoksalt nok kan dermed Reform 94 indirekte true deler av den norske industriens eksistensgrunnlag.

I det følgende skal vi vise utdanningsvalgene til ungdom i Ytre Søre Sunnmøre. Det første utdanningsvalget gjøres ved overgangen til videregående skole. Dette valget legger føringer for senere utdanningsvalg. Foruten valg av linje i videregående skole, har oppmerksomheten vanligvis vært rettet mot hvem som velger å ta en høyere utdanning. I det følgende skal vi også undersøke hva som kjennetegner de som velger å ta en utdanning rettet mot en jobb som fagarbeider i skipsindustrien. Vi skal belyse følgende spørsmål:

- I hvilken grad preges valg av linje i videregående skole av henholdsvis karakternivå, kjønn og sosial bakgrunn?
- Hvordan varierer utdanningsaspirasjonene etter karakternivå, kjønn og foreldrenes sosiale bakgrunn?
- Hvordan varierer sannsynligheten for å velge en industriarbeidsplass etter kjønn og sosial bakgrunn?
- Hvor mange yrkesfagelever og allmennfagelever tar sikte mot en høyere utdanning?
- Er yrkesfaglig studieretninger arbeiderklassens vei mot høyere utdanning?
- I hvilken grad er fagbrev i skipsindustrien et trinn på vei mot en ingeniørgrad?

3.1 Valg av linje i videregående skole

På landsbasis fikk 56 prosent av grunnkurselever med rett² plass på allmennfaglige linjer og 44 prosent fikk plass på yrkesfaglige linjer skoleåret 1994/95. Jenter (62 %) fikk oftere enn gutter (51 %) plass på allmennfaglig studieretning i videregående skole (Sandberg og Vibe 1995:181). Vi vet også at valg av linje påvirkes av elevenes sosiale bakgrunn. I 1995 var det 80 prosent av de som hadde fedre med høyere utdanning som valgte allmennfag, mens dette gjaldt 51 prosent av de som hadde fedre med lav utdanning (Skjersli og Aamodt 1997). Grøgaard (1998) finner at elever fra Oslo og Akershus har større tendens til å velge allmennfaglige linjer enn elever fra resten av landet.

I Figur 3.1 viser vi skjematisk hvordan linjevalget varierer mellom ulike grupper elever i Ytre Søre Sunnmøre. Sosial bakgrunn er en sammensatt størrelse, som kan måles på flere forskjellige måter. I Figur 3.1 tar vi utgangspunkt både i hvorvidt henholdsvis mødrene og fedrene har høyere utdanning (universitets- eller høyskolenivå), og hvorvidt fedrene er industriarbeidere eller ikke. Figuren er basert på de som allerede er elever i videregående skole:

² Rett til elevplass i videregående skole.

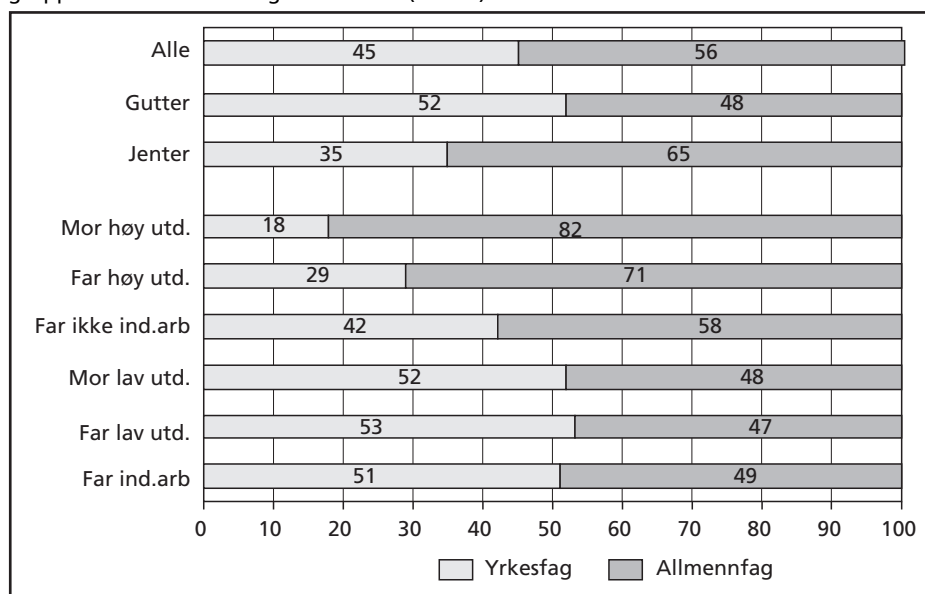
Mønsteret som framkommer i figuren er som forventet ut fra det vi tidligere vet om betydningen av kjønn og sosial bakgrunn for utdanningsvalg. Som for resten av landet er det flere av ungdommene i Ytre Søre Sunnmøre som går på allmennfaglige enn yrkesfaglige studieretninger. Og jentene går oftere enn guttene på allmennfaglige linjer.

Ungdommen i Ytre Søre Sunnmøre ser altså ut til å velge som forventet ut fra landsgjennomsnittet. På den annen side er dette faktisk litt overraskende. I utgangspunktet ville vi tro at regionens næringsgrunnlag skulle bidra til at elevene oftere valgte yrkesfaglige linjer med muligheter for jobb i regionen.

Videre ser vi at elevenes sosiale bakgrunn har betydning for linjevalget. Foreldrenes utdanningsnivå har større betydning for linjevalget enn sosial bakgrunn målt gjennom om far er industriarbeider eller ikke. Særlig mors utdanningsnivå ser ut til å ha stor betydning. Mens over 80 prosent av elevene som har mødre med høyere utdanning går på en allmennfaglig studieretning, er det litt under halvparten av de som har en mor med lavere utdanning som går på allmennfag.

Grunnen til at mors utdanningsnivå slår sterkere ut enn fars, behøver ikke være at mødre har sterkere påvirkningskraft på elevenes linjevalg enn fedre. I foreldregenerasjonen er det mer vanlig at far har høyere utdanning (en tredjedel), enn at mor har det (en fjerdedel), og det er ofte slik at de med høyere utdanning gifter seg med hverandre. At mor har høyere utdanning innebærer derfor ofte at *begge*

Figur 3.1 Andeler som går på henholdsvis yrkesfaglige og allmennfaglige linjer blant ulike grupper av elever i videregående skole (N=247).

foreldrene har høyere utdanning, mens dette ikke er tilfelle like ofte når far har høyere utdanning.

Hvorvidt far er industriarbeider eller ikke, ser ut til å slå svakt ut på sannsynligheten for å velge yrkesfaglig eller allmennfaglig studieretning. Sammenlignet med gjennomsnittet for alle, skiller altså barn av industriarbeidere i Ytre Søre Sunnmøre seg lite fra andre når det gjelder valg av linje i videregående skole. Mens 56 prosent av alle går på en allmennfaglig linje, går omtrent halvparten av elevene som har fedre som er industriarbeidere på allmennfaglige linjer.

3.2 Yrkesfagene er mest populære

Vi vet ikke om elevene i figur 3.1 går på den linjen de helst ville. Ikke alle kommer inn på førsteprioritert linje når de søker videregående skole. Er det for eksempel slik at en overvekt av elevene ønsker å gå på allmennfaglige linjer? Eller er det snarere slik at en del yrkesfaglige linjer er vanskelige å komme inn på, og at allmennfag for mange dermed bare er det «nestbeste» alternativet? Ville figuren over sett annerledes ut dersom alle elevene kom inn på sitt førstevalg?

I spørreskjemaet krysset elevene i tiendeklasse av for hvilke linjer i videregående skole de hadde som første- og andrevalg. Undersøkelsen ble som nevnt foretatt våren 1998, kort tid etter at elevene hadde valgt linje. Ved skolestart høsten 1998, mottok vi statistikk fra fylkeskommunen som viste fordeling av elevene (både GK1 og VK1) på tildelte linjer. Ved å sammenligne ønsker og tildelte plasser til rettighetselvene, kan vi få et bilde av hvordan henholdsvis elevenes ønsker og tilgjengelige elevplasser påvirker den utdanningen elevene får. I Tabell 3.1 viser vi også hvilke linjer utvalget av elevene i videregående skole går på.

Tallene i tabellen kan ikke sammenlignes direkte. Beregningen basert på inntaksstatistikken fra fylkeskommunen omfatter for det første to årskull (GK og VK1), for det andre kan elevene i tiendeklasse ha søkt skoler utenfor regionen og rettighets elever fra andre regioner kan ha søkt og fått plass i regionen. Fordelingen påvirkes også av at en del har skiftet linje etter at de begynte og at en del har avbrutt videregående skole. Andre studier tyder på at frafallet er størst mellom første og andre skoleår, og at det er flere yrkesfagelever enn allmennfagelever som faller fra underveis (Edvardsen m.fl. 1998:87). Vi kan altså kun se på hovedtrekkene i tabellen. For å lette oversikten har vi summert andelene som har valgt henholdsvis allmennfaglige³ og yrkesfaglige studieretninger.

³ Allmenne, økonomiske og administrative fag, idrettsfag og musikk, dans og drama, hører inn under allmennfaglige studieretninger som gir studiekompetanse etter tre år.

Det vi ønsker å vise med tabell 3.1, er at det er en betydelig mindre andel av tiende-klassingene som hadde allmennfaglige studieretninger som førstevalg, enn andelen som har fått tildelt elevplass på allmennfaglige studieretninger. Tabell 3.1 viser at det er flere som foretrekker yrkesfaglige enn allmennfaglige studieretninger, men at det likevel er flest elever som får plass på allmennfaglige linjer. Resultatene tyder på at en del som hadde yrkesfag som førstevalg, kommer inn på sitt andre valg som er allmennfag. Dette betyr også at det ikke er slik at elevene satser *enten* teoretisk (allmennfag) *eller* praktisk (yrkesfag). I tabell 3.2 skal vi se hvor stor overlapping det er mellom de yrkesfaglige og de allmennfaglige valgene.

Tabell 3.1 Første linjevalg og annet linjevalg blant elevene i grunnskolen 10 klasse, tildelte skoleplasser høsten 1998, samt hvilke linjer utvalget av elever i videregående skole går på. Vertikal prosentuering. (N(100%) = 334, 334,742, 247)

	Grunnskolen 1. valg*	Grunnskolen 2.valg*	Tildelte plasser**	Yrkesfag VK1/ allmf. VK2***
Allmenne, økonomiske og adm. fag	33	14	57	46
Idrettsfag	10	16		10
Musikk, dans og drama	2	5		-
Helse- og sosialfag	8	7	43	13
Hotell og næringsmiddelfag	7	12		-
Naturbruk	2	5		5
Formgivingsfag	11	8		3
Tekniske byggfag	2	3		3
Byggfag	2	2		-
Trearbeidsfag	0	1		-
Elektrofag	5	11		4
Mekaniske fag	14	10		-
Skipsbygging: Plate, sveise, rørfag	-	-		7
Skipsbygging: Elektrofag, maskinfag	-	-		6
Skipsteknisk drift	-	-		3
Ubesvart	2	6****		-
Sum	98	100	100	100

* Basert på utvalg av elevene i 10. klasse grunnskolen.

**3.inntak GK + VK1 for rettighets elever høsten 1998 ved Ulstein, Herøy og Vanylven videregående skole, basert på statistikk fra fylkeskommunen.

***Basert på utvalget av videregående elever

**** Til sammen 13 elever (4 %) av elevene i 10. klasse oppgir at de ikke skal gå i videregående skole neste år.

Tabell 3.2 Første prioritert og andre prioritert valg av henholdsvis allmennfaglig og yrkesfaglig studieretning blant elevene i tiendeklasse. Krysstabell. Prosent. (N(100%) = 326)

		Første prioritert linje	
		Allmennfag	Yrkesfag
Andre prioritert linje	Allmennfag	26	12
	Yrkesfag	21	42

Tabell 3.2 viser at til sammen to tredjedeler (26 % + 42 %) holder fast ved enten allmennfaglige eller yrkesfaglige studieretninger, mens en tredjedel (21 % + 12 %) har både allmennfaglige og yrkesfaglige linjer på sine to førstevalg. Vi ser videre at til sammen 59 prosent (26 % + 12 % + 21 %) har allmennfaglige linjer på sin prioriteringsliste, mens hele 75 prosent (42 % + 12 % + 21 %) har yrkesfaglige linjer på sin prioriteringsliste. For det første tyder resultatene i tabell 3.1 og 3.2 på at yrkesfagene er langt mer populære blant elevene enn allmennfagene. For det andre tyder resultatene på at mange med yrkesfag som førstevalg vil måtte «ta til takke med» en plass på allmennfag.

Dette bildet stemmer dårlig overens med den tidligere antagelsen om at allmennfaglige linjer gir større prestisje enn yrkesfaglige (Karlsen 1991). Reform 94 innebar et større innslag av teoretiske fag på yrkesfaglige linjer. Noe av hensikten var å heve den faglige statusen til yrkesfagene. I evalueringen av reformen har imidlertid flere pekt på, og dokumentert, at økt innslag av teori i fagkretsen kan oppleves som en hindring for elever som er praktisk orientert, lite skolemotiverte eller faglig svake (Egge 1998). Ikke desto mindre er det mulig at styrkingen av den teoretiske siden ved yrkesfagene samtidig har bidratt til en statusheving, og at forskjellen mellom det å ta en yrkesfaglig eller allmennfaglig linje har blitt mindre. Etter reformen åpner også yrkesfaglige linjer for at elevene kan tilegne seg studiekompetanse som gir adgang til høyere utdanning gjennom påbygningsår.

3.3 Jenter kommer sjeldnere inn på yrkesfaglige linjer

Vi vet at jenter oftere enn gutter går på allmennfaglige studieretninger (Figur 3.1), selv om forskjellene har blitt noe mindre etter innføringen av Reform 94 (Sandberg og Vibe 1995). Ønsker jentene oftere enn guttene å gå på allmennfaglige linjer? Eller må jenter som har yrkesfag som førstevalg oftere enn guttene ta til takke med sitt

andrevalg (allmennfag)? Dersom for eksempel jentene har yrkesfaglig linje som førstevalg like ofte som guttene, men sjeldnere går på yrkesfaglig linje i videregående, vil dette støtte opp om vår antagelse.

Tabellen viser at kjønnsfordelingen på førstevalg av henholdsvis allmennfag og yrkesfag er forbausende jevn blant elevene i tiendeklasse i Ytre Søre Sunnmøre, mens den er temmelig skjev når vi ser på tildelte linjer.⁴ Dette tyder på at jentene som velger en yrkesfaglig linje, oftere enn guttene, kommer inn på sitt andrevalg som er allmennfag. Dersom jenter oftere enn gutter må ta til takke med allmennfag, må dette enten bety at de oftere har allmennfag som annet valg, mens guttene har yrkesfag både som første og annet valg, eller at jentene søker linjer på yrkesfag som er vanskeligere å komme inn på og/eller at jentene har dårligere karakterer enn guttene. I de neste tabellene skal vi forfølge denne tankegangen, og først se på karakternivået til guttene og jentene.

Tabell 3.4 viser at jentene i Ytre Søre Sunnmøre i gjennomsnitt gjør det en halv karakter bedre enn guttene i norsk skriftlig, de gjør det litt bedre enn guttene i engelsk skriftlig, mens guttene gjør det en kvart karakter bedre enn jentene i matematikk skriftlig. Samlet har altså ikke jentene dårligere karakterer enn guttene.

Tabell 3.3 Andeler jenter og gutter i tiendeklasse som har henholdsvis allmennfaglige og yrkesfaglige linjer som førsteprioritert valg, og andel jenter og gutter som fikk tildelt plass på allmennfaglige og yrkesfaglige linjer i videregående skole (både GK og VK1). Vertikal prosentuering. (N(100%) =247,742)

	Første prioritert valg i tiendeklasse		Tildelt linje på videregående*	
	Jenter	Gutter	Jenter	Gutter
Allmennfag	45	45	65	49
Yrkesfag	51	54	35	51
Ubesvart	4	1	-	-
Sum	100	100	100	100

*Beregninger basert på fylkeskommunens inntaksstatistikk for GK og VK1.

Tabell 3.4 Karakternivået til gutter og jenter i norsk, engelsk og matematikk skriftlig* til tentamen i 10.klasse. Gjennomsnitt (1–6) og standardavvik i parentes. (N=317)

	Jenter	Gutter	Totalt
Norsk skriftlig	3,9 (1,1)	3,4 (1,2)	3,7 (1,1)
Engelsk skriftlig	3,6 (1,1)	3,5 (1,3)	3,6 (1,2)
Matte skriftlig	3,3 (1,2)	3,5 (1,3)	3,4 (1,2)

Elevenes bokstavkarakterer er omgjort til tallkarakterer, der S=6, M=5, G=3, Ng=2, Lg=1.

⁴ Selv om vi her sammenligner to ulike datamaterialer, og at utvalgene dermed ikke er identiske, er forskjellene så vidt store at vi kan regne med at forskjellene er reelle.

Standardavvikene viser at det er litt mer spredning på guttenes karakterer enn jentenes. Med andre ord, dersom det er slik at flere jenter går på allmennfaglige studieretninger fordi de ikke kom inn på førsteprioritert yrkesfaglig linje, skyldes dette neppe at de har dårligere karakterer enn guttene.

Vi skal forfølge tankegangen og undersøker i tabell 3.5 om jentene har et annet valgmønster enn guttene. Mer konkret skal vi se om jentene som har yrkesfag som førstevalg, oftere enn guttene har allmennfag som andrevalg:

Resultatene i tabell 3.5 viser at guttene og jentene omtrent like ofte holder fast ved allmennfagene, og det er like mange som har allmennfag som førstevalg og yrkesfag som andrevalg. Men vi ser også at en mulig forklaring til at jentene oftere ender opp på allmennfaglige linjer i videregående skole kan skyldes at de sjeldnere enn guttene holder fast ved yrkesfaglige studieretninger i sitt andrevalg, eller sagt på en annen måte, oftere prioriterer allmennfag over andre yrkesfag som sitt andrevalg. Jentene velger med andre ord oftere enn guttene ett bestemt yrkesfag, mens guttene er åpne for flere. En tilleggsforklaring kan være at overvekten av jenter på allmennfag skyldes at de yrkesfaglige linjene jentene ønsker å gå på er vanskeligere å komme inn på enn de linjene guttene velger, samtidig som de sikrer seg med allmennfag som andrevalg. Hvilke linjer er det jentene ønsker å gå på når de sikrer seg gjennom allmennfag som annet valg?

Figur 3.2 inneholder mye informasjon og er ikke umiddelbart enkel å lese. De to øverste grupperingene viser andelen av jentene og andelen av guttene som har valgt de allmennfaglige linjene Musikk, dans og drama, Idrettsfag, samt Allmenne, økonomiske og administrative fag. Lengden på hele søylen viser andelen som har linjen som førstevalg. Hvis vi summerer andelene i søylene gjenfinder vi her at jenter og gutter like ofte (45 %) har en allmennfaglig studieretning som førstevalg (tabell 3.3). Men vi ser også at jenter oftere enn gutter velger Musikk, dans og drama, samt Idrettsfag.

Tabell 3.5 Førstevalg og andrevalg for jenter og gutter av henholdsvis allmennfaglig og yrkesfaglig studieretning blant elevene i tiendeklasse. Vertikal prosentuering. (N=322)

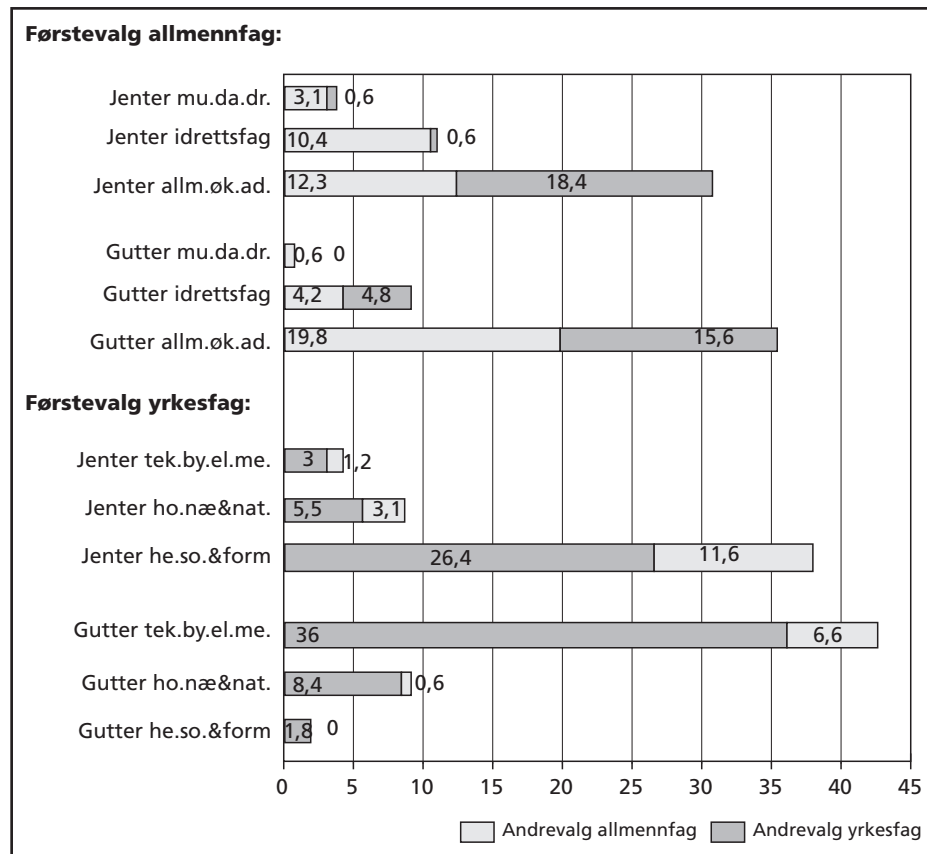
Første- og andrevalg	Jenter	Gutter
Allmennfag - allmennfag	26	25
Yrkesfag - yrkesfag	35	47
Allmennfag - yrkesfag	20	20
Yrkesfag - allmennfag	16	7
Ubesvart	4	1
Sum	101	100

De to feltene i søylene viser andeler som henholdsvis holder fast ved sitt valg av allmennfag i sitt andrevalg, og andelene som skifter til yrkesfag. Ved å summere andelene som skifter fra allmennfag til yrkesfag i sitt andrevalg, gjenfinner vi fra tabell 3.5 at 20 prosent av både guttene og jentene har allmennfag som førstevalg, men yrkesfag som andrevalg. Samlet ser vi at gutter og jenter som har allmennfag som førstevalg, har et ganske likt valgmønster, selv om jentene velger noe bredere enn guttene.

Forskjellene er betydelig større når vi ser på de som har et yrkesfag som førstevalg. De to nederste søylegrupperingene viser at jenter og gutter velger helt forskjellige yrkesfag. Jentene velger Helse- og sosialfag, samt Formgivingsfag, mens guttene velger Tekniske byggfag, Byggfag, Trearbeiderfag, Elektrofag, og Mekaniske fag.

Når vi summerer prosentandelene i feltene som viser andeler som har yrkesfag som førstevalg og allmennfag som andrevalg, ser vi også at jenter oftere enn gutter har et allmennfag som andrevalg (som vist i tabell 3.5).

Figur 3.2 Gutter og jenter i tiendeklasses førstevalg av linje i videregående skole (hele søylen) og hvorvidt andrevalget er allmennfag eller yrkesfag (feltene i søylen). Prosent. (N(200%)=226)

Bakgrunnen for figuren var å finne mønstre som kunne forklare hvorfor den endelige kjønnsfordelingen på allmennfaglige og yrkesfaglige linjer i videregående skole var så mye skjevare enn det tiendeklassingenes førstevalg ga uttrykk for (tabell 3.1). Figur 3.2 tyder på at noe av forklaringen kan være et ulikt prioriteringsmønster blant jenter og gutter som har yrkesfag som førstevalg. Gutter og jenter velger forskjellige yrkesfag, og jenter har oftere enn guttene et allmennfag som alternativ til førsteprioritert yrkesfag.

I tillegg kan det være slik at jentene som har yrkesfag som førstevalg sjeldnere kommer inn enn guttene. I så fall betyr dette at de kvinneedominerte yrkesfagene er vanskeligere å komme inn på (færre plasser), og/eller at linjevalget til jentene i mindre grad enn guttenes preges av deres karakternivå. Altså at jentene som velger yrkesfag samlet har bedre karakterer enn guttene.

Under innsamlingen av spørreskjemaene, ble det påpekt at elevene på (det jentedominerte) yrkesfaget Tegning, form og farge gjerne valgte et undervisningsopplegg som gir studiekompetanse etter tre år. Med andre ord kan yrkesfaget Tegning, form og farge være en elitelinje, der man får studiekompetanse på tre år, samtidig som man får utviklet kunstneriske og kreative evner. Det er mulig at de kvinneedominerte yrkesfagene ligger nærmere allmennfagene enn de mannsdominerte yrkesfagene.

Dersom det er slik at de kvinneedominerte yrkesfagene ligger nærmere allmennfagene, vil vi forvente at det er mindre forskjell i karakternivået til jenter som søker henholdsvis yrkesfag og allmennfag, enn det vi finner blant guttene. I neste tabell skal vi derfor undersøke sammenhengen mellom karakternivå (norsk + engelsk + matematikk skriftlig) og hvorvidt eleven har valgt en allmennfaglig linje eller ikke.

Tabell 3.6 Sammenheng mellom karakternivået i grunnskolen* og valg av videregående linje i videregående skole (allmennfag/yrkesfag), og sammenheng mellom karakternivået i grunnskolen og faktisk linje blant de som er elever i videregående skole. Korrelasjonskoeffisienter. (N=306, 239)

	Jenter	Gutter
1. linjevalg 10.kl. (allm.fag = 1)	.49**	.49**
2. linjevalg 10.kl. (allm.fag =1)	.05	.43**
Videreg. (allm.fag =1)	.24*	.32**

Bokstavkarakterene i engelsk, norsk og matte skriftlig i grunnskolen omkodes til tallkarakterer, der S=6, M=5, G=3, Ng=2, Lg=1. De som ikke har, eller ikke har oppgitt, karakter, har fått verdien 2,5. At verdien settes så vidt lavt begrunnes ved at det særlig vil være de med dårlig karakter som «glemmer» sin karakter. Karakternivået er summen av de tre skriftlige fagene. Nesten alle som går i tiendeklasse har oppgitt karakteren, mens svært mange i videregående ikke har oppgitt karakter. Dette påvirker resultatene. Dersom vi holder de som ikke har oppgitt karakterer i videregående skole utenfor analysen, blir forskjellen mellom karakternivået på allmennfag og yrkesfag langt mindre. Dette betyr at det spesielt er på yrkesfagene at elevene i videregående skole ikke har oppgitt karakter.

I tillegg tar vi med sammenhengen mellom linjevalg og karakternivå blant de som går i videregående skole.

I tolkningen av Tabell 3.6 forutsetter vi at sammenhengen mellom linjetil- delingen og karakternivået blant elevene i tiende klasse ikke avviker sterkt fra det mønsteret vi ser blant de som nå går i videregående skole. Vi tar utgangspunkt i selvrapportert karakternivå fra grunnskolen, og karakterene er langt dårligere fylt ut blant de som gikk i videregående enn de som gikk i grunnskolen når skjemaet ble fylt ut. Tabellen må derfor tolkes omtrentlig og med forbehold:

Vår første antagelse, at sammenhengen mellom linjevalg og karakternivå var mindre sterk blant jenter enn blant gutter, holder ikke når vi ser på korrelasjons- koeffisienten knyttet til tiendeklassingenes *førstevalg* av henholdsvis allmennfag og yrkesfag. De som velger allmennfag har signifikant bedre karakterer enn de som velger yrkesfag. Dette gjelder både blant jenter og gutter. Ser vi derimot på *andre- valget*, er forskjellene *svært* store. Sammenhengen er fremdeles sterk blant guttene, mens den ikke er signifikant blant jentene. Dette tyder på at det er andrevalget til jentene som bidrar til at forskjellen i karakternivå mellom de som tar allmennfag og yrkesfag i videregående skole er mindre blant jentene enn blant guttene, slik siste linje i tabellen tyder på. En del jenter som ikke har tilstrekkelig poeng til å komme inn på sitt førsteprioriterte yrkesfag, sikrer seg med allmennfag som andrevalg. Gutter har oftere yrkesfag både som førstevalg og andrevalg.

Tabell 3.6 viser at det er sterk sammenheng mellom karakternivået fra grunn- skolen og om eleven velger allmennfaglige eller yrkesfaglige linjer i videregående skole. Mer presist har elevene på allmennfag høyere karaktergjennomsnitt fra grunn- skolen enn elevene på yrkesfag. Men tabellen viser også at sammenhengen mellom karakternivå og linjevalg er sterkere blant guttene enn jentene. I en studie i syv av landets nitten fylker finner også Grøgaard (1997) en tilsvarende høy korrelasjon mellom karakternivå og valg av henholdsvis yrkesfag og allmennfag. Også i hans materiale, som gir et bilde av landsgjennomsnittet, er det litt mindre forskjeller i karakternivået til jentene enn guttene etter om de går på en allmennfaglig eller yrkes- faglig linje i videregående skole (Grøgaards spesialkjøringer 1998).

I det overstående har vi sett at jentene i gjennomsnitt har noe bedre karak- terer fra grunnskolen (tabell 3.4). Likevel ser det ut som om de sjeldnere kommer inn på førsteprioritert linje når dette er yrkesfag (tabell 3.3). Det er mindre forskjeller i karakternivået til jenter enn gutter etter om de går yrkesfaglig eller allmennfaglig linje (tabell 3.6). Og jenter som har et yrkesfag som førstevalg, har oftere enn gut- ter et allmennfag som andre valg (tabell 3.5). Jenter og gutter velger helt forskjelli- ge yrkesfag (figur 3.2).

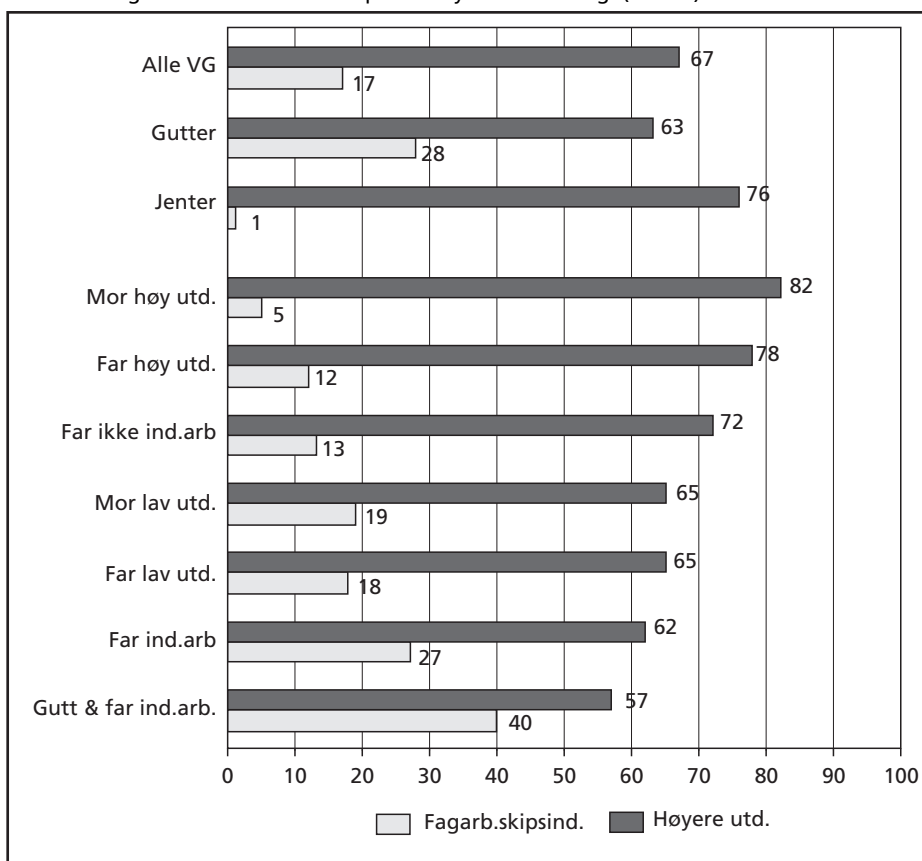
Resultatene styrker vår antagelse om at overvekten av gutter på yrkesfag, på tross av at gutter og jenter like ofte har yrkesfag som førstevalg, for det første skyldes

ulikt andrevalg, og for det andre at det er vanskeligere å komme inn ved de yrkesfagene jentene ønsker å ta, enn yrkesfagene guttene ønsker å ta.

3.4 Høye utdanningsambisjoner

På samme måte som kjønn, sosial bakgrunn og karakternivå har betydning for valg av linje i videregående skole, påvirker dette også elevenes videre valg. I det følgende skal vi benytte de samme bakgrunnsvariablene som i figur 3.1 og se på andelene som tar en utdanning rettet mot å bli fagarbeider i skipsindustrien, og andelene som sier de planlegger å ta en høyere utdanning etter at de har avsluttet videregående skole. Vi vil påpeke at disse kategoriene ikke er gjensidig utelukkende. Det går for

Figur 3.3 Andeler av elevene i videregående skole som tar en utdanning rettet mot skipsindustrien og andeler som tar sikte på en høyere utdanning. (N=245)

eksempel godt an å sikte seg inn mot fagbrev i skipsindustrien, og deretter studere videre til sivilingeniør. Og noen planlegger verken å bli fagarbeider i skipsindustrien eller å ta en høyere utdanning.

Mønsteret som framkommer i figuren er som forventet. Jo større andel i en gruppe som tar sikte på et yrke som krever høyere utdanning, jo lavere er andelen som tar sikte på fagarbeid i skipsindustrien. I det følgende skal vi først kommentere gruppenes ulike tendens til å sikte seg inn mot en høyere utdanning.

Av første linje ser vi at forbausende mange ungdom i Ytre Søre Sunnmøre, nøyaktig to tredjedeler av et årskull, planlegger å ta en høyere utdanning. Dette er flere enn dersom går på allmennfaglige studieretninger (figur 3.1). Med andre ord må det også være mange fra yrkesfaglige linjer som ønsker å ta en høyere utdanning.

Det er som forventet flere av jentene enn guttene som tar sikte på en høyere utdanning. Dette er ikke spesielt for Ytre Søre Sunnmøre. Av begynnerstudentene ved Universitetet i Oslo 1993 var 62 prosent kvinner (Berg 1995). Vi ser at 76 prosent av jentene, mot 63 prosent av guttene, har planer om å ta en høyere utdanning. Og som tidligere nevnt, i foreldregenerasjonen er det motsatt. Vårt datamateriale viser at mens en tredjedel av fedrene til elvene i videregående skole hadde høyere utdanning, gjaldt dette en fjerdedel av mødrene. Vi kan altså med stor grad av sikkerhet regne med at utdanningsnivået i neste foreldregenerasjon vil være *langt* høyere enn i nåværende generasjon, og dessuten at det i framtiden vil være flere blant mødrene enn blant fedrene som har høyere utdanning. I hvilken grad dette vil gjøre seg gjeldende i Ytre Søre Sunnmøre, avhenger av om de med høyere utdanning flytter ut eller ikke.

De følgende linjene i figuren viser sammenhengen mellom sosial bakgrunn og utdanningsplaner. Som for valg av linje i videregående skole er det mors utdanningsnivå som har størst betydning for om eleven har planlagt å ta en høyere utdanning eller ikke. Blant de som har mødre med høyere utdanning er det hele 82 prosent som sikter seg inn mot en høyere utdanning, mens dette gjelder for 65 prosent av de som har mødre uten høyere utdanning. Selv om resultatene viser at utdanningsvilligheten påvirkes av sosial bakgrunn, er det vel så viktig å merke seg at *svært mange, i alle gruppene*, har ønsket om å ta en høyere utdanning. Ungdommen i Ytre Søre Sunnmøre har høye ambisjoner.

3.5 Mange gutter velger skipsindustrien

Når vi ser på alle elevene i videregående skole samlet, er det 17 prosent (40 elever) som tar en utdanning rettet mot å bli fagarbeider i skipsindustrien.

Ikke uventet er rekruttering til fagarbeid i skipsindustrien svært kjønnsavhengig. Det er faktisk så mange som 28 prosent av guttene, mot nesten ingen av jentene, som tar en utdanning rettet mot fagarbeid i skipsindustrien. Selv om skipsindustrien er en mannsdominert arbeidsplass, er det tross alt noen kvinner som har valgt å bli arbeidere i skipsindustrien. Dette ser i liten grad ut til å bli fulgt opp av jentene i ungdomsgenerasjonen.

Foreldrenes utdanningsnivå, og særlig mors utdanningsnivå, ser ut til å ha stor betydning for om eleven velger skipsindustrien. Bare fem prosent av de som har mødre med høyere utdanning har valgt en linje rettet mot fagarbeid i skipsindustrien, mot 19 prosent av de som har mødre med mindre utdanning. Betydningen av mors utdanningsnivå for det samlede rekrutteringspotensialet til skipsindustrien får mindre betydning når det er få mødre som har høyere utdanning. Dersom utdanningsplanene til ungdommen gir et bilde av neste generasjons utdanningsnivå, er det mye som tyder på at rekrutteringspotensialet til skipsindustrien i neste generasjon blir *langt* dårligere enn i dag. Dersom mødrenes utdanningsnivå fortsatt vil ha stor betydning for om neste generasjons elever velger å bli fagarbeidere, får det naturligvis avgjørende betydning for rekrutteringsgrunnlaget dersom tre fjerdeler har mødre med høyere utdanning enn dersom en fjerdedel av mødrene har høyere utdanning.⁵

Figuren viser videre at av de sosiale bakgrunnsvariablene er det de som har fedre som er industriarbeidere som oftest (27 prosent) velger en utdanning rettet mot fagarbeid i skipsindustrien. Fordi kjønn har avgjørende betydning for dette valget, har vi i siste linje skilt ut elvene som både er gutt *og* har en far som er industriarbeider. Gutter med fedre som er industriarbeidere velger med temmelig stor sannsynlighet (40 prosent) et yrke som fagarbeider i skipsindustrien. Men figuren viser også at svært mange gutter som har fedre som jobber som fagarbeider i skipsindustrien tar sikte på en høyere utdanning. Som vist er det også bare guttene som følger i fars fotspor inn i skipsindustrien, jentene gjør det ikke.

På tross av skipsindustriens rekrutteringsproblemer, skal vi likevel merke oss at mange gutter fra regionen, hele 28 prosent, tar sikte på en jobb i skipsindustrien. På seminaret der foreløpige resultater fra dette prosjektet ble presentert, ble det påpekt at det vil være lite hensiktsmessig å satse på at enda flere gutter fra Ytre Søre Sunnmøre velger å bli industriarbeidere. Forsøk på økt rekruttering bør derfor, ble det nevnt, rette seg mot jenter og arbeidskraft utenfor regionen.

⁵ Denne enkle prognosen avhenger av forutsetningen om at mødrene med og uten høyere utdanning får like mange barn.

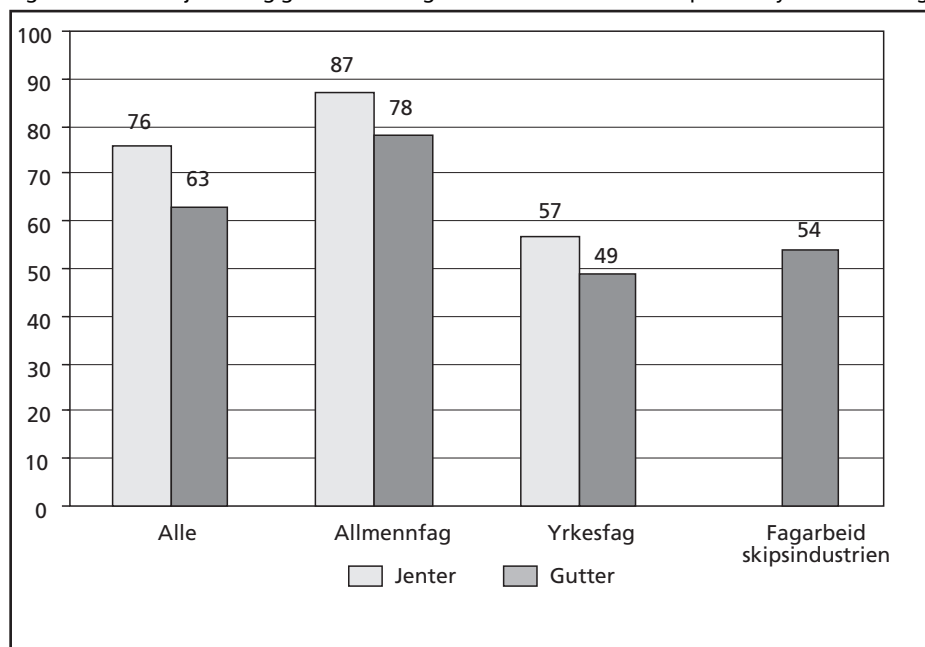
3.6 Reform 94 tilbyr nye veier mot høyere utdanning

Som vi har sett er det svært mange som tar sikte på en høyere utdanning. Faktisk var det langt flere (67 %) av de som gikk i videregående skole som hadde bestemt seg for en høyere utdanning, enn de som gikk på allmennfaglige linjer (56 %). Dette må bety at Reform 94 har lyktes mer eller mindre i sin målsetning om at også yrkesfaglige linjer kan føre til en høyere utdanning. Valg av yrkesfaglige linjer ser dermed ut til å oppleves som mindre avgjørende for senere utdanningsvalg enn det var før reformen. I det følgende skal vi for det første undersøke *hvor* vellykket reformen har vært i så måte, basert på andelene på henholdsvis yrkesfaglige og allmennfaglige linjer som allerede har planer om å ta en høyere utdanning.

I figur 3.4 viser vi andeler jenter og gutter som tar sikte på en høyere utdanning, fordelt etter om de går på yrkesfaglige eller allmennfaglige linjer i videregående skole.

Dersom elevenes videre utdanningsløp ikke avviker sterkt fra deres planer om høyere utdanning, tyder resultatene i figur 3.4 på at Reform 94 i stor grad har lyktes i at yrkesfaglige linjer i videregående skole ikke skal være noen hindring for senere høyere utdanning. Selv om andelene som planlegger en høyere utdanning er langt større blant de som går på allmennfaglige linjer (jenter 87 % og gutter 78 %),

Figur 3.4 Andeler jenter og gutter i videregående skole som tar sikte på en høyere utdanning.

ser vi at også omtrent halvparten av de som går på yrkesfaglige linjer har krysset av for «høyere utdanning» på spørsmålet: «Har du allerede bestemt deg for å ta mer utdanning etter videregående skole?». For skipsindustrien blir det et tankekors at omtrent halvparten av de som svarer positivt på at de har valgt en utdanning i videregående skole som er rettet mot fagarbeid i skipsindustrien, også sier at de har planer om å ta høyere utdanning senere.

I intervjuer med arbeidere ved Ulstein Industrier, ga de uttrykk for at mange lærlinger planla å videreutdanne seg etter at de hadde oppnådd fagbrevet. Og at dette ble sett på som en svært bra karrierevei. Det var likevel overraskende at så mange som halvparten av elevene på linjer som fører fram mot fagarbeid i skipsindustrien faktisk allerede ser på fagbrevet som et trinn mot en høyere utdanning. For industrien innebærer dette på den ene siden at de i tillegg til for liten tilgang på nye fagarbeidere sannsynligvis vil oppleve at det blir en betydelig topplekasje. På den andre siden vil sikkert mange utdanne seg videre til ingeniør rettet mot arbeid i skipsindustrien, slik at Ulstein Industrier i framtiden vil kunne få tilgang på svært gode sivilingeniører med fagbrev som grunnkompetanse.

Også blant grunnskoleelevene var det svært mange som oppga at de ønsket å ta en høyere utdanning. Hele 66 prosent av de som hadde allmennfag som førstevalg og 36 prosent av de som hadde yrkesfag som førstevalg av linje, oppga at de allerede hadde bestemt seg for å ta høyere utdanning. Den overraskende høye andelen yrkesfagelever som ønsker å ta en høyere utdanning behøver imidlertid ikke være representativ for resten av landet. I en annen undersøkelse blant elever i Bergen, var andelen yrkesfagelever (skolestart 1994 og 1995) som siktet seg inn mot en høyere utdanning *langt* lavere (Svensen 1998). Forskjellene kan skyldes at utdanningsvillighet varierer geografisk, og/eller at de nye veiene mot høyere utdanning som fulgte med Reform 94 vurderes som stadig mer attraktive. Det er godt mulig at stadig flere kjenner til, og vil benytte seg av, denne muligheten.

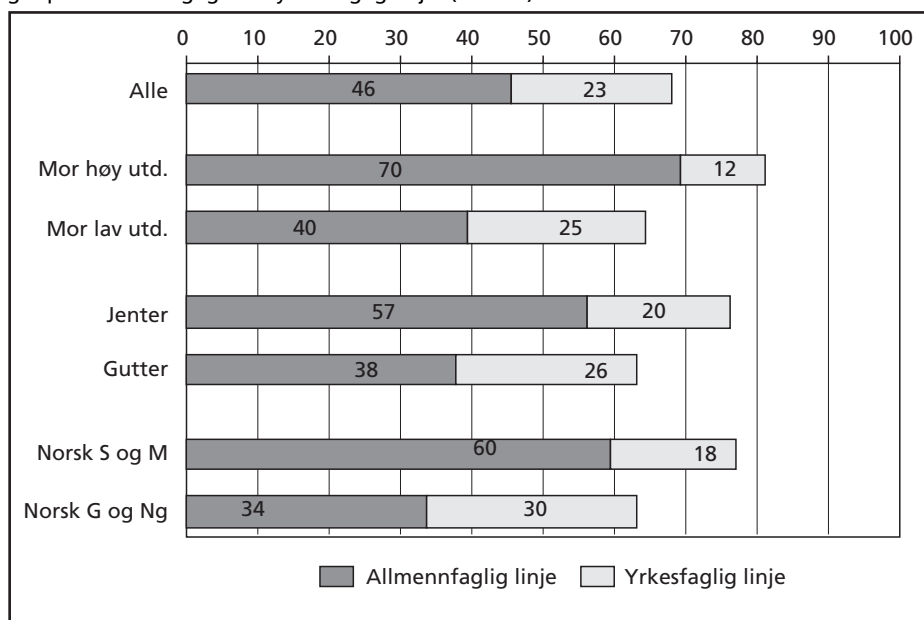
3.7 Jevnere rekruttering til høyere utdanning

En delmålsetning med Reform 94 var at den skulle bidra til å redusere den sosiale skjevrekutteringen til høyere utdanning. Fordi yrkesfagene og allmennfagene rekrutterer sosialt skjevt, vil det å åpne opp for høyere utdanning for yrkesfagelevene kunne bidra til sosial utjevning. Å satse på en lang utdanning er på sett og vis et sjansespill. Ingen er garantert at de vil fullføre utdanningen, eller at de får en jobb som gjør det mulig å ta igjen den tapte inntekten fra studieårene, eller at nedbetalingen av studiegjelden går greit. For ungdom i Ytre Søre Sunnmøre innebærer det

å satse på en høyere utdanning at de må flytte hjemmefra i hele studietiden, noe som bidrar til økte studiekostnader, særlig fordi de ikke har mulighet til å bli boende hjemme de første studieårene, slik det er blitt stadig mer vanlig blant studenter hjemmehørende på studiestedet (Berg 1997). Vi vet at det skal det mer til for ungdom uten tradisjoner i sin familie for å ta høyere utdanning, enn for ungdom med foreldre som selv er akademikere, å ta sjansen på å investere i en langvarig utdanning. Det å ha en yrkesfaglig utdanning i bunn, kan fungere som en sikkerhet for førstegenerasjons akademikere. Et fagbrev innebærer at man har en utdanning å falle tilbake på. Vi kan derfor anta at særlig elever fra lavere sosiale lag vil benytte seg av yrkesfaglig linje i videregående skole på vei mot en høyere utdanning. Motsatt er det likevel mulig at det først og fremst er elever fra øvre sosiale lag som har valgt yrkesfaglig, som vil benytte seg av muligheten til å videreutdanne seg. I så fall vil Reform 94 bidra til større sosial skjevrekuttering til høyere utdanning.

I det følgende skal vi undersøke om elevenes planer om å ta høyere utdanning kan tyde på at Reform 94 vil bidra til jevnere sosial rekruttering til høyere utdanning. Samtidig vil vi undersøke om underrepresentasjon av gutter på allmennfaglige linjer oppveies av at de benytter yrkesfag som springbrett mot høyere utdanning. Vi vet også at karakternivået i skolen har betydning for utdanningsplanene. I figur 3.5 skal vi se om muligheten for å skaffe seg studiekompetanse gjennom

Figur 3.5 Andeler i videregående skole som planlegger å ta en høyere utdanning, og om de går på allmennfaglig eller yrkesfaglig linje. (N= 243)

yrkesfaglige linjer bidrar til jevnere sosial og kjønnsmessig rekruttering, samt om de som har vært mindre skoleflinke på grunnskolen også ønsker å benytte seg av den nye muligheten til å ta en høyere utdanning gjennom påbygging av yrkesfag.

Figur 3.5 tyder på at Reform 94 bidrar til både sosial og kjønnsmessig utjevning i Ytre Søre Sunnmøre, målt ved tendensen til å satse på en høyere utdanning. Vi ser også at karakternivået oppnådd i grunnskolen i mindre grad hefter ved videre utdanningsønsker når yrkesfaglige linjer åpner for høyere videreutdanning.

Dersom ungdommens utdanningsplaner ikke avviker betydelig fra deres framtidige faktiske utdanning, ser vi at prosentdifferansen mellom de som har mødre med høyere utdanning og de andre reduseres fra 30 til 17 prosentpoeng ved at også yrkesfagelevene kan ta høyere utdanning. Jentenes forsprang ved at flere går på allmennfaglige linjer, reduseres fra 19 til 14 prosentpoeng.

Imidlertid kan vi ikke se bort fra at interessen for yrkesfaglige linjer kan ha økt som følge av at de åpner for høyere utdanning, og at enkelte ville valgt allmennfaglige linjer dersom yrkesfaglige linjer ikke ga studiekompetanse.

3.8 Empiriske funn

Hva er mest populært, allmennfag eller yrkesfag?

- Som for landsgjennomsnittet er det flere av ungdommene i Ytre Søre Sunnmøre som går på allmennfaglig enn yrkesfaglig linje i videregående skole.
- Søkermønsteret blant tiendeklassingene tyder imidlertid på at yrkesfaglige linjer er mest populære. Hele 75 prosent hadde yrkesfag som første- eller andreprioritert linje, mens klart færre, 59 prosent, hadde allmennfag på sin prioriteringsliste.
- Elevplassene i videregående skole er ikke dimensjonert etter elevenes ønsker. Flere plasser på yrkesfaglige linjer vil imidlertid ikke øke rekrutteringspotensialet til skipsindustrien.

Hvem tar allmennfag og hvem tar yrkesfag?

- Som for landsgjennomsnittet er jentene i flertall på allmennfaglige linjer.
- Ser vi kun på førsteprioriterte linje blant tiendeklassingene er imidlertid kjønnsfordelingen jevn.
- Grunnen til at det likevel er overvekt av jenter på allmennfag, skyldes antagelig at jentene som har yrkesfag som førsteprioritet oftere enn guttene har allmennfag som andreprioritert linje, videre at det er vanskeligere å komme inn på de yrkesfaglige linjene jentene søker.
- Som for landsgjennomsnittet er det en sterk kjønnssegregering på de yrkesfaglige linjene.
- Elevene som velger allmennfag har bedre karakterer enn elevene som velger yrkesfag. Men det er mindre forskjeller i karakternivået på allmennfag og yrkesfag blant jenter enn blant gutter.
- De som har mødre og fedre med høyere utdanning velger oftere allmennfag.

Hvem satser på høyere utdanning?

- Ungdommen i Ytre Søre Sunnmøre har høye utdanningsambisjoner, hele to tredjedeler av ungdommen i videregående skole satser på å ta en høyere utdanning.
- Mens flere av fedrene (en tredjedel) enn mødrene (en fjerdedel) til elevene i videregående skole har høyere utdanning, er det flere jenter (tre fjerdedeler) enn gutter (to tredjedeler) som satser på en høyere utdanning.
- De som har mødre og fedre med høyere utdanning satser oftere enn andre på å ta en høyere utdanning.
- Reform 94 åpner for studiekompetanse på yrkesfaglige linjer. Mange ser ut til å ville benytte seg av dette. Halvparten av elevene på yrkesfaglige linjer i videregående skole sier de ønsker å ta en høyere utdanning senere.

- Reform 94 ser ut til å bidra til redusert sosial skjevrekuttering til høyere utdanning.

Hvem satser på skipsindustrien?

- De som har mødre og fedre med høyere utdanning satser sjeldnere enn andre på fagbrev rettet mot skipsindustrien.
- De som har fedre som er industriarbeidere satser oftere enn andre på fagbrev rettet mot skipsindustrien, men dette gjelder ikke jentene.
- Mange av guttene (28 %), men nesten ingen av jentene, satser på et fagbrev rettet mot skipsindustrien.
- Hele 40 prosent av guttene med fedre som er industriarbeidere satser på et fagbrev rettet mot skipsindustrien.
- Halvparten av de som har valgt linje rettet mot fagbrev i skipsindustrien sier de vil ta en høyere utdanning senere.
- Skipsindustrien kan derfor regne med en «topplekasje» etter at lærlingene har fått fagbrev. Dette innebærer økte rekrutteringsproblemer knyttet til produksjonen, men kan også bety god tilgang på gode sivilingeniører med fagbrev som grunnkompetanse.

4 Finnes Det gode arbeid i skipsindustrien?

Skipsindustrien er en av hovednæringene i Ytre Søre Sunnmøre, og det faglige tilbudet på videregående skole har tilpasset seg industrien ved at de har linjer direkte rettet mot industriens behov for arbeidskraft.¹ Ved siden av at linjene i dag antas å gi sikre arbeidsplasser i framtiden, er elevene som velger disse linjene sikret lærlingeplass i industrien. Likevel har skipsindustrien hatt problemer med å rekruttere tilstrekkelig med nye fagarbeidere.

Problemet med å rekruttere tilstrekkelig med nye fagarbeidere til industrien er ikke begrenset til Ytre Søre Sunnmøre. I hele Vest-Europa har industrien rekrutteringsproblemer. Dette kan forklares på ulike måter.

Statusproblemet

En forklaring kan knyttes til gamle, lokale statushierarkier. Industriarbeid og arbeiderklassetilhørighet kan i overensstemmelse med lokale tradisjoner, ha lav anseelse. En høy andel av industriarbeidsplassene i utkantstrøk og på mindre tettsteder finner vi i næringsmiddel- og skipsindustrien. Teknologien i begge industriene er av en slik art at arbeidet kan være både fysisk hardt og ensformig. Arbeidet kan føre til helseskader og uføretrygding. I store sentre ville ikke disse virkningene være spesielt synlige. Men i mindre samfunn, hvor bedriften kanskje utgjør den viktigste arbeidsplassen i privat sektor, blir slike forhold mer synlige – også fordi arbeiderne vil være foreldre til en betydelig andel av barna og ungdommen på stedet. Fosso (1991, 1996) fant at foreldrene i industrisamfunnet rundt Årdal verk frarådet barna sine å begynne på fabrikk. Det er altså mulig at både foreldre i arbeiderklassen og andre i lokalsamfunnet påvirker ungdommen til å unngå industriarbeid.

Industriens eventuelle lave attraktivitet kan skyldes et samspill mellom dens virkninger på sine ansatte, og synligheten av disse virkningene. Status, arbeidsbetingelser og trivsel blant de som jobber i industrien, blir særdeles viktig når en industriarbeidsplass framstår som ett av flere mulige karrierealternativer (Karlsen 1998).

¹ Elevene som første året velger Mekaniske fag, kan andre året velge mellom retningene: Skipsbygging; plate- sveise- og rørfag, Skipsbygging; elektromekaniske- og maskinfag, samt Skipteknisk drift. I tillegg gir også Elektrofag muligheter innen skipsindustrien.

Mange muligheter og nye idealer

Valg av utdanning og yrke preges sannsynligvis av de unges oppfatninger om egne valgmuligheter og hvilke krav de stiller til Det gode arbeid. Dersom fagarbeid i skipsindustrien har lav status blant ungdommen og forbindes med lite attraktive arbeidsforhold, vil mange velge bort en slik arbeidsplass når mulighetene er mange.

En forklaring til rekrutteringsproblemer i industrien går på at moderne ungdom ikke synes industriarbeid er «kult». Den langsiktige kulturelle utviklingen, der blant annet TV tilbyr stadig flere programmer spesielt rettet mot ungdom, bidrar på godt og vondt til en likere påvirkning av ungdom uavhengig av bakgrunn og oppvekststed. Mediene formidler virkelighetsbilder og idealer til ungdommen som stemmer dårlig overens med en underordnet jobb i industrien. Idealene som formidles er individualisme, frihet, spenning og selvutfoldelse. Tradisjonelt har industrien formidlet et bilde av uniformerhet, trygghet, hardt fysisk arbeid, hierarki og underordning, med små muligheter for personlig utvikling og sosial mobilitet. Det er forståelig at ungdom som har vokst opp med stor frihet og lang sosialisering i skolen og ungdomskulturen ikke «kjøper» dette (Beck 1997).

Men hvilke forhold taler *for* en framtid i industrien? Selv om Beck (1997) peker på idealer som individualisme, frihet, spenning og selvutfoldelse, kan likevel ungdom vektlegge verdier som en trygg og kjent arbeidsplass, et arbeid de regner med å mestre, samt en arbeidsplass som gjør det mulig å bli boende i hjemtraktene. Ytre Søre Sunnmøre har vakker natur, ren luft og et bosettingsmønster som ikke preges av skilleskiller. Boligstandarden til en industriarbeider i regionen er langt høyere enn det mange høyt utdannede i hovedstaden kan regne med.

Skipsindustrien prøver, gjennom ulike informasjonstiltak rettet mot skolen, å øke interessen for å bli fagarbeider. Elevene blir imidlertid også påvirket av andres oppfatninger om hvordan det er jobbe i industrien. Både lærere og foreldre er viktige påvirkningsagenter. Ikke minst vil de reelle arbeidsforholdene, slik de oppleves blant arbeidere i industrien, få betydning for andres, og elevenes, subjektive oppfatninger om hvordan de tror det vil bli å jobbe i skipsindustrien.

Dobbeltsidig konkurranse

I Norge må skipsindustrien forholde seg til at ungdommens muligheter til valg av utdanning og yrke har økt betraktelig på relativt kort tid. Høyere utdanning er oppnåelig for langt flere i dag enn det var for bare en generasjon siden. Og som vi har sett i forrige kapittel er det mange som ønsker å benytte seg av denne muligheten.

Sett fra skipsindustrien står næringen i en hard, dobbeltsidig konkurranse-situasjon. På den ene siden skal de konkurrere om arbeidstakerne på det norske arbeidsmarkedet, på den andre siden må deres produkter være konkurransedyktige på det internasjonale markedet. Dette innebærer at lønns- og arbeidsforhold både

reguleres av forhold på det norske arbeidsmarkedet og av internasjonale konkurrenters prissetting på tilsvarende produkter.

I dette kapittelet skal vi ta for oss følgende spørsmål:

- Hvor store andeler av elevene i videregående og i ungdomsskolen sier de har valgt en utdanning rettet mot fagarbeid i skipsindustrien, og hvor store andeler har vurdert en slik utdanningsvei, men valgt den bort?
- Er interessen for fagarbeid i skipsindustrien økende eller synkende?
- Hvordan vurderer ungdommen en jobb i skipsindustrien?
- Hvilke kjennetegn legger elevene vekt på når de skal beskrive Det gode arbeid?
- Er det store forskjeller mellom hvordan elevene beskriver skipsindustrien og hvordan de beskriver Det gode arbeid?
- Er det foreldregenerasjonens oppfatninger av skipsindustrien eller arbeidernes egne erfaringer som preger ungdommens vurderinger?
- Ville verftsarbeiderne valgt det samme yrket dersom de fikk velge om igjen?
- Og er arbeiderne mer eller mindre fornøyde/misfornøyde med valg av yrke enn andre yrkesgrupper?
- Hva mener arbeiderne bør gjøres for at flere ungdommer skal bli interessert i skipsindustrien som arbeidsplass?
- Bør industrien satse mer på kvinnelig arbeidskraft?

4.1 Hvor mange ønsker å bli fagarbeidere i skipsindustrien?

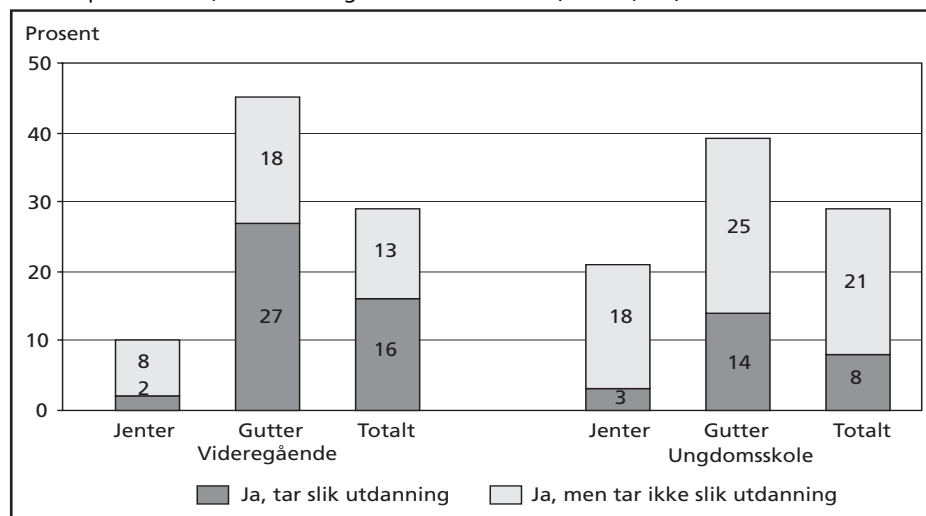
I spørreskjemaet har vi stilt direkte spørsmål om elevene «har vurdert å bli fagarbeider i skipsindustrien». De kunne krysse av for tre svaralternativer: «Ja, og jeg tar utdanning rettet mot fagarbeid i skipsindustrien», «Ja, men jeg tar *ikke* utdanning rettet mot fagarbeid i skipsindustrien» og «Nei, jeg har ikke vurdert å bli fagarbeider

i skipsindustrien». Både elevene i grunnskolen og i videregående skole besvarte spørsmålet. Figur 4.1 viser andeler som har vurdert en utdanning rettet mot skipsindustrien, og hvorvidt de har valgt en slik utdanning:

Figur 4.1 viser at omtrent like mange, omtrent tretti prosent, i videregående skole og i ungdomsskolen, har vurdert en jobb som fagarbeider i skipsindustrien, men at færre i grunnskolekullet enn i videregående skole sier at de har valgt utdanning rettet mot fagarbeid i industrien. Dersom tallene gir et riktig bilde, er endringen stor. Mens 16 prosent av elevene i videregående skole sier de har valgt en slik utdanning, er det bare 8 prosent av elevene i ungdomsskolen som sier de satser på en utdanning rettet mot fagarbeid i skipsindustrien. Enten har interessen for skipsindustrien blitt sterkt redusert bare i løpet av et par år, eller så farges svarene blant grunnskoleelevene av at de enda ikke har valgt spesialiseringslinje direkte rettet mot skipsindustrien, noe de først gjør i løpet av grunnkurset.

Vel så interessant er det at andelen jenter som sier de har vurdert en jobb innen skipsindustrien har økt betydelig på bare et par år. Andelen jenter i tiendeklasse som sier de har vurdert en jobb som fagarbeider i skipsindustrien er dobbelt så høy som andelen blant de som allerede går i videregående skole. Men de fleste jentene har likevel valgt denne utdanningsveien bort. Tabellen tyder likevel på at jenter i framtiden kan representere et viktig rekrutteringspotensial. Lavere interesse blant guttene kan oppveies av større interesse fra jentene. Vi skal senere følge opp denne tankeen.

Figur 4.1 Har du vurdert å bli fagarbeider i skipsindustrien? Andeler som sier de tar en utdanning rettet mot fagarbeid i skipsindustrien, og andeler som sier de har vurdert å bli fagarbeider i skipsindustrien, men har valgt det bort. Prosent. (N= 246,325)

4.2 Er interessen for å bli fagarbeider synkende?

Figur 4.1 kunne tyde på at interessen for å bli fagarbeider i skipsindustrien blant ungdommen i Ytre Søre Sunnmøre er synkende. Enten preges resultatene, som nevnt, av at grunnskoleelevene enda ikke har valgt spesialiseringsfag i videregående, eller så må skipsindustrien framstå som mindre attraktiv for tiendeklassingene enn for de som bare er et par år eldre og nå går i videregående skole. Vi skal først sammenholde resultatene med andre opplysninger om framtidige yrkesplaner fra spørreskjemaet. Deretter skal vi undersøke om holdningene til en jobb som fagarbeider i skipsindustrien har endret seg i løpet av disse årene.

I tillegg til spørsmålet knyttet til fagarbeid i skipsindustrien, har vi et tilsvarende spørsmål knyttet til det å sikte mot fagarbeid i industrien generelt. Elevene i videregående skole har svart likt på de to spørsmålene. Med andre ord, de som tar sikte på en jobb som fagarbeider, tar sikte på fagarbeid i skipsindustrien. I grunnskolen er det flere som svarer positivt på at de tar en utdanning rettet mot fagarbeid i industrien generelt, enn mot skipsindustrien spesielt. Dette kan tyde på at flere i tiendeklasse likevel kommer til å ta en utdanning rettet mot skipsindustrien enn det figur 4.1 gir inntrykk av. Når vi tar utgangspunkt i de som sier de vil ta en utdanning rettet mot fagarbeid i industrien generelt, er det 27 prosent av guttene i videregående skole, mot 23 prosent av guttene i ungdomsskolen, som sier de tar utdanning rettet mot fagarbeid i industrien generelt (framgår ikke av figuren over).

Et annet mål på rekrutteringspotensialet, er å sammenligne andelene som søker seg til, eller går på, linjer som forsyner skipsindustrien med lærlinger. Hvis vi summerer elevene som sier de har valgt mekaniske fag og elektrofag, finner vi at 20 prosent av elevene i videregående går på disse linjene, og 19 prosent av grunnskoleelevene har disse linjene som førstevalg.² Dette kan tyde på at resultatene i figur 4.1 ikke er så dramatiske som de kan gi inntrykk av, og at forskjellene først og fremst skyldes at grunnskoleelevene enda ikke har valgt spesialiseringslinje. Vi skal likevel fortsatt holde muligheten åpen for at det er en reell nedgang i interesse for å jobbe i skipsindustrien, og undersøker i det følgende om elevene i grunnskolen vurderer arbeidsforholdene i skipsindustrien som dårligere enn elevene i videregående skole, og/eller om elevene i grunnskolen har større forventninger og krav til arbeidsforholdene i sine framtidige yrker.

² På landsbasis var det 15 prosent som valgte grunnkurs innen mekaniske- eller elektrofag i 1994 (Sandberg og Vibe 1995).

4.3 Hvordan vurderer ungdommen en jobb i skipsindustrien?

I dette avsnittet skal vi først se på hva ungdommen i Ytre Søre Sunnmøre tenker om arbeidsforholdene som faglært i skipsindustrien. Deretter skal vi følge opp problemstillingen fra avsnittet foran, altså om elevene i ungdomsskolen vurderer en jobb som faglært i skipsindustrien som mindre attraktiv enn det de noe eldre elevene i videregående skole gjør.

I spørreskjemaene ble elevene bedt om å vurdere en rekke utsagn om hvordan de mente det ville være å jobbe som faglært i skipsindustrien. De kunne krysse av på en skala fra at utsagnet «stemmer svært bra» til at utsagnet «ikke stemmer». I figur 4.2 skal vi først vise hvordan ungdommen, representert ved både elevene i ungdomsskolen og i videregående skole, har vurdert de ulike utsagnene.³ For oversiktens skyld har vi rangert utsagnene (langs den lodrette aksen) etter hvor mange som har sagt seg enige i utsagnet. Senere i analysen, når vi skal sammenligne ulike grupper, vil vi kun ta utgangspunkt i andelene som har krysset av for at utsagnene «stemmer svært bra». Figur 4.2 er dermed en påminnelse om at man kan være mer eller mindre enig eller uenig i en påstand, og at skillet mellom de som svarer «stemmer svært bra» og de andre er et forenklet mål.⁴

Flest elever har sagt seg enige i at en jobb som faglært i skipsindustrien innebærer gode arbeidskamerater. Over 80 prosent har krysset av for at dette stemmer

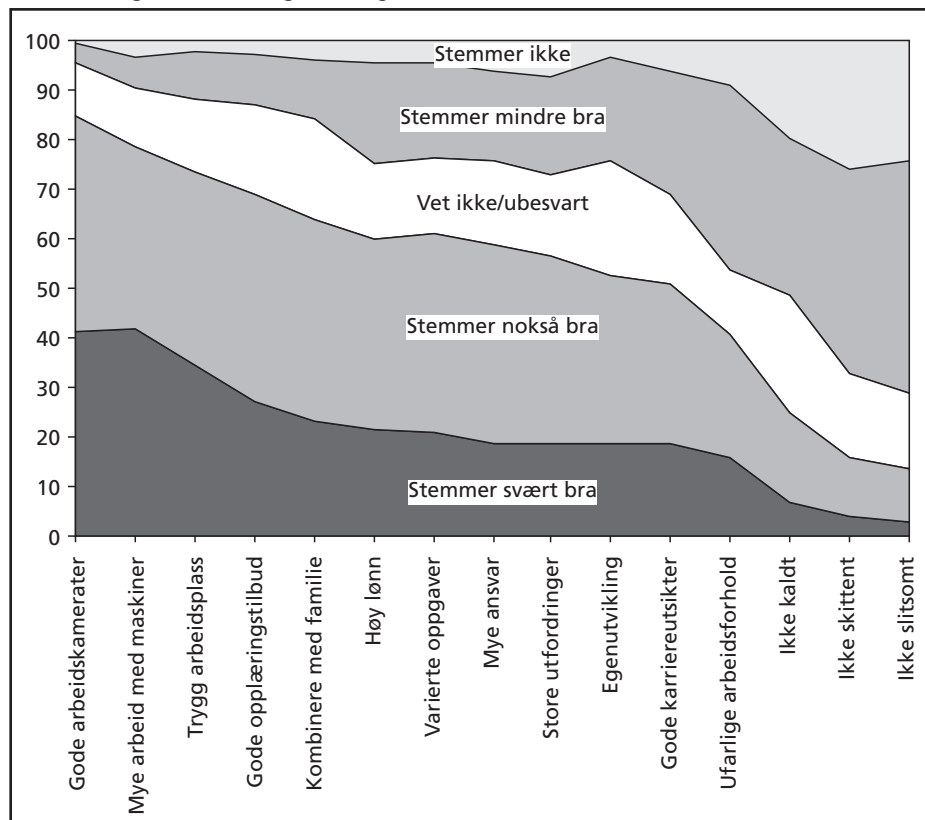
³ I spørreskjemaet var de tre siste utsagnene i figur 4.2 opprinnelig formulert som «kaldt», «skittent» og «slitsomt». I og med at disse formuleringene, i motsetning til de andre utsagnene, har et negativt innhold, har vi for oversiktens skyld snudd utsagn og verdi. De som for eksempel har krysset av for at det «ikke stemmer» at det å jobbe som faglært i skipsindustrien er «slitsomt», er framstilt i figuren som at de mener det «stemmer svært bra» at det å jobbe i skipsindustrien «ikke er slitsomt». På denne måten viser de to nederste feltene andeler som vurderer forskjellige sider ved det å jobbe i skipsindustrien som positivt, i tråd med de andre utsagnene.

⁴ Som vist i figur 4.2 er det en god del som hadde krysset av for «vet ikke» på utsagnene. Dette betyr at mange ikke har gjort seg opp noen formening om spesifikke sider ved skipsindustrien som arbeidsplass. Andelen «vet ikke» var ikke uventet, noe høyere blant grunnskoleelevene enn blant elevene i videregående skole. I den videre analysen av resultatene, der vi kun benytter andelene som har svart «stemmer svært bra», kan dette være noe problematisk. Skal man kun ta utgangspunkt i de som har en formening om hvordan det er å jobbe i skipsindustrien og ekskludere de som har svart «vet ikke», eller skal man gå ut fra at de som svarer «vet ikke» i hvert fall ikke mener at dette «stemmer svært bra» og ta utgangspunkt i hele utvalget? Vi har analysert materialet på begge måter, og det viser seg at mønsteret blir det samme. Prosentandelene som svarer «stemmer svært bra» blir naturligvis noe lavere når vi tar utgangspunkt i hele utvalget. Et substansielt argument for å ta utgangspunkt i hele utvalget, er at vi da finner andelene som har klare oppfatninger om hvordan det er å jobbe som faglært i skipsindustrien. Mest sannsynlig vil det være denne gruppen som sender de klareste signalene.

«svært bra» eller «nokså bra». De fleste mener også at skipsindustrien representerer en trygg og varig arbeidsplass. Over 70 prosent har krysset av positivt for dette utsagnet. Ser vi på de to øverste feltene i figur 4.2, ser vi at det er flest som er uenige i at skipsindustrien tilbyr ufarlige arbeidsforhold, og at mange av ungdommene mener at en jobb i skipsindustrien innebærer slitsomt, skittent og kaldt arbeid. I følge figuren har over 40 prosent av elevene en oppfatning om at arbeidsforholdene i skipsindustrien kan være farlige, og over 70 prosent mener at fagarbeid i skipsindustrien kan være slitsomt.

Men er det slik at elevene i grunnskolen har et mindre positivt bilde av skipsindustrien som arbeidsplass, enn de som går i videregående skole? I figur 4.3 har vi rangert utsagnene etter grad av tilslutning blant elevene i videregående skole. For oversiktens skyld tar vi nå utgangspunkt bare i de som har sagt at utsagnene «stemmer

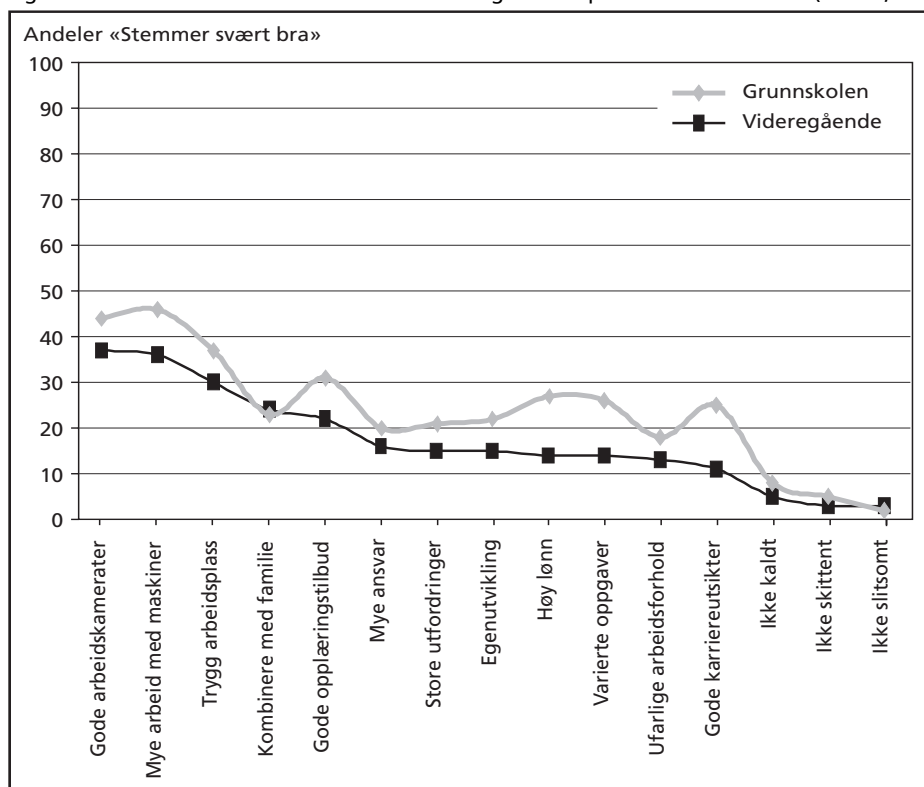
Figur 4.2 Hvordan tror du det er å være fagarbeider i skipsindustrien? Prosent. (N=581, både elevene i ungdomsskolen og i videregående skole)

svært bra».⁵ Dersom det er slik at elevene i grunnskolen er mer negative til en jobb i skipsindustrien enn elevene i videregående skole, vil grunnskolekurven ligge til venstre for videregåendekurven.

Hovedhensikten med figur 4.3 er å undersøke om arbeidsforholdene i skipsindustrien ble vurdert lavere blant de yngste elevene, noe som kunne forklare at færre i grunnskolen enn i videregående skole så ut til å satse på en jobb som fagarbeider i skipsindustrien (som vist i figur 4.1). Som vi ser av figuren stemmer ikke dette. Forskjellene er ikke store, men det er snarere slik at de yngste elevene vurderer en jobb som fagarbeider i skipsindustrien høyere enn elevene i videregående skole.⁶ Størst tilslutning blant begge elevgruppene har utsagnene «Gode arbeidskamerater», «Mye arbeid med maskiner» og at skipsindustrien tilbyr «en trygg arbeidsplass».

Figur 4.3 Hvordan tror du det er å arbeide som faglært i skipsindustrien? Prosent. (N=334,247)

⁵ Alternativt kunne vi her tatt utgangspunkt i summen av andelene som har krysset av for at utsagnene stemmer «svært bra» og «nokså bra».

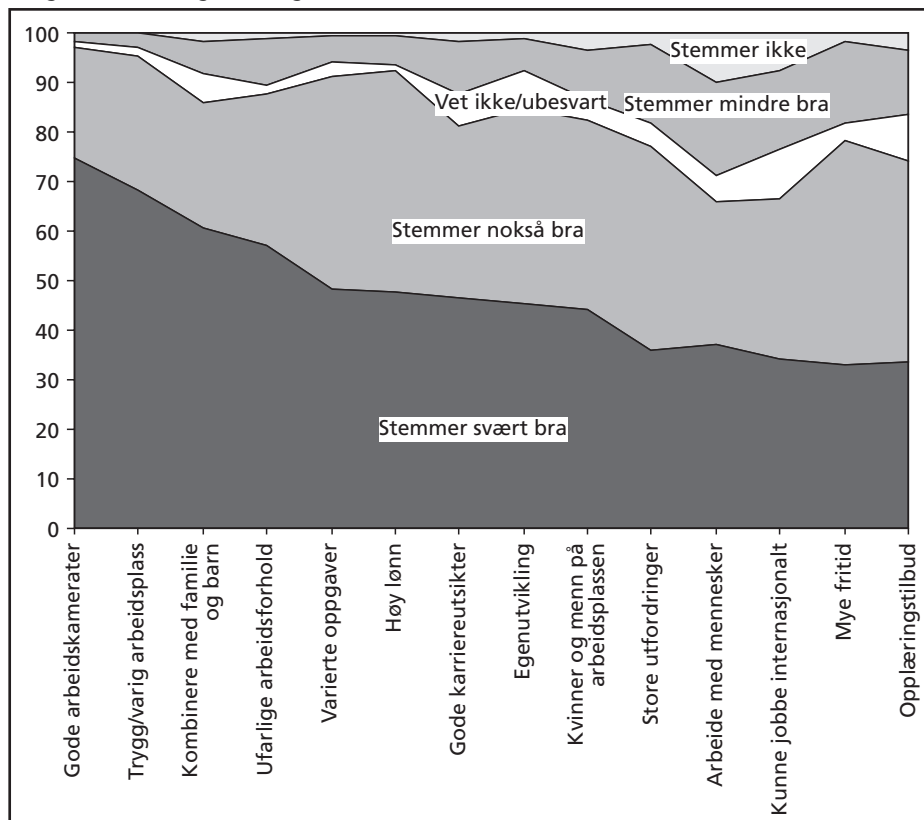
⁶ Dersom vi hadde ekskludert de usikre fra beregningene ville forskjellene vært større. Jf. forrige note.

4.4 Hvilke krav stiller ungdommen til Det gode arbeid?

En alternativ forklaring til at de yngste eventuelt sjeldnere skulle ta sikte på å bli fagarbeidere i skipsindustrien, kunne være at de har høyere forventninger og krav til sine framtidige jobber. I spørreskjemaet ble elevene stilt spørsmålet: «Hva tror du blir viktig for deg når du skal velge arbeid?» Mange av utsagnene var de samme som i vurderingen av skipsindustrien som arbeidsplass, og svarkategoriene var de samme. I figur 4.4 skal vi først se hva elevene samlet sier de vil legge vekt på når de skal velge yrke.

Figur 4.4 viser at alle utsagnene får positiv tilslutning av majoriteten av ungdommene. Når vi slipper å prioritere vil de fleste av oss gjerne ha både høy lønn og mye fritid. Vi har rangert utsagnene (langs den lodretteaksen) etter andelen som har krysset av for at de forskjellige utsagnene stemmer «svært bra». De tre utsagnene

Figur 4.4 Hva tror du blir viktig for deg når du skal velge arbeid? Prosent. (N=581, både elevene i ungdomsskolen og i videregående skole)

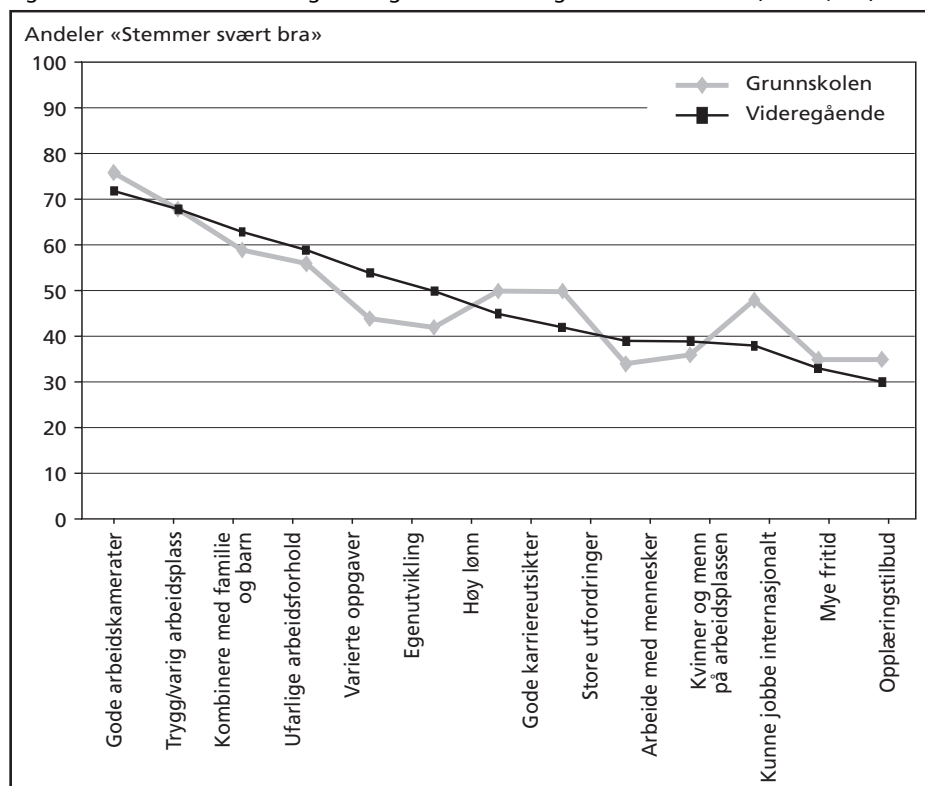

som får størst tilslutning blant ungdommen er gode arbeidskamerater, at det er en trygg og varig arbeidsplass og at arbeidet kan kombineres med familie og barn. Det fjerde viktigste momentet er i følge ungdommen at arbeidsplassen tilbyr ufarlige arbeidsforhold (Helse Miljø Sikkerhet). Som vi så i figur 4.2 var det mange som mente at skipsindustrien ikke oppfylte dette kravet.

At elevene legger størst vekt på gode arbeidskamerater, betyr at det sosiale miljøet på arbeidsplassen tillegges svært stor vekt. Det er også interessant å merke seg at ungdommen er familieorientert, og at det å kunne kombinere arbeidet med barn og familie er viktig for de fleste. Samlet ser vi at sosiale og trygghetsskapende faktorer ser ut til å ha større betydning når ungdommen skal velge arbeid, enn karrierefaktorer som høy lønn, gode karriereutsikter og mulighet for egenutvikling i arbeidet. Hovedinntrykket av figuren er likevel at ungdommen har store forventninger til arbeidsforholdene i sine framtidige yrker, og at både trygghet og karriere er viktige når de skal velge yrke.

I neste figur skal vi følge opp problemstillingen fra avsnitt 4.2. Er det slik at elevene i grunnskolen har høyere forventninger til framtidige arbeidsforhold enn

Figur 4.5 Hva tror du blir viktig for deg når du skal velge arbeid? Prosent. (N=334,247)

elevene i videregående skole? Igjen rangeres utsagnene etter tilslutningen blant elevene i videregående skole, og vi ser bare på de som har krysset av for at utsagnene «stemmer svært bra».

Dersom grunnskoleelevene hadde høyere forventninger og krav til framtidige arbeidsforhold, skulle linjen basert på grunnskoleelevene ligge til høyre for linjen basert på svarene til elevene i videregående skole. Som figur 4.5 viser er dette bare tilfelle på enkelte utsagn. Mønsteret er altså ikke entydig. Vi ser at elevene i grunnskolen noe oftere enn elevene i videregående skole legger vekt på lønn, karriereutsikter og at det er både kvinner og menn på arbeidsplassen. Imidlertid vurderte grunnskoleelevene oftere både karrieremuligheter og lønn i skipsindustrien høyere enn elevene i videregående skole (figur 4.3). Det er derfor tvilsomt at elevene i grunnskolen sjeldnere satser på en jobb som fagarbeider i skipsindustrien fordi de enten vurderer arbeidsforholdene der som dårligere eller at de har større forventninger og krav til eget framtidig yrke. Vi vil derfor anta at resultatene knyttet til grunnskoleelevene i figur 4.1 er underestimert fordi de ikke har valgt spesialiseringslinje i videregående skole. Analysen viser at det foreløpig er liten grunn til å frykte at rekrutteringen til skipsindustrien blant de yngste elevkullene vil bli dårligere enn den er blant elevene som nå skal ut i lære.

4.5 Har jenter og gutter ulike forventninger til Det gode arbeid?

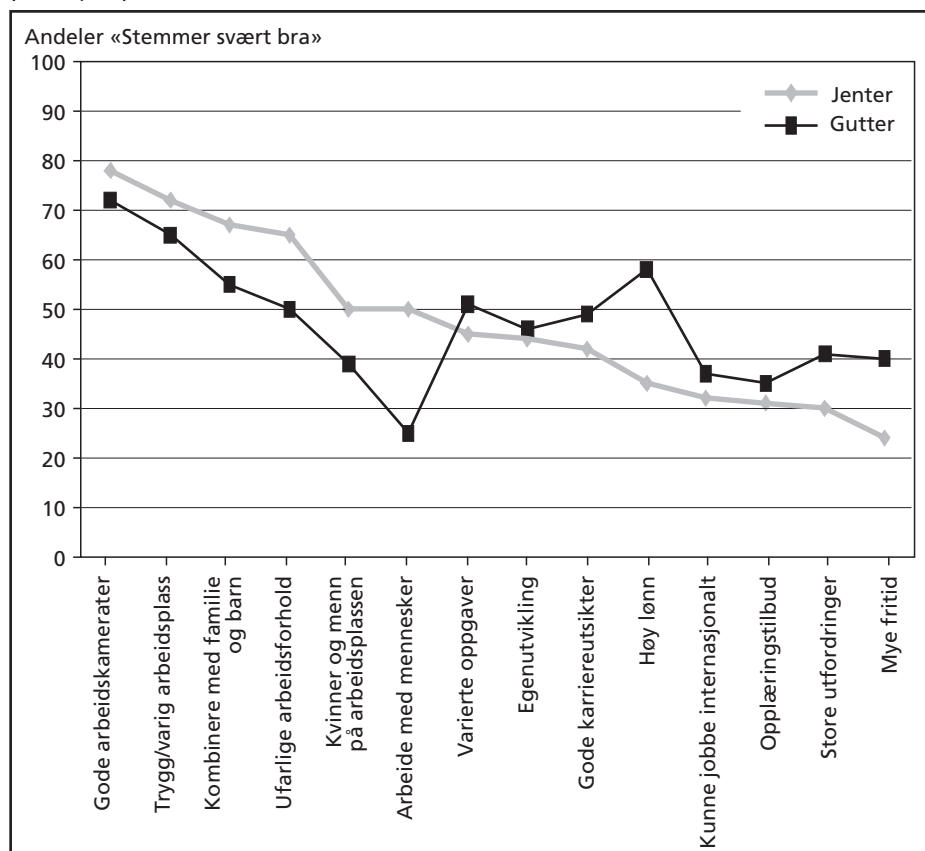
Vi har tidligere sett at valg av utdanning og yrke påvirkes av kjønn. Er det slik at utdannings- og yrkesvalg preges av at jenter og gutter vurderer verdiene knyttet til utsagnene over forskjellig? Som vist i figur 4.5 var det små forskjeller knyttet til hvor i utdanningskarrieren elevene befant seg, så vi trenger ikke skille mellom grunnskolekullet og kullet på videregående. I figur 4.6 skal vi se hva henholdsvis jenter og gutter legger vekt på når de skal beskrive Det gode arbeid.

I figur 4.6 er utsagnene rangert etter jentenes tilslutning. De seks første utsagnene, eller verdier knyttet til arbeidsforhold, viser til trygghet og sosiale forhold, mens de resterende åtte utsagnene viser til forhold knyttet til karriere og arbeidsbetingelser. Selv om kjønnsforskjellene ikke er dramatiske, ser vi at jentene oftere enn guttene tillegger sosiale og trygghetsskapende faktorer stor betydning for Det gode arbeid, mens guttene oftere enn jentene tillegger forhold knyttet til karriere og arbeidsbetingelser stor betydning. Størst forskjeller er det i andelen jenter og gutter som vektlegger lønn og det å kunne arbeide med mennesker. Jenter er langt

oftere enn guttene opptatt av å kunne jobbe med mennesker, mens guttene langt oftere enn jentene er opptatt av å få god lønn.

Både jentene og guttene rangerer gode arbeidskamerater og en trygg og varig arbeidsplass som de viktigste kjennetegnene ved Det gode arbeid. Jentene vurderer det å kunne kombinere arbeidet med familie og barn som tredje viktigst. Selv om guttene også vurderer det å kunne kombinere arbeidet med familie og barn svært høyt (fjerde viktigst), er i følge guttene høy lønn viktigere (tredje viktigst). Særlig jentene, men også guttene, vurderer ufarlige arbeidsforhold høyt, men i motsetning til jentene mener guttene som gruppe at det er viktigere med høy lønn enn ufarlige arbeidsforhold. På bakgrunn av den lave kvinneandelen som arbeider i skipsindustrien, er det interessant å merke seg at svært mange, omtrent førti prosent av guttene og femti prosent av jentene sier at det er svært viktig at det er både kvinner og menn på arbeidsplassen.

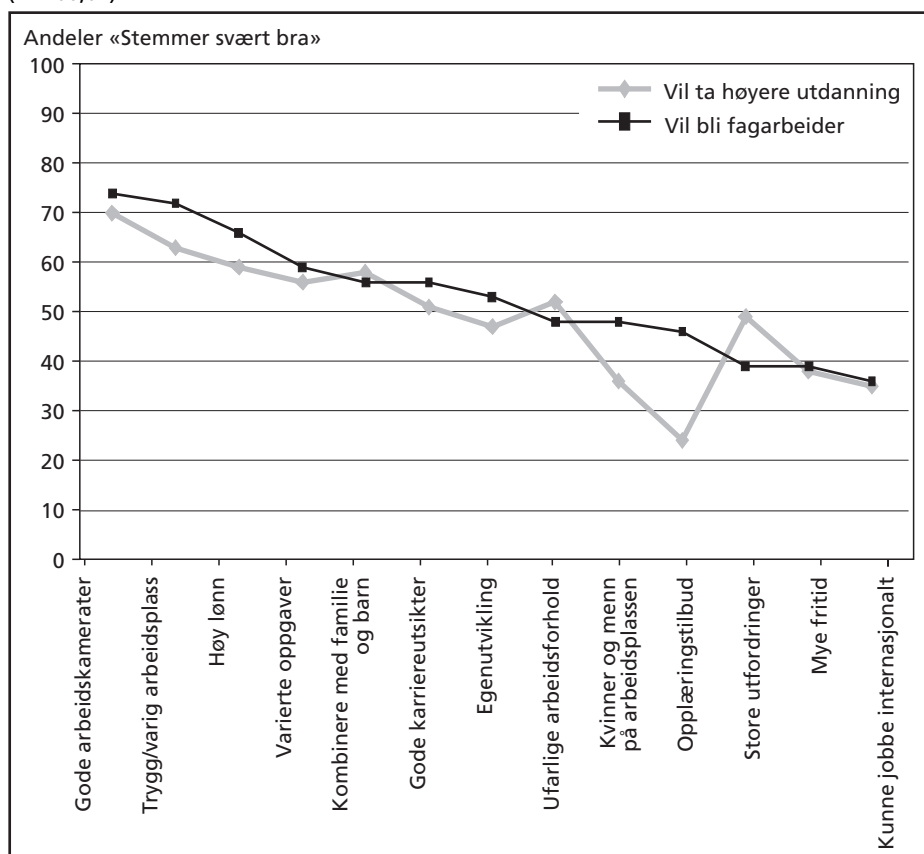
Figur 4.6 Jenter og gutters vurdering av hva som er viktig når de skal velge arbeid. Prosent. (N=270,307)

4.6 Ulike karriereplaner og vurdering av Det gode arbeid

Er det slik at de som tar sikte på et arbeid som faglært i skipsindustrien har andre forventninger til Det gode arbeid enn andre? I Figur 4.7 sammenligner vi de som tar sikte på å ta fagbrev i skipsindustrien med de som sier at de tar sikte på en høyere utdanning.⁷ Og fordi det stort sett er gutter som tar utdanning rettet mot skipsindustrien, og at gutter og jenter har noe forskjellige preferanser knyttet til Det gode arbeid, ser vi kun på guttene. Utsagnene er rangert etter tilslutning blant de som vil bli fagarbeidere.

Figur 4.7 Hva tror du blir viktig for deg når du skal velge arbeid? Sammenligning av gutter som vil ta høyere utdanning og gutter som vil bli fagarbeidere i skipsindustrien. Prosent. (N=160,61)

⁷ Som vist i figur 3.4 er ikke de to gruppene gjensidig utelukkende. Mange som i utgangspunktet tar en yrkesfaglig utdanning rettet mot skipsindustrien planlegger i tillegg å ta høyere utdanning senere.

Bortsett fra på utsagnene knyttet til opplæringstilbudet og at det skal være kvinner og menn på arbeidsplassen, er det små forskjeller. Den største forskjellen finnes mellom andelene som vil legge vekt på at det er et godt opplæringstilbud på arbeidsplassen. Det er langt flere av guttene som tar sikte på et fagbrev som mener at opplæringstilbudet på jobben er svært viktig når de søker seg arbeid (46 %), enn guttene som vil ta høyere utdanning (23 %). Dette er kanskje som forventet, i og med at opplæringstilbudet i jobben er en del av den formelle utdanningen for de som skal ta et fagbrev. På bakgrunn av den kommende etter- og videreutdanningsreformen, vil vi anta at de som tar sikte på en høyere utdanning vil tillegge opplæringstilbudet på jobben større betydning når de som nyutdannede skal ut på arbeidsmarkedet.

Den andre, og kanskje mest interessante, store forskjellen går mellom andelene som er opptatt av at det er kvinner og menn på arbeidsplassen. Det er faktisk guttene som retter seg inn mot den mannsdominerte skipsindustrien som er mest opptatt av at det skal være kvinner og menn på arbeidsplassen. Nesten halvparten av de framtidige arbeiderne har krysset av for dette er en «svært viktig» betingelse ved Det gode arbeid. Med andre ord er det mange som velger skipsindustrien på tross av den svært skjeve kjønnsfordelingen. Det at færre (36 %) av guttene som sikter seg inn mot en høyere utdanning gir uttrykk for at det er viktig med både menn og kvinner på arbeidsplassen, kan være at de retter seg inn mot yrker der det er mer selvfølgelig at kjønnsfordelingen er jevnere.

Vi vil også nevne at det er en viss forskjell i andelene som vektlegger at jobben skal by på store utfordringer, og andelene som ønsker en trygg og varig arbeidsplass. Ikke uventet er de som satser på å ta en høyere utdanning noe oftere opptatt av at arbeidet skal være utfordrende, mens de som satser på et fagbrev i skipsindustrien noe oftere er opptatt av at arbeidsplassen skal være trygg og varig.

4.7 Hvordan vurderes en jobb som faglært i forhold til Det gode arbeid?

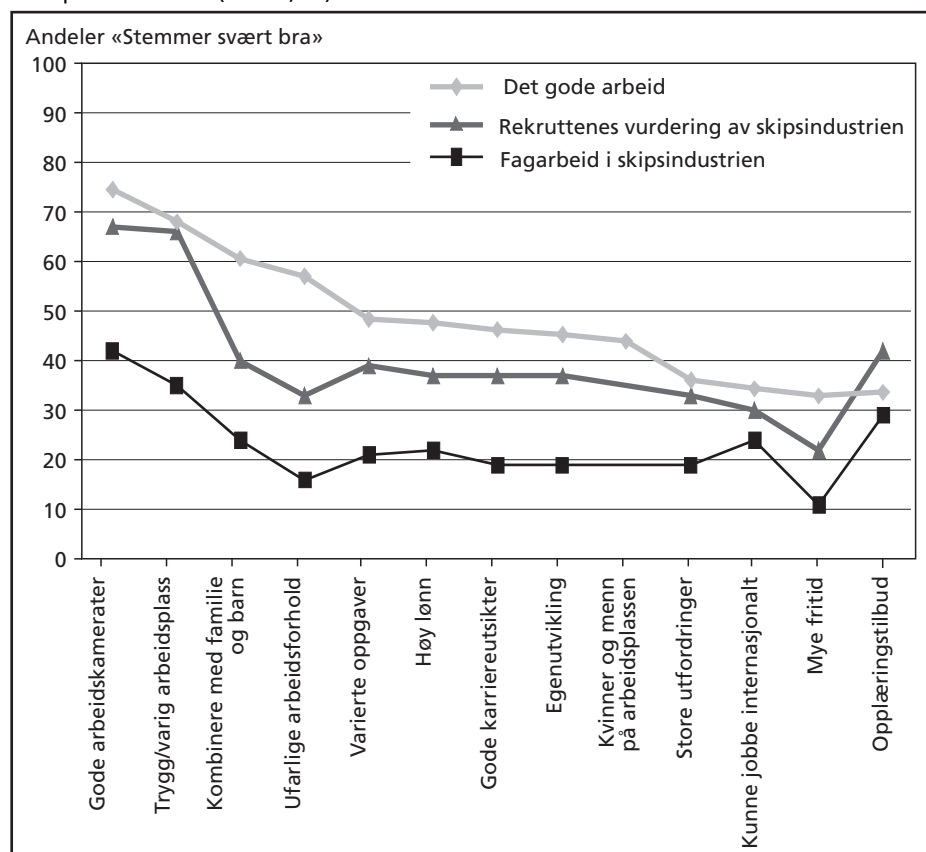
Tilfredsstiller arbeidsbetingelsene i skipsindustrien elevenes forventninger til Det gode arbeid? Ungdommen av i dag kan sannsynligvis se fram til et arbeidsmarked der det er kamp om den nye arbeidskraften. Dette innebærer at de vil kunne stille større krav til arbeidsbetingelsene enn dersom det var knapphet på jobber.

I det følgende skal vi sammenligne hva ungdommen sier de vil legge vekt på når de velger yrke, og hvordan de vurderer en jobb som fagarbeider i skipsindustrien. Det ville vært oppsiktsvekkende dersom ungdom som har ambisjoner om yrker som krever høyere utdanning for eksempel ville vurdere karrieremulighetene i

skipsindustrien som like gode som det de forventer av Det gode arbeid. Imidlertid, som vi har sett tidligere i analysen, er det mange av de som tar sikte mot fagarbeid i skipsindustrien som også har ambisjoner om å videreutdanne seg etter at de har oppnådd fagbrevet. Og denne gruppen vil sannsynligvis vurdere karriereutsiktene i skipsindustrien som svært gode. I tillegg til å sammenligne hva som kjennetegner ungdommens krav og forventninger til Det gode arbeid med hvordan de vurderer en fagarbeiderjobb i skipsindustrien, skal vi derfor i tillegg se på hvordan de som sikter seg inn mot skipsindustrien vurderer sin framtidige arbeidsplass.

Figur 4.8 viser for det første at arbeidsforholdene som fagarbeider i skipsindustrien vurderes som dårligere enn betingelsene knyttet til Det gode arbeid. Og forskjellene er store. Imidlertid ville sannsynligvis heller ikke andre spesifiserte yrker

Figur 4.8 Hva tror du blir viktig for deg når du skal velge arbeid? Og hvordan tror du det er å arbeide som fagarbeider i skipsindustrien? Ungdommen i Ytre Søre Sunnmøres vurdering av Det gode arbeid og hvordan de vurderer fagarbeid i skipsindustrien, samt hvordan de som tar utdanning rettet mot fagarbeid i skipsindustrien (rekruttene) vurderer sin framtidige arbeidsplass. Prosent . (N=581, 67)

gi unison tilslutning blant ungdommen, som jo ofte har ulike «drømmeyrker» i bakhodet når de gir uttrykk for hva de mener er viktig. I et rekrutteringsperspektiv kan det uansett være nyttig å lytte til ungdommens generelle forventninger til hva som kjennetegner Det gode arbeid. Figuren viser også at de som retter seg inn mot skipsindustrien vurderer denne arbeidsplassen som mindre attraktiv enn hva de forbinder med Det gode arbeid (Jf. figur 4.7).

Ifølge figuren er det særlig tre forhold de framtidige arbeiderne (og hele utvalget) ikke finner tilfredsstillende i skipsindustrien. For det første at det er en for mannsdominert arbeidsplass, for det andre at skipsindustrien kan være en farlig arbeidsplass og for det tredje at en jobb i skipsindustrien kan være vanskelig å kombinere med familie og barn.

Men hvilke positive forventninger har de nye rekruttene til skipsindustrien som arbeidsplass? De tre utsagnene som gis størst tilslutning av de nye rekruttene er at en jobb i skipsindustrien for det første gir gode arbeidskamerater, for det andre at skipsindustrien representerer en trygg og varig arbeidsplass og for det tredje at skipsindustrien som arbeidsplass tilbyr et godt opplæringstilbud.

4.8 Stemmer ungdommens vurderinger av skipsindustrien med realitetene?

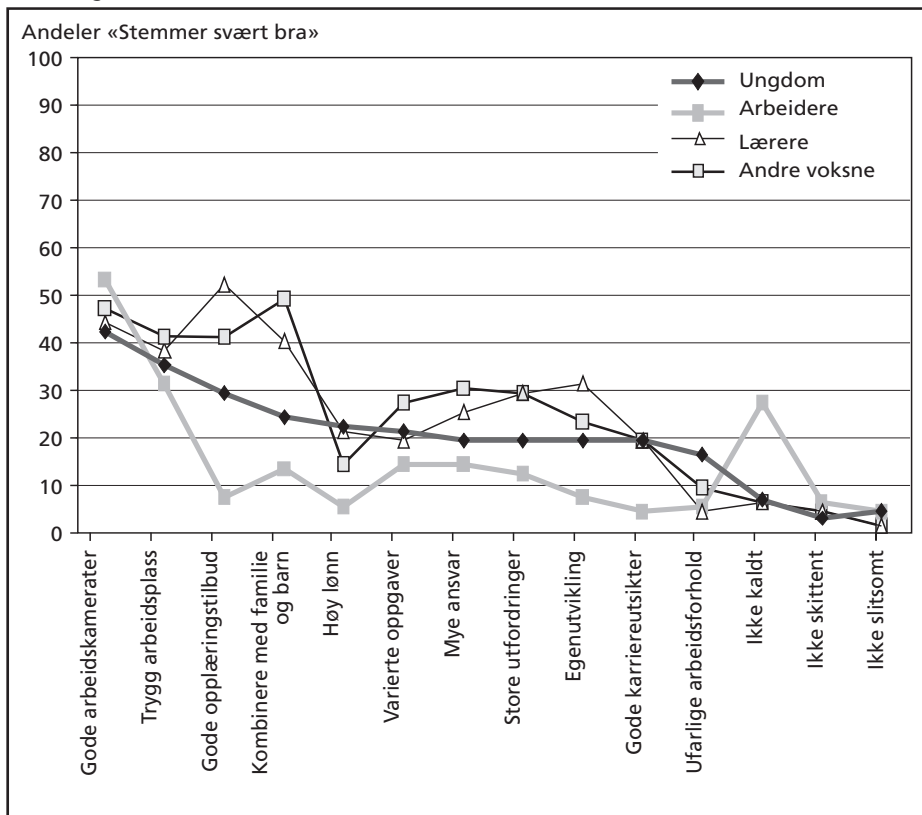
Ungdommens vurderinger av skipsindustrien som arbeidsplass (Figur 4.8) behøver naturligvis ikke være i overensstemmelse med hvordan det i realiteten er. Dersom mange ungdommer har et for dårlig inntrykk av det å være fagarbeider, kan industrien øke rekrutteringen gjennom informasjonstiltak for å korrigere det feilaktige bildet. Dersom ungdommens bilde av skipsindustrien er riktig, er det imidlertid lite å oppnå gjennom informasjonstiltak. En alternativ vei å gå, dersom skipsindustrien ønsker flere rekrutter blant ungdommen som har vokst opp i Ytre Søre Sunnmøre, kan da være å undersøke mulighetene for å endre arbeidsbetingelsene i retning av ungdommens beskrivelser av Det gode arbeid, for på denne måten å gjøre arbeidsplassen mer attraktiv.

Det er vanskelig å finne et nøytralt mål på hvordan det er å jobbe i skipsindustrien. Det nærmeste vi kan komme et slikt mål, er å se på hvordan arbeiderne i skipsindustrien vurderer sin arbeidsplass. Selv om vi ikke kan hevde at arbeidernes vurdering av skipsindustrien som arbeidsplass gir det helt sanne bildet, er deres meninger tross alt basert på erfaring. Enda viktigere er det kanskje at arbeiderne er viktige signalsendere til ungdom som vurderer å sikte seg inn mot fagarbeid i skipsindustrien.

Det er neppe bare arbeiderne som er med på å prege ungdommens bilde av hvordan det er å jobbe i skipsindustrien. Foreldregenerasjonen og viktige personer i elevenes nærmiljø vil også være viktige signalsendere. Det har vært hevdet at lærerne i grunnskolen, med sin akademiske utdanning, vil nedvurdere en jobb i skipsindustrien. Dersom det å jobbe i skipsindustrien har lav status blant voksne som ikke selv jobber der, vil dette også kunne prege ungdommens bilde av skipsindustrien på en negativ måte.

Med figur 4.9 skal vi for det første undersøke om ungdommens bilde av en jobb som fagarbeider i skipsindustrien er i samsvar med hvordan arbeiderne selv beskriver sin arbeidsplass. For det andre skal vi undersøke om de voksne i regionen som ikke jobber i skipsindustrien har et negativt bilde av det å være arbeider, og at de dermed kan bidra til at mange ungdommer ikke velger en utdanning rettet mot det å bli fagarbeider.

Figur 4.9 Hvordan vurderer henholdsvis ungdom, lærere i ungdomsskolen og andre voksne i Ytre Søre Sunnmøre det å være fagarbeider i skipsindustrien i forhold til arbeidernes egen vurdering? Prosent (N=581, 400, 50, 350)

Resultatene i figur 4.9 er overraskende og delvis nedslående. Det er arbeiderne selv som sjeldnest vurderer arbeidsbetingelsene i skipsindustrien som gode. Riktignok mener over halvparten av arbeiderne at det stemmer «svært bra» at arbeidsplassen kjennetegnes ved godt kameratskap. Og arbeiderne er sjeldnere enn andre enige i at jobben deres innebærer å måtte fryse på arbeidet.

Men resultatene tyder på at skipsindustriens rekrutteringsproblemer neppe skyldes at ungdommen har et for negativt syn på arbeidsforholdene. Vi finner heller ingen støtte for at lærere, med sin akademiske utdanning, påvirker elevene i en for skipsindustrien negativ retning. Både lærere og andre voksne er i hovedsak oftere positivt innstilt til skipsindustrien som arbeidsplass enn både elevene og arbeiderne selv. I informantintervjuene i forkant av spørreskjemaundersøkelsen, ga representanter fra skolen uttrykk for at de så svært positivt på at skipsindustrien åpnet seg for skolen gjennom informasjonstiltak og besøksordninger. For femten år siden, ble det hevdet, var det «stengte porter» for elevene. Industrien er en del av samfunnet i Ytre Søre Sunnmøre, og som en rektor uttalte det: «Vi vil være en del av samfunnet».

Det er særlig ett forhold ledelsen i skipsindustrien bør merke seg. Og det er forskjellen mellom arbeidernes og de andres vurderinger av opplæringstilbudet. Særlig lærerene i ungdomsskolen har ofte stor tro på opplæringstilbudet i skipsindustrien. Går vi tilbake til figur 4.8, ser vi også at de nye rekruttene har store forventninger til opplæringstilbudet. Hele 40 prosent av de som tar utdanning rettet mot fagbrev i skipsindustrien har krysset av for at de mener det «stemmer svært bra» at skipsindustrien tilbyr et godt opplæringstilbud. Under ti prosent av arbeiderne mener det samme. Dersom arbeidernes vurderinger er riktige, vil mange av de nye rekruttene blir skuffet.

I informantintervjuer med arbeidere i forkant av spørreskjemaundersøkelsen ble det også gitt uttrykk for at opplæringstilbudet var for dårlig. Skyldspørsmålet ble delt mellom skole og bedrift. I følge arbeiderne ga opplæringen i videregående skole dårlig grunnlag for praktisk arbeid i bedriften: «Teori skal du ha, men den er ikke faglig retta». Arbeiderne og lærlingene etterspør også mer praktisk opplæring for de nye rekruttene i selve arbeidet: «Tavlelæring holder ikke, de erfarne arbeiderne må instruere de nye». Det ble imidlertid påpekt at det nå foregår en god del på opplæringssiden innen Bedriftsskolen i Ulsteinkonsernet, med utarbeiding av nye lærebøker og opplæringsstrategier. Men arbeidernes krav til forbedringer er skyhøye: «Her må det skje en opplæringsrevolusjon, ellers råtner vi på rot», ble det hevdet.

På siste side i spørreskjemaet kunne arbeiderne komme med forslag som ville bedre rekrutteringen til skipsindustrien. Flere kom inn på opplæringstilbudet, både

opplæring av lærlinger, videreutdanning generelt og videreutdanning av mellomledelsen og ledelsen ble berørt:

«For meg ville jobben min vere klart meir attraktiv om det blei gitt betre og kanskje endå betalt moglegheit til vidareutdanning. Generelt så trur eg at litt høgare løn sett saman med større moglegheiter for karriereutvikling ville gjere jobben meir attraktiv.»

«At forholda kunne bli lagd til rette slik at ein får vidareutdanne seg. Dvs. heve sin eigen faglege kompetanse.»

«Betre opplæring av lærlingar. Høgare lærlinglønn. Ikkje skiftarbeid. Meir variert arbeid, bytte litt av og til mellom å vere platearbeidar og sveisar. Tid: ein mnd. på kvar.»

«At mellomledelsen, ledelsen og andre i ledende stillinger får meir opplæring i arbeidsmiljø og det å behandle sine arbeidstakere og så *praktisere dette*. At arbeidstakerne får meir innflytelse i investeringer og utvikling av arbeidsplassen. At lærlinger/nyansatte får meir opplæring og oppfølging ved ansettelse.»

Men hvordan vurderer de som var lærlinger opplæringstilbudet i bedriften? Er det de eldre og erfarne arbeiderne som er misfornøyde? Eller opplever også lærlingene at deres forventninger til opplæring ikke innfris? Bare 22 lærlinger har besvart skjemaet, og det er i minste laget for prosentueringer. Det viste seg imidlertid at *ingen* av de 22 hadde krysset av for at det «stemte svært bra» at det var gode opplæringstilbud i skipsindustrien. Grovt sett en tredjedel krysset av for at dette stemte «nokså bra», en tredjedel at det stemte «mindre bra» og en tredjedel krysset av for at det «ikke stemte» at opplæringstilbudene i skipsindustrien var gode. Lærlingene var minst fornøyd, og de ufaglærte var litt mer positive til opplæringstilbudet enn de faglærte, men jevnt over var misnøyen stor.

Misnøyen til tross, arbeiderne ga i samtale likevel uttrykk for at Reform 94 innebar gode karrieremuligheter for de nye lærlingene. Rådet de formidlet til lærlingene var klart: «Ta fagbrevet, og videreutdann dere til ingeniører etterpå». Hele to tredjedeler av lærlingene mente at det stemte «svært bra» eller «nokså bra» at karrieremulighetene i skipsindustrien var gode.

Holdningene til opplæringstilbudet på den ene siden og holdningene til karrieremulighetene på den andre siden, viser dilemmaet som ligger i Reform 94. På den ene siden er det økte teoritilfanget på yrkesfagene et problem, på den andre siden gir økt vekt på teori nye muligheter for de som mestrer det.

4.9 Hvordan trives arbeiderene i arbeidet i forhold til andre yrkesgrupper?

I det foregående har vi sett hvordan ulike grupper av befolkningen i Ytre Søre Sunnmøre vurderer en jobb i skipsindustrien. Figur 4.9 viste at arbeiderne selv faktisk var de som rangerte sitt arbeid lavest. Et annet mål på arbeidsforholdene i skipsindustrien, er å sammenligne hvordan arbeiderne trives i arbeidet med hvordan andre yrkesgrupper trives med sitt arbeid. Vi har også spurt om de ville velge samme yrke om igjen, og om de ville råde egne barn til å velge samme yrke som seg selv. I

Tabell 4.1 Ulike yrkesgruppers vurdering av trivsel i arbeidet og om de ville valgt samme yrke om igjen, og om de ville råde egne barn til å velge samme yrke som de selv. Prosent

	Arbeidere	Lærer i ungdomsskolen	Skolen ellers	Helse og omsorg	Fiske, fangst og jordbruk	Andre yrker
Trives svært bra med:						
arbeidsoppgavene	29	54	62	56	57	61
kollegaene	64	81	86	77	62	75
arbeidstiden	46	27	55	56	41	56
arbeidslokalene	27	8	36	40	38	50
Ville valgt samme yrke igjen	25	25	67	54	60	50
Ville kanskje valgt samme yrke	44	19	2	7	14	14
Ville råde egne barn til å velge sitt yrke	8	6	29	21	17	19
Ville kanskje råde egne barn til å velge sitt yrke	35	25	21	12	17	13
Ville ikke råde egne barn til å velge sitt yrke	40	63	50	65	64	64
N	350	48	42	43	42	165

Tabell 4.2 Gjennomsnittlig tid pr uke fast arbeidstid og overtid blant ulike yrkesgrupper. Gjennomsnittlig antall timer per uke

	Arbeidere	Lærer i ungdomsskolen	Skolen ellers	Helse og omsorg	Fiske, fangst og jordbruk	Andre yrker
Fast arbeidstid	38,0	32,4	31,5	29,3	43,6	36,0
Overtid	5,2	2,3	1,6	9,0	3,6	3,0
Timer jobb per uke	43,2	34,7	33,1	38,3	47,2	39,0
N	336	45	42	42	29	160

det følgende vil vi sammenligne ulike yrkesgrupper i Ytre Søre Sunnmøre, og hvordan de vurderer sine arbeidsplasser, samt hvor mye tid per uke de jobber:

Kategoriinndelingen i tabell 4.1 og 4.2 er bestemt ut fra hvilke yrkesområder som i tilstrekkelig grad er representert i vårt materiale. Arbeiderne og lærere i ungdomsskolen utgjorde egne utvalg i undersøkelsen. De fire neste kategoriene er fra undersøkelsen blant det tilfeldige utvalget av voksne (35–65 år) i regionen. Kategorien «skolen ellers» kan utgjøres av både lærere i grunnskolen og videregående skole, samt andre ansatte i skolen.

Første linje i Tabell 4.1 viser at arbeiderne sjeldnere enn de andre yrkesgruppene som er representert sier at de trives «svært bra» med sine arbeidsoppgaver. Videre ser vi at de som er sysselsatt med fiske, fangst eller jordbruk og arbeiderne ved Ulstein Industrier noe sjeldnere enn de andre gruppene sier at de trives svært bra med kollegaene.

På tross av, relativt sett, kort arbeidstid er det lærerne i grunnskolen som er minst fornøyd med arbeidstiden. Lærerne er også minst fornøyd med arbeidslokale. Mens 27 prosent av arbeiderne sier de trives svært bra med arbeidslokalene, er det bare 8 prosent av lærerne i grunnskolen som sier det samme. Vi ser også at lærerne i grunnskolen er de som sjeldnest ville valgt samme yrke om igjen. Bare en fjerdedel av lærerne i grunnskolen og en fjerdedel av arbeiderne sier at de ville valgt samme yrke om igjen, men blant arbeiderne er det tross alt i tillegg 44 prosent som sier at de *kanskje* ville valgt samme yrke, mot 19 prosent av lærerne. De andre yrkesgruppene, og særlig de som jobber andre steder i skolen, er jevnt over mer positive til sitt valg av yrke.

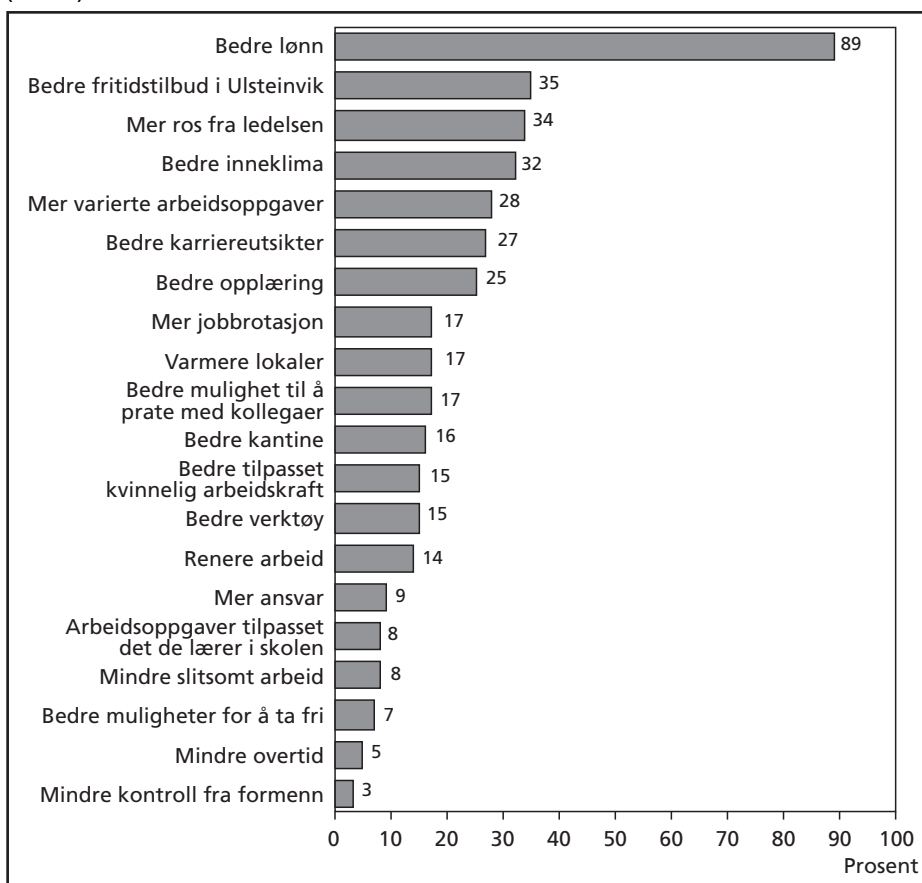
De tre siste linjene viser hvorvidt de ulike yrkesgruppene ville råde egne barn til å følge i egne fotspor. Dersom dette er et gyldig mål på fornøydhet med yrke, kommer arbeiderne i Ulstein Industrier bra ut. Selv om lærerne i ungdomsskolen ofte trives svært bra med sine arbeidsoppgaver og kollegaer, er det de som gir uttrykk for størst frustrasjon knyttet til valg av eget yrke. At lærerne i ungdomsskolen er så vidt misfornøyd må imidlertid ses i sammenheng med nye arbeidstidsordninger og den store oppmerksomhet omkring deres dårlige lønnsvilkår omtrent samtidig med at undersøkelsen ble foretatt.

Tabell 4.2 viser gjennomsnittlig arbeidstid i de ulike yrkesgrupperingene. De som jobber innen fiske, fangst og jordbruk bruker ifølge egenrapporteringen mest tid på arbeidet, deretter følger arbeiderne. Lærerne jobber i gjennomsnitt omtrent ni timer mindre per uke enn arbeiderne, og omtrent fire timer mindre enn de som er ansatt innen helse og omsorg. Tabellen skiller imidlertid ikke på grad av deltidsansatte innen de ulike kategoriene.

4.10 Hvordan kan skipsindustrien rekruttere flere ungdommer?

I spørreskjemaet var det både et åpent og et lukket spørsmål (gitte svaralternativer) der arbeiderne kunne gi uttrykk for hvordan de mente skipsindustrien kunne bli en mer attraktiv arbeidsplass. I overkant av hundre arbeidere har gitt skriftlige kommentarer på det åpne spørsmålet. «Om du skulle gi et forslag som kunne gjøre jobben din mer attraktiv, hva ville du forslå?» Gjennomgangstemaene er «bedre lønn», «bedre opplæring» og «bedre inneklima». Ønsket om bedre kommunikasjon og mer samarbeid mellom arbeidere og ledelse blir også ofte berørt. Videre er det flere som peker på at bedriften kunne bidratt med et bedre fritidstilbud i Ulsteinvik.

Figur 4.10 Hvordan tror du skipsindustrien kan bli en mer attraktiv arbeidsplass for ungdom? (N=350)

I spørsmålet med gitte svaralternativer, ble arbeiderne bedt om å krysse av for *tre* av tyve utsagn. I Figur 4.10 vises andelene som har krysset av for de ulike utsagnene.

I informantintervjuene med arbeiderne i forkant av spørreskjemaundersøkelsen ga de klar beskjed om hva de anså som viktigst for å rekruttere, og beholde, flere arbeidere. Som en arbeider uttalte: «De tre viktigste tingene er lønn og lønn og lønn». Resultatene fra spørreskjemaundersøkelsen tyder på at han ikke er alene om å være opptatt av lønnen. Nesten alle (89 %) har krysset av for at bedre lønn ville bidra til at flere ville velge skipsindustrien som arbeidsplass.

I de skriftlige kommentarene var det som nevnt også mange som tok opp lønsspørsmålet. Imidlertid gir de fleste uttrykk for at det også er andre sider ved jobben enn lønnen som kan forbedres. Vi har valgt ut følgende sitater:

«Høgare løn til lærlingar. Nåverande løn er heilt uakseptabel. Skal no også leve, vi som bor heimafrå. Det er ikkje berre å kome heim til mamma og pappa som betalar alt for deg. Vi må betale alt sjølv. Då tenker eg på mat, husleie etc. Betre utdanningstilbod i bedrifta. Fleire kurs, som td sveisekurs, monteringskurs. Betre/større muligheit til arbeid i utlandet.»

«Øke lønnen. Økt tillegg for ubekvemt arbeid. Mindre overtid enn pr. i dag. Bedre arbeidsmiljø. Lengre leveringsfrist (mindre stress). Muligheter for videreutdanning.»

«Høgre lønn. Lettere å oppnå full ansiennitet. Mindre skille mellom arbeidarar og ledelse. Bedre internopplæring i bed.»

«Bonusordning.»

«Lønn i forhold til innsats og resultat. Full valgfrihet vedr skiftarbeid.»

«Utjevne de enorme lønnsforskjellene på produksjonsarbeiderne kontra innleid arbeidskraft. Svært nedverdiggende å jobbe under slike forhold.»

«Lønna må være så høy at de beste kommer til din arbeidsplass. Bedre fritidstilbud. Basseng, kulturhus etc.»

Av de tyve utsagnene i Figur 4.10 er det kun ett som viser til forhold utenfor bedriften. Og det var dette utsagnet «Et bedre fritidstilbud i Ulsteinvik» som fikk nest størst tilslutning blant arbeiderne. Med andre ord er det ikke bare de interne arbeidsbetingelsene som blir avgjørende for om en arbeidsplass oppfattes som attraktiv. Som det har vært nevnt tidligere er mange av arbeiderne unge, mange er enslige, og en del er pendlere uten familie og gamle venner på stedet. Da blir sosiale møteplasser utenfor jobben viktig. I de skriftlige kommentarene var det flere som ga uttrykk for at de ønsket at bedriften kunne tilrettelegge fritidsaktiviteter for sine ansatte:

«At bedrifta kan legge til rette for fritidsaktiviteter (Eks. lokale for ansatte, slik Vikholmen burde fungere).»

«Bedre lønn. Bedre opplæring. Mulighet for et treningsrom på jobben med utstyr etter behov + badstue og dusj.

«Betre kulturliv i Ulsteinvik (Kino, billiard, bowling, osv.) + bedre lønn.»

Som det framgår av Figur 4.10 er ifølge arbeiderne «mer ros fra ledelsen» tredje viktigst for å bedre rekrutteringen. Hver tredje arbeider har krysset av for dette alternativet. Ved siden av lønn, er også ros en belønning som signaliserer om at man blir satt pris på. Som de utvalgte sitatene illustrerer, etterspørres ikke bare ros. Flere etterspør også kritikk. Med andre ord ønskes både positiv og negativ tilbakemelding på utførte arbeidsoppgaver:

«Meir ros fra ledelsen! Høgre lønn, slik ein slipper å jobbe så mykje overtid. Mindre forskjellsbehandling mellom “kontorfolket” og dei på “gulvet”. Betre planlegging slik at ein slipper å “ta igjen” so mykje arbeid!»

«Mer ros fra arbeidsledere om jobben er bra. Kjeft om det er en dårlig jobb.»

«Betre rotasjon i opplæringa, meir lønn, ei ekstra ferieuke. Meir skryt og evt. kjeft.»

Ros og kritikk handler om kommunikasjon. I de skriftlige kommentarene er det en del som gir uttrykk for at kommunikasjonen bør gå begge veier. Ledelsen bør være mer lydhør for signaler fra folk på gulvet:

«Betre dialog mellom arbeidarane og ledelse (også formenn). Arbeidarane bør i større grad takast med på avgjersler som gjeld den enkelte, for å kunne ha moglegheit å påverke desse.»

«Bedre planlegging frå ledelsen. Ledelsen bør høyre litt meir på arbeidarane.»

«Gruppearbeid der gruppa har ansvar for produkt fra montering til og med oppstart. At ledelsen tar fleire råd fra gulvet. Ærlighet og redelighet både ovenfra og ned, og andre vegen. Skikkelege kantineforhold.»

«Ledelsen må forstå viktigheten av alle ledd i bedrifta. Uten folk på gulvet ingen bedrift.»

«Ledelsen bør tenke meir på kva ein underordna betyr for bedrifta. Eksempel. Bedre informasjon. Sosiale goder. Vise meir imøtekommenheit og forståelse. Viktig. Det er dei underordna som får bedrifta til å gå godt. Det er ikkje dei som går rundt og trur de er topp med kvitesjorte og slips.»

Figur 4.10 viser at mange også har krysset av for at inneklimaet er viktig for rekrutteringen. Omtrent hver tredje arbeider mener at et bedre inneklima ville bidra til økt rekruttering. Som det framgikk av figur 4.4 er «ufarlige arbeidsforhold» i følge ungdommen et viktig kjennetegn ved Det gode arbeid, mens figur 4.9 viste at svært få forbinder skipsindustrien med «ufarlige arbeidsforhold». I de skriftlige kommentarene er det også noen som tar opp inneklimaet:

«Betre inneklima med tanke på støy og temperatur sommarstid.»

«Bedrifta må ta arbeidsmiljøet på arbeidsplassen meir på alvor – først å fremst bedre luftkvaliteten og redusere støyplagene. Det som det her er snakk om, er at dårleg luftkvalitet og støy i det daglege arbeidet går utover helsa til arbeidarane. Desse arbeidsmiljøproblema og den lave topplønna, er etter mi vurdering orsaka til den lave rekrutteringa blant ungdommen i lokalmiljøet til skipsindustrien.»

«Helse! Føler uro for kroppen av alt finstøvet – sveiserøyk – gass av primer – støy. Lite variert arbeid.»

«Om det hadde vært overbygg i dokken, så hadde arbeidet gått raskere og vært triveligere.»

Vi har undersøkt om kvinnelige og mannlige arbeidere har lagt ulik vekt på de forskjellige påstandene i figur 4.10, og vi finner forbausende små kjønnsforskjeller. Kvinnene skiller seg imidlertid kraftig fra mennene i synet på kantinene. Hele 31 prosent av kvinnene, mot 15 prosent av mennene ønsker bedre kantiner.

Enkelte har imidlertid berørt innslaget, eller mangel på innslag, av kvinnelige arbeidere:

«At yrket ikkje var så skitsamt, og at det var meir opplagt til kvinner. Med dette meiner eg at det burde vere større garderober og fleire toalett til kvinnene. Det er ikkje vanskeleg å sjå at dette yrket er opplagt til å vere eit mannsyrke når du ser på forskjellen på garderobene og liknande.»

«At arbeidsledere ikkje skal favorisere enkelte kvinnelege arbeidere så dei får dei beste jobbane, og går med nasa i sky. Alle bør stillas likt.»

«Mer damer»

4.11 Hvordan trives de kvinnelige arbeiderne?

På midtveisseminaret, i et eget ungdomspanel, ble elever spurt om sine framtidige yrkesplaner. En jente svarte at hun gjerne ville ta seg utdanning rettet mot en jobb i barnehage. På spørsmål om hun ikke heller kunne tenke seg en jobb i skipsindustrien, begrunnet hun sin labre interesse gjennom de kalde arbeidsforholdene i skipsindustrien om vinteren. Da vi besøkte Ulstein Verft traff vi en kvinnelig arbeider, som var svært fornøyd med å arbeide på verftet. «Er det ikke kaldt om vinteren da?» spurte vi. Og hun svarte: «Nei, det er ikke så kaldt. Vi har godt med klær på oss og beveger oss hele tiden. Før jobbet jeg i barnehage, og det å stå ute å passe på ungene om vinteren, *det* er kaldt det!»

Ut fra hvor mange som hadde *vurdert* en jobb i skipsindustrien, så det ut til å være en økende interesse for fagarbeid i skipsindustrien blant jentene, men svært få jenter, både i grunnskolen og i videregående skole oppga at de hadde valgt en utdanning rettet mot skipsindustrien (figur 4.1). Historien som er gjengitt over, kan tyde på at større informasjon til jenter om hvordan det er å jobbe i industrien, vil kunne få flere jenter til å velge yrkesfaglige linjer rettet mot skipsindustrien.

Men hvordan trives kvinnene som arbeider i skipsindustrien? Arbeidsplassen er svært mannsdominert, man blir skitten på hendene, det kan være kaldt og arbeidet beskrives ofte som slitsomt. Av de som besvarte spørreskjemaet blant

Tabell 4.3 Kvinnelige* og mannlige arbeideres vurdering av trivsel i arbeidet, samt vurdering av trivsel på henholdsvis verftet og propellfabrikken. Prosent

	Skipsverftet kvinner	Skipsverftet menn	Propellfabrikken
Trives svært bra med:			
arbeidsoppgavene	47	27	27
kollegaene	78	65	59
arbeidstiden	63	46	43
arbeidslokalene	47	22	34
Ville valgt samme yrke igjen	44	19	32
Ville kanskje valgt samme yrke	34	47	40
Ville råde egne barn til å velge sitt yrke	16	6	11
Ville kanskje råde egne barn til å velge sitt yrke	47	33	38
Ville ikke råde egne barn til å velge sitt yrke	28	45	30
N	32	220	88

* Kun de som jobber i produksjonen. Ikke kantineansatte o-l.

arbeiderne var det 9 prosent kvinner. Fordi vi ofte får en høyere svarprosent blant kvinner enn menn, er sannsynligvis den reelle kvinneandelen noe lavere. Alle kvinnene oppga at de jobbet på verftet, og der er kvinneandelen på 13 prosent (3 prosent oppga ikke kjønn). I Tabell 4.3 skal vi se hvordan kvinnelige arbeidere vurderer skipsindustrien som arbeidsplass i forhold til mennene. Fordi alle kvinnene i materialet jobbet på verftet, og at eventuelle kjønnsforskjeller kan skyldes at arbeiderne på verftet og propellfabrikken vurderer sitt arbeid ulikt, vil vi skille mellom kvinner og menn som arbeider på verftet og menn som jobber på propellfabrikken. Vi kan dermed også undersøke om vurderingene av arbeidsforholdene varierer med arbeidsplassen. Bidrar for eksempel innslaget av kvinner på verftet til større trivsel?

I et rekrutteringsperspektiv er resultatene i Tabell 4.3 svært interessante. Kvinnelig arbeidskraft er fornøyd arbeidskraft. Kvinnene trives langt oftere med sine arbeidsoppgaver enn sine mannlige kollegaer. De trives også oftere med kollegaene, med arbeidstiden og lokalene enn mennene. Kvinnene ville også langt oftere enn menn valgt samme yrke om igjen, og de ville oftere råde egne barn til å velge samme yrke som de selv. Og dette på tross av dårligere garderobe- og toalettforhold for kvinner, samt kantiner som i liten grad tilfredsstiller kvinners krav til hyggelige oppholdsrom. Ut fra resultatene i tabell 4.3 bør skipsindustrien satse på økt innslag av kvinnelig arbeidskraft.

Når vi sammenligner menn som jobber på verftet og propellfabrikken, går de fleste indikatorene i propellfabrikkens favør. Arbeiderne på propellfabrikken trives oftere med arbeidslokalene og de ville oftere valgt samme yrke om igjen, samt rådet egne barn til å følge i egne fotspor. Men likevel er kvinnene på verftet jevnt over mer fornøyd med sitt arbeid enn mennene på propellfabrikken.

Litt flere av mennene på verftet sier de trives svært bra med kollegaene. Det er fristende å tolke dette som at det er innslaget av kvinner som gir økt trivsel. Forskjellene er imidlertid ikke særlig store. Men vi vet også at enkelte av de skriftlige kommentarene (fra menn) gikk på at de ønsket større innslag av kvinner på arbeidsplassen, og at annenhver av de mannlige rekruttene til skipsindustrien mener at et svært viktig kjennetegn ved Det gode arbeid er at det er både kvinner og menn på arbeidsplassen (figur 4.7). Tallene tyder i hvert fall på at de mannlige arbeiderne møter kvinnene på en slik måte at de trives svært bra med både sine mannlige kollegaer og et tøft arbeid.

4.10 Empiriske funn

Hvor mange har vurdert, og hvor mange har valgt, skipsindustrien?

- Av elevene i videregående skole hadde omtrent tretti prosent *vurdert* å velge linje rettet mot fagbrev i skipsindustrien, men bare 16 prosent hadde *valgt* en slik linje.
- De yngre jentene hadde langt oftere enn de eldre *vurdert* å ta fagbrev rettet mot skipsindustrien, men svært få ser likevel ut til å velge en slik utdanningsvei.
- Interessen for å jobbe i skipsindustrien ser ut til å ha endret seg lite i løpet av et par år. Men det er mulig at interessen har blitt *litt* lavere blant guttene.

Hvordan beskriver ungdommen Det gode arbeid?

- De tre viktigste kjennetegnene ved Det gode arbeid, er i følge ungdommen gode arbeidskamerater, at det er en trygg og varig arbeidsplass, og at arbeidet kan kombineres med barn og familie. Fjerde viktigst er i følge ungdommen at det er ufarlige arbeidsforhold.
- Jentene vektlegger i enda større grad enn guttene sosiale og trygghetsskapende forhold, mens guttene legger større vekt enn jentene på lønn, karriere og arbeidsbetingelser når de beskriver Det gode arbeid.
- Guttene som sikter seg inn mot fagbrev i skipsindustrien vektlegger oftere enn guttene som sikter seg inn mot høyere utdanning, at det bør være gode opplæringsmuligheter i jobben, i tillegg gir de oftere uttrykk for at det bør være kvinner og menn på arbeidsplassen.

Hvordan beskrives en arbeidsplass i skipsindustrien?

- Det stilles større forventninger til Det gode arbeid enn hva ungdommen forbinder med det å være fagarbeider i skipsindustrien. De som tar utdanning rettet mot fagbrev i skipsindustrien vurderer denne arbeidsplassen som mer attraktiv enn andre.
- De tre viktigste kjennetegnene ved skipsindustrien er i følge ungdommen gode arbeidskamerater, mye arbeid med maskiner og tekniske installasjoner, og at det er en trygg og varig arbeidsplass. Lavest tilslutning får utsagnet om ufarlig arbeidsforhold. Mange beskriver arbeidet som skittent og slitsomt.
- Både lærere og andre voksne i regionen vurderer arbeidsbetingelsene i skipsindustrien høyere enn ungdommen. Det er arbeiderne selv som vurderer sine arbeidsbetingelser dårligst. Størst forskjell er det i andres og arbeidernes vurdering av opp-læringstilbudet for fagarbeidere.
- De tre viktigste tiltakene for å øke rekrutteringen til skipsin-dustrien er i følge arbeiderne bedre lønn, bedre fritidstilbud i Ulsteinvik og mer ros fra ledelsen.
- De kvinnelige arbeiderne vektlegger langt oftere enn menne-ne at kantineforholdene bør bedres.
- De kvinnelige arbeiderne er langt mer fornøyde med sin ar-beidsplass en de mannlige arbeiderne.
- Hele 44 prosent av de kvinnelige, mot 19 prosent av de mann-lige arbeiderne ville valgt samme yrke om igjen. Til sammen-ligning ville 25 prosent av lærerne i ungdomsskolen valgt sam-me yrke om igjen.

5 Finnes Det gode liv i Ytre Søre Sunnmøre?

Valg av utdanning og yrke kan også indirekte få betydning for framtidig bosted. I forlengelsen av rekrutteringsproblemene til skipsindustrien, ligger bekymringen for at ungdommen utdanner seg ut av regionen. Er ungdommen seg dette bevisst? Ønsker de å bli boende i Ytre Søre Sunnmøre som voksne, eller glitrer hovedstaden i det fjerne, med spennende jobber, kultur- og uteliv? Ved siden av elevenes oppfatninger av hva som kjennetegner Det gode arbeid, vil valg av utdanning og yrke også kunne preges av elevenes oppfatninger om hva de forbinder med Det gode liv.

I dette kapittelet skal vi fokusere på hvordan ungdommen og andre i regionen mener det er å leve og bo i Ytre Søre Sunnmøre for ulike aldersgrupper, og hvilke ønsker ungdommen har for framtidig bosetting. Videre hva ulike grupper av befolkningen mener er viktige betingelser for å oppnå Det gode liv.

I boken «Nordmenn og Det gode liv», har Hellevik (1997) analysert verd utviklingen i Norge i perioden 1985 til 1995. Ved hjelp av to dimensjoner, henholdsvis tradisjonell-moderne, og idealistisk-materialistisk, skiller han mellom fire kulturelle segmenter. Han mener vi har beveget oss i mer materialistisk retning i løpet av tiårsperioden. Mens idealisten vektlegger åndelige verdier og skapende virksomhet og er opptatt av nærhet, omsorg, miljø og helse, er materialisten opptatt av ytre ting som personlige eiendeler og økonomisk vekst.

I følge Hellevik går det tydeligste kulturelle skillet i dag mellom de som har en *tradisjonell* og de som har en *moderne* verdiorientering. I en tradisjonell orientering ligger et ønske om stabilitet og trygghet, mens en moderne verdiorientering preges av åpenhet for endring og mangfold. I hans materiale har bosted liten innvirkning på hva slags verdioppfatninger man har, men tendensen går i retning av at bybefolkningen oftere har en moderne, mens landbefolkningen oftere har en tradisjonell innstilling. Og ungdommen preges oftere enn de eldre av en moderne og materialistisk verdiorientering (Hellevik 1996:32–33).

Manglende utdannings- og yrkesmuligheter

På tross av opprettelsen av de regionale høyskolene, og at norsk distriktpolitikk har gått inn for et mer allsidig næringsliv i regionene, er det mange ungdommer fra utkantstrøk som velger utdanning og yrke som fører dem fra hjemtraktene til mer

sentrale strøk. En viktig forklaring har vært at ungdommen flytter på grunn av et ensidig jobbtilbud og dårlige muligheter for utdanning på hjemstedet.

Opinion (1998) har gjort en landsomfattende undersøkelse om folks flytte- og bostedsønsker. De viktigste grunnene for å flytte er jobb (40 %), familie og venner (28 %), utdanning (14 %)¹ og kulturtilbud (6 %). Flytting motivert av familie og venner, kan være tilbakeflytting til hjemstedet, mens flytting motivert av jobb og utdanning helst vil bety fraflytting.

Dersom jobb og utdanning er *hoved*forklaringen til fraflytting, kan en tilstrekkelig ressuroverføring til regionene stoppe flyttingen fra fylkene. Men det vil antageligvis være vanskelig å unngå lokal sentralisering, med flytting fra små tettsteder.

Utdanningsfasen faller sammen med etableringsfasen

Studietiden og etableringsfasen er gjerne sammenfallende. Det å finne den rette partner og senere familieetablering kommer sannsynligvis høyt opp på listen over hva som er viktig for Det gode liv. Studenter fra utkantstrøk har gjerne måttet flytte hjemmefra i studietiden, og sannsynligheten er stor for at de treffer en fra en annen kant av landet. Selv om jobbtilbudene på hjemstedet er gode, er det derfor ikke opplagt at de nyutdannede flytter «hjem».

Unngå sosial kontroll

Valg av utdanning kan altså indirekte legge klare føringer for framtidig bosted. Dette behøver ikke være intendert når de unge velger utdanning, men det kan være det. Å velge utdanning rettet mot et yrke som ikke lar seg realisere på hjemstedet kan være en bevisst strategi for å komme bort fra oppvekstmiljøet, altså at utdanningen på sett og vis legitimerer fraflyttingen.

En teori går nettopp ut på at ungdom i dag, med de sterke krav som stilles om å ta ansvar for egen utvikling og biografi, har et sterkt behov å komme bort fra den sosiale kontrollen et lite og gjennomskiktig miljø representerer (Beck 1997). Ungdommen reiser bort; ikke bare for å ta en utdanning, men også for å «finne seg selv», eller bli voksne utenfor rekkevidden av lokale tradisjoner, foreldre, søsken og den daglige omgangskretsen. Dersom denne teorien stemmer, kan ingen ting holde

¹ Dette vil naturligvis gjelde langt flere i aldersgruppen 20–30 år.

på ungdommen, men noen kan kanskje beveges til å vende tilbake når de er blitt voksne.²

Storbyen som trekkplaster

En annen teori går ut på at ungdommen søker til de store sentrene fordi det er for kjedelig, for lite spenning og for få utfoldelsesmuligheter i *fritiden* på små tettsteder i Norge. Via mediene får ungdommen en rekke inntrykk om hva fritiden kan innebære. Her er det som regel de store metropolene og storbyene i inn- og utland som utgjør scenen. Mot slike tilbud kan selvsagt ikke et norsk tettsted med 5000 innbyggere konkurrere. Ny idrettsbane og svømmehall er liksom ikke det samme som kaféer, konserter i Oslo Spektrum og siste nytt på diskotekfronten. Storbyene i inn- og utland har mange fristelser for ungdommen.

Sammenlignet med tidligere undersøkelser viser Opinions undersøkelse fra 1998 en økt interesse for å bo i storby. Nærmere en fjerdedel av befolkningen hadde storbyen (Oslo, Bergen, Trondheim og Stavanger) som bostedsideal. Og de yngste (18–30 år) ønsker oftere enn andre å bo i en storby (34 %). De fleste er imidlertid fornøyd med å bo der de bor (61 % svært fornøyd og 37 % ganske fornøyd), men de under 30 er noe sjeldnere fornøyd enn andre (54 % svært fornøyd).

Økte muligheter

Ved siden av påvirkninger fra lokalsamfunnet, vil elevene også kunne påvirkes av storsamfunnet gjennom TV og mediene generelt. Utviklingen av nye medier for kommunikasjon som Internett, bidrar til at resten av verden har rykket nærmere lokalsamfunn både i sentrale strøk og utkantstrøk. Samtidig som de unges utferds-trang stimuleres, har mulighetene for å reise og se andre deler av verden reelt sett økt. Det er nå et eksplisitt utdanningspolitisk mål å øke andelen studenter som tar hele eller deler av sin utdanning i utlandet (St. meld. nr.19 (1996–97), Berg og Stensaker 1997). Også innen landegrensene oppfordres studentene til å være mindre geografisk bundet til læresteder i nærheten av hjemstedet. De unge i Ytre Søre Sunnmøre som ønsker høyere utdanning har alltid måttet reise hjemmefra. I dag lokker ikke bare sentrale utdanningssteder i Norge, hele verden ligger åpen for dem. Med slike muligheter kan det å ta sikte på en industriarbeidsplass på hjemstedet framstå som lite spennende og utfordrende.

² Våren 1998 gjennomførte Møre og Romsdal en «Kom heim-aksjon», med både informasjons-avis til utflyttere, og informasjonsmesse i Oslo der både offentlige og private bedrifter presenterte seg med henblikk på å rekruttere både tilbakeflyttere og nye innflyttere.

I dette kapittelet skal vi ta for oss følgende spørsmål:

- Hvordan er det å leve og bo i Ytre Søre Sunnmøre for ulike aldersgrupper?
- Er ungdommens vurderinger i samsvar med andre grupper i befolkningen?
- Trives guttene bedre enn jentene?
- Hvor ønsker ungdommen å bo i framtiden?
- Har de som satser på høyere utdanning oftere enn andre et ønske om å forlate regionen?
- Ønsker de som flytter ut for å ta høyere utdanning å komme tilbake til Ytre Søre Sunnmøre når de stifter familie?
- Har utferdstrang sammenheng med kjønn, sosial bakgrunn og linjevalg i skolen?
- Hvilke forventninger har elevene til Det gode liv?
- Er det generasjonsforskjeller i forventninger til Det gode liv?
- Har elever som tar sikte på en høyere utdanning andre forventninger til Det gode liv enn elever som sikter seg inn mot skipsindustrien?
- Har de som ønsker å bli boende i Ytre Søre Sunnmøre andre forventninger til Det gode liv enn de som vil reise ut?

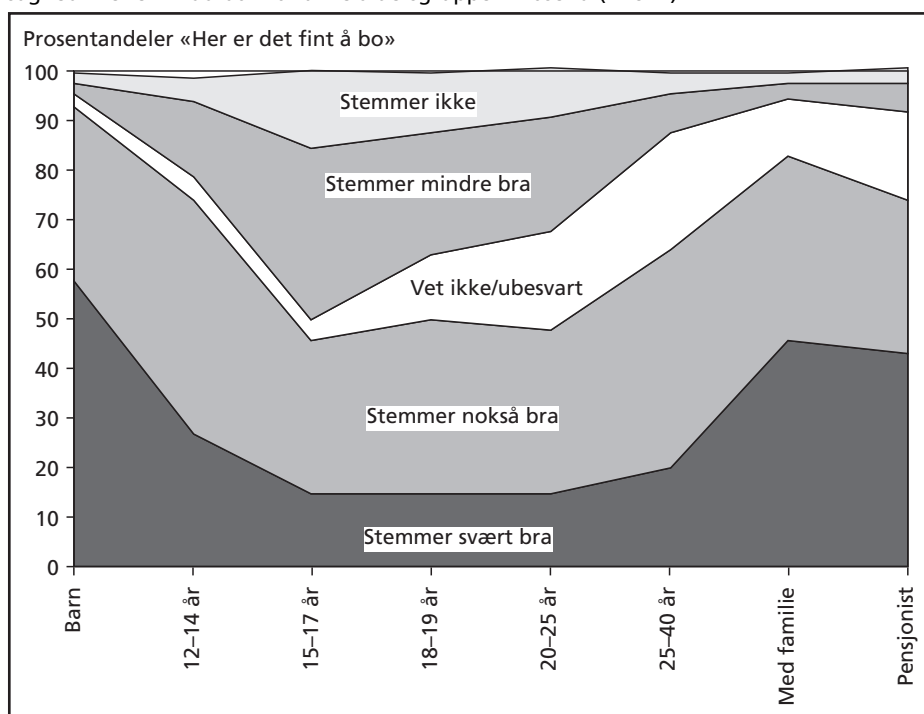
5.1 Hvordan er det å leve og bo i Ytre Søre Sunnmøre?

Ytre Søre Sunnmøre ligger «millom bakkar og berg utmed havet». Der er vakker natur, ren luft, god tilgang på arbeidsplasser og en gjennomgående høy leve- og bostandard. Våre informanter mente det var lite snobberi eller såkalt prangende forbruk blant de som kunne hatt muligheter til det, og det er ingen østkant og vestkant. Befolkningen bor stort sett i eget hus med hage, og barna vokser opp i ren luft med nærhet til naturen, i bygder og småsamfunn der de fleste kjenner hverandre.

Ytre Søre Sunnmøre består av kommunene Hareid, Herøy, Sande, Ulstein og Vanylven. Avstandene er lange, og mange ungdommer er avhengig av både ferge og buss for å komme til tettstedene Ulsteinvik og Herøy, der de to største videregående skolene ligger (i tillegg har Vanylven videregående skole). For å komme til Ålesund er man også avhengig av ferge med begrensede avganger. I samtaler med ungdom fra Ytre Søre Sunnmøre var det mange som mente det var for dårlig tilbud til ungdom som ikke drev med organiserte fritidsaktiviteter som sport eller musikk. Flere påpekte at de manglet «et sted å være», der man kunne treffe andre ungdommer i fritiden. Som det framgår av forrige kapittel var det også mange av arbeiderne som pekte på at fritidstilbudet i regionen burde vært bedre.

I spørreskjemaene fikk alle respondentene spørsmål knyttet til hvordan de mente det var å leve og bo i Ytre Søre Sunnmøre for ulike aldersgrupper. De tok stilling til utsagnene «Her er fint å være barn», «Her er fint å være 12–14 år» og så videre. For hvert utsagn krysset de av for om dette stemte «svært bra», «nokså bra», «mindre bra», «stemmer ikke» og «vet ikke». I Figur 5.1 ser vi først bare på hvordan ungdommen har vurdert levetilstandene i Ytre Søre Sunnmøre.

Figur 5.1 Hvordan er det å leve og bo i Ytre Søre Sunnmøre? Ungdommens vurdering av utsagnet «Her er fint å bo» for ulike aldersgrupper. Prosent. (N=577)

Figur 5.1 viser at ungdommen samlet mener det er bedre å bo i Ytre Søre Sunnmøre når man *er* barn, og når man *har* barn, enn i den perioden de selv befinner seg. Vi ser også at litt færre har tro på at Ytre Søre Sunnmøre er et bra sted å bo når man er pensjonist. Andelen som er positiv til pensjonisttilværelsen påvirkes imidlertid av at mange av ungdommene har krysset av for «vet ikke» på dette utsagnet. Som vist i figur 5.1 har de fleste tatt stilling til aldersgruppene fram til egen alder, men så øker usikkerheten. Det er alltid litt problematisk å tolke resultater der andelen «vet ikke» og ubesvart er høy og varierende, slik som her.³ Dersom vi fjerner «vet ikke»-gruppen fra utvalget, vil u-formen bli enda mer framtrædende, selv om det fortsatt vil være en liten knekk i kurven ned mot pensjonisttilværelsen. I det følgende tar vi ut «vet ikke»-gruppen når vi skal sammenligne ungdommens vurderinger med hvordan andre grupper av befolkningen vurderer levevilkårene i Ytre Søre Sunnmøre. Og for å lette oversikten, gjør vi som i de foregående kapitlene, og tar kun utgangspunkt i de som har krysset av for at de ulike utsagnene «stemmer svært bra».

Det første spørsmålet vi stiller oss er om ungdommens vurderinger er i overensstemmelse med foreldregenerasjonens? Er det enighet om at Ytre Søre Sunnmøre ikke har tilpasset seg ungdommens ønsker og behov? Eller mener kanskje de voksne at det er deres egen generasjon som har det dårligste tilbudet i Ytre Søre Sunnmøre? Utvalgene av voksne består av lærere i ungdomsskolen, som i gjennomsnitt var rundt 48 år gamle, et tilfeldig utvalg i aldersgruppen 35–65, som i gjennomsnitt også var rundt 48 år gamle, og arbeiderne i Ulstein Industrier, som i gjennomsnitt var 37 år gamle. Arbeiderne som gruppe ligger dermed nærmere ungdommen i alder. I oversikten under har vi slått sammen lærerne og det tilfeldige utvalget av voksne. Fordi det særlig er jentene som forlater regionen, skiller vi i figur 5.2 ungdomsgruppen etter kjønn. Er jentene sjeldnere enn guttene positive til hvordan det er å leve og bo i Ytre Søre Sunnmøre?

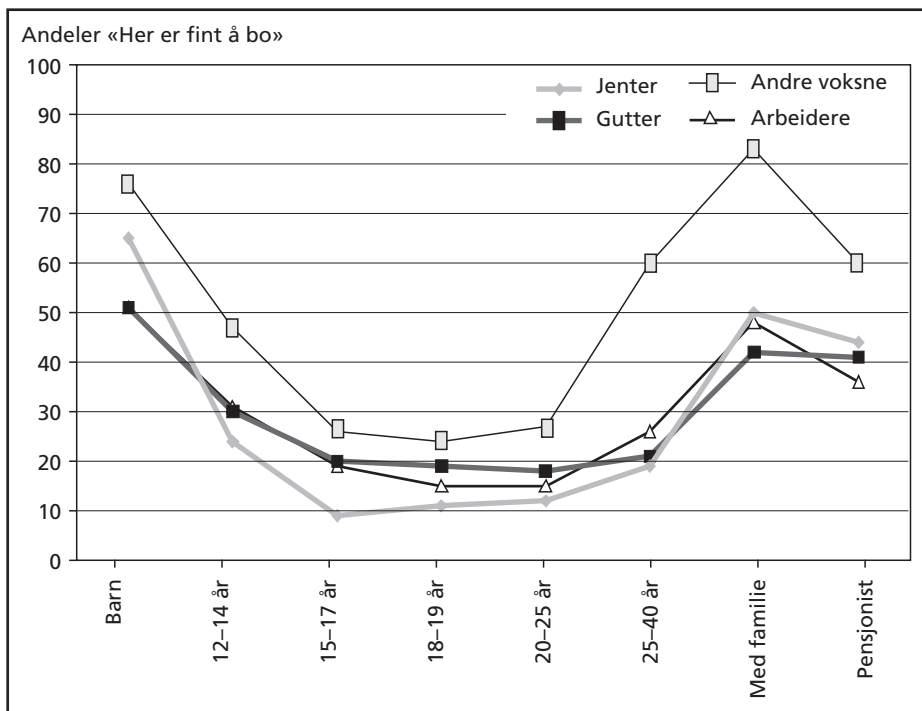
I hovedtrekk viser figur 5.2 at de voksne er enige med ungdommen i at det er bedre å bo i Ytre Søre Sunnmøre når man *er*, eller *har*, barn, enn når man *er* ungdom. Mens arbeiderne, som er yngre enn «andre voksne», vurderer levevilkårene temmelig likt som ungdommen, er de andre voksne jevnt over mer begeistret over å bo i Ytre Søre Sunnmøre enn ungdommen. Ved siden av at arbeiderne i gjennomsnitt er yngre enn de andre voksne er flere innflyttere og flere enslige. Mens 41 prosent av arbeiderne ikke har vokst opp i Ytre Søre Sunnmøre, gjelder dette for 30 prosent av de andre voksne. Enda viktigere er det kanskje at det er mer vanlig

³ Problemet ligger i om man skal tolke «vet ikke» som at mange ikke har grunnlag for å ta stilling til utsagnet, eller om man skal tolke «vet ikke» som at de i hvert fall ikke mener at det er bra å bo i Ytre Søre Sunnmøre for gjeldende gruppe. I dette tilfellet er det antageligvis mest hensiktsmessig å tolke «vet ikke» som at de ikke har noen formening om spørsmålet, og ekskludere denne gruppen fra den videre analysen. Dette innebærer at andelen «stemmer svært bra» kan bli overestimert i de tilfellene det er mange som har krysset av for «vet ikke».

blant arbeiderne enn andre å leve som enslige. Mens 90 prosent av lærerne i ungdomsskolen, og 85 prosent av de andre voksne oppga at de var gift eller samboer, gjaldt dette bare 61 prosent av arbeiderne. Trolig er også en del av arbeiderne som er gift eller samboere, pendlere. Det er derfor sannsynlig at mange av arbeiderne, på samme måten som ungdommen, er i en livsfase og livssituasjon der treffsteder ute er viktig for å leve et tilfredsstillende sosialt liv. Vi vil minne om at nest etter høyere lønn, var arbeidernes forslag til tiltak som kunne øke rekrutteringen til skipsindustrien nettopp et bedre fritidstilbud i Ulsteinvik.

I vurderingen av hvordan det var å leve og bo i Ytre Søre Sunnmøre, ble respondentene også bedt om å vurdere hvordan det var å leve i regionen for enslige. Bare 14 prosent av arbeiderne var udelte positive til at det var fint å bo i regionen som enslig (ikke vist i figurene). Til sammenligning svarte 31 prosent av de andre voksne, som sjelden har denne sivilstatusen, at det var fint å bo i Ytre Søre Sunnmøre som enslig.

Figur 5.2 Hvordan er det å leve og bo i Ytre Søre Sunnmøre? Andeler som har svart at utsagnet «Her er fint å bo» stemmer «svært bra». Prosent. («vet ikke» og «sysmis» ekskludert) (N=270, 307, 250, 398)

Ellers kan vi nevne at lærerne var noe mer positive enn det tilfeldige utvalget av voksne i vurderingen av levevilkårene for alle aldersgruppene, bortsett fra aldersgruppen 20 til 25 år. Dette kan ha sammenheng med at lærerne i større grad enn andre vektlegger at det ikke finnes høyere utdanningsinstitusjoner i Ytre Søre Sunnmøre.

I figur 5.2 har vi splittet ungdomsgruppen etter kjønn. Det har særlig vært jentene som flytter fra regionen. Oppslag i pressen reklamerer med «mange jobber, men alt for få jenter i Ulsteinvik». Dersom jentene flytter ut, blir det mindre attraktivt også for guttene å satse på en karriere på hjemstedet. Det har vært antatt at jentenes tendens til utflytting henger sammen med at arbeidsmarkedet i Ytre Søre Sunnmøre er dominert av tradisjonelle mannsyrker. Figur 5.2 kan i tillegg tyde på at fritidstilbudet for ungdommen i større grad møter guttenes interesser. Mens jentene er mer positive enn guttene når de vurderer hvordan det er å leve og bo i regionen som barn og når man har egen familie, er guttene mer positive enn jentene i vurderingen av hvordan det er å leve å bo i Ytre Søre Sunnmøre når man er ungdom.

Sammenligninger med de refererte resultatene fra Opinions undersøkelse (1998), er lærerne og «andre voksne» oftere fornøyd med sin bosituasjon enn landsgjennomsnittet, men når vi ser på ungdommen og arbeidernes vurdering av egen aldersgruppe kan resultatene tyde på at færre i disse gruppene enn for landsgjennomsnittet er fornøyd med bosted. Spørsmålsstillingen i Opinions undersøkelse er imidlertid forskjellig, og ungdomsgruppen vår er yngre enn respondentene i Opinions undersøkelse.

5.2 Hvor ønsker ungdommen å bo i framtiden?

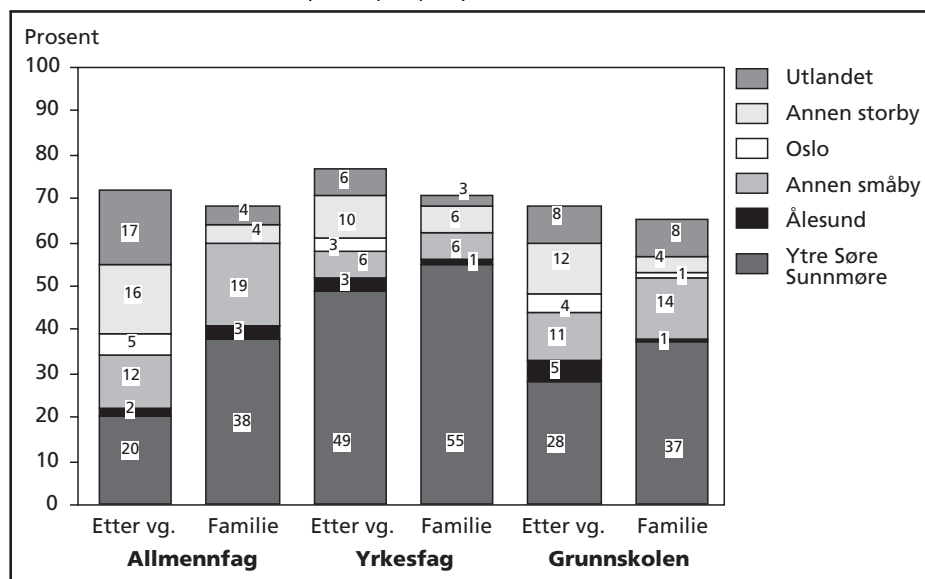
Selv om Figur 5.2 tyder på at flere gutter enn jenter er positive til regionen i ungdomstiden, følger gutter og jenters vurderinger av de forskjellige livsfasene i hovedtrekk det samme mønsteret. Vi kan derfor forvente at mange ønsker å flytte ut en viss periode etter videregående skole, for deretter å vende tilbake til Ytre Søre Sunnmøre når tiden er inne for å stifte familie og få barn. En mulig delforklaring til at begeistringen for regionen for mange er lav fram til man eventuelt stifter familie og får barn, kan være at regionen ikke har høyere utdanningsinstitusjoner. Som vi har sett er det svært mange som satser på å ta en høyere utdanning, og da er utflytting eneste mulighet. En annen delforklaring er at det særlig er ungdom som tiltrekkes av det kommersielle utelivet hovedstaden og andre større byer kan tilby. Ungdomstiden er tiden for søken, nysgjerrighet og utferdstrang. Det å treffe nye mennesker, se nye steder, og oppdage verden utenfor hjemstedet er en del av det å bli voksen.

Hva tenker ungdommen om framtidig bosted? I samtaler med informanter i forkant av undersøkelsen, var det flere som fryktet at ungdommen var preget av en slags Oslo-effekt, der verdiene regionen hadde å by på ble nedprioritert til fordel for hovedstadens kafeer, kinoer, diskoteker, klubber og muligheter for utdanning og opplevelser.

I spørreskjemaet har vi stilt spørsmål om hvor ungdommen helst vil bo rett etter videregående skole, og senere når de eventuelt stifter familie og får barn. Vi regner med at klassetrinn og alder har en viss betydning for om ungdommen har gjort seg opp en mening om hvor de helst vil bo. I figur 5.3 skiller vi derfor mellom de som går på grunnskolen i tiendeklasse, de som går yrkesfaglige linjer (ferdige med andre året) og de som går allmennfaglige linjer (ferdige med tredje året). Hvorvidt man velger allmennfag eller yrkesfag, legger også føringer for yrkesmuligheter på hjemstedet. Det er særlig de som velger en høyere utdanning som senere bosetter seg i mer sentrale strøk der arbeidsmarkedet for høyt utdannede er bedre.

Figur 5.3 viser at i alle gruppene er interessen for å bo i Ytre Søre Sunnmøre større når man blir voksen og skal etablere seg med familie enn rett etter videregående skole. Yrkesfagelevene, der mange snart har en utdanning med yrkesmuligheter i regionen, svarer oftest at de ønsker å bli boende i Ytre Søre Sunnmøre, både rett etter videregående og når de stifter familie og får barn. Omtrent halvparten sier de helst vil bo i regionen rett etter videregående skole, og bare noen flere, 55 prosent,

Figur 5.3 Hvor vil du helst bo etter videregående skole? Og hvor vil du helst bo når du eventuelt stifter familie? Prosent. (N=137,110,327)

sier de helst vil bo i Ytre Søre Sunnmøre når de eventuelt har stiftet familie og fått barn.

Blant allmennfagelevne ser vi at flesteparten av de som har bestemt seg for hvor de helst vil bo etter videregående skole, vil bo andre steder enn i Ytre Søre Sunnmøre. Når de blir voksne og skal etablere seg, er det imidlertid flest som helst vil bo i Ytre Søre Sunnmøre. Men det er likevel færre blant de som tar allmennfag som gir uttrykk for at de vil bo i Ytre Søre Sunnmøre når de blir voksne, enn blant de som tar yrkesfag. Bare 20 prosent av allmennfagelevne sier at de helst vil fortsette å bo i Ytre Søre Sunnmøre etter videregående skole, mens 38 prosent ønsker å bo i regionen når de har familie og barn.

Feltene over søylene tilsvarende andelen som ikke har bestemt seg for hvor de ønsker å bo, eller har svart at det «ikke spiller noen rolle» hvor de skal bo. I underkant av hver tredje elev har altså ikke gitt uttrykk for ønske om framtidig bosted. Vi ser at yrkesskoleelevne noe oftere enn allmennfagelevne har meninger om hvor de vil bo i framtiden. Men det var nesten like mange av elevene i tiendeklasse, som de som går i videregående skole, som har gjort seg opp en mening om hvor de helst vil bo etter videregående skole. Datagrunnlaget viser også (ikke vist i figuren) at dersom vi tar utgangspunkt i tiendeklassingenes førsteprioriterte linjevalg i videregående skole, finner vi samme mønster som vist for elevene i videregående skole. Med andre ord er det først og fremst linjevalg, og ikke klassetrinn, som har betydning for hvor elevene sier de helst vil bo i framtiden.

Det mest overraskende i Figur 5.3, er at interessen for å bo i Oslo er tilnærmet lik null! Vi finner altså ingen støtte for at ønske om fraflytting blant ungdom skyldes en slags Oslo-effekt. Selv rett etter videregående skole, da vi skulle forvente at en del i hvert fall ville være interessert i å ta utdanning ved Universitetet eller Høgskolen i Oslo, er det bare noen små prosenter, henholdsvis fem og tre prosent av elevene i videregående skole, som har krysset av for dette svaralternativet. Og det er faktisk *ingen* av elevene i videregående skole som sier de helst vil bo i Oslo når de stifter familie og får barn. Blant elevene i ungdomsskolen er det én prosent som vil bo i Oslo med familie og barn. Hovedstadens utetilbud må med andre ord ha langt mindre tiltrekningskraft på ungdommen i Ytre Søre Sunnmøre enn det våre informanter fryktet i forkant av undersøkelsen. Elevene på allmennfaglige linjer, der mange satser på å ta høyere utdanning, ser snarere ut til å ville studere i andre norske storbyer, eller i utlandet.

I Opinions undersøkelse var det 34 prosent av de yngste (18–30 år) som ønsket å bo i en norsk storby og fire prosent som ønsket å bo i utlandet. Av ungdommen i Ytre Søre Sunnmøre var det 16 prosent som ønsket å bo i Oslo eller en annen norsk storby og ti prosent som ønsket å bo i utlandet rett etter videregående skole. Som nevnt viste Opinions undersøkelse også at de fleste foretrakk å bo der

de bor. Med andre ord er det å forvente at ungdommen i Ytre Søre Sunnmøre sjeldnere enn de som kommer fra en storby, ønsker å bo i en storby.

5.3 Hvem vil bo i Ytre Søre Sunnmøre?

I det følgende vil vi prøve å skille mellom ungdom som er *hjemmeorienterte*, potensielle *utflyttere* og potensielle *tilbakeflyttere*. Er for eksempel jentene mer utferdsorienterte (utflyttere og tilbakeflyttere) enn guttene? Og hvor mange av de som ønsker å forlate Ytre Søre Sunnmøre etter videregående skole ønsker å komme tilbake når de eventuelt stifter familie? Vi vil imidlertid presisere at disse ønskene ikke gir grunnlag for å si sikkert hvor elevene til slutt vil bosette seg. Andre ting enn ønsker i ungdomstiden er avgjørende for hvor man til slutt blir boende.

I tabell 5.1 skal vi først se på ungdommens bostedspreferanser samlet. Vi har skilt mellom de som ønsker å bo i Ytre Søre Sunnmøre, de som ønsker å bo et annet sted og de som ikke har bestemt seg for hvor de helst vil bo. Når vi tar med to tidspunkter, rett etter videregående og når de blir voksne, får vi ni ulike kombinasjonsmuligheter:

Tabell 5.1 Prioritert bosted rett etter videregående og når de eventuelt stifter familie blant ungdommen i Ytre Søre Sunnmøre. Krysstabell. (N (100%)=581)

		Hvor vil du helst bo rett etter videregående skole?		
		Ytre Søre Sunnmøre	Annet sted	Ubestemt/vet ikke
Hvor vil du helst bo når du blir voksen og kanskje har familie og barn?	Ytre Søre Sunnmøre	24	12	5
	Annet sted	2	20	4
	Ubestemt/vet ikke	4	9	21

Ved å summere tallene i første kolonne, får vi at til sammen 30 prosent (24 % + 2 % + 4 %) helst vil bo i Ytre Søre Sunnmøre rett etter videregående skole, neste kolonne viser at 41 prosent (12 % + 20 % + 9 %) helst vil bo et annet sted, mens siste kolonne viser at 30 prosent (5 % + 4 % + 21 %) enten sier at det ikke spiller noen rolle hvor de bor, eller de er usikre på hvor de helst vil bo etter videregående skole. Det er med andre ord flere som gir uttrykk for at de ønsker å forlate regionen etter videregående skole, enn som gir uttrykk for at de vil bli. Til sammenligning

kan vi nevne at i Opinions undersøkelse var det 53 prosent i aldersgruppen 18–30 år som regnet med å flytte i løpet av de nærmeste fem årene.

Ved å summere de horisontale radene, finner vi at 41 prosent ($24 \% + 12 \% + 5 \%$) helst vil bo i Ytre Søre Sunnmøre når de stifter familie. Summen av tallene i andre rad viser at en fjerdedel ($2 \% + 20 \% + 4 \%$) helst vil bo et annet sted enn i Ytre Søre Sunnmøre når de stifter familie, mens siste rad viser at en tredjedel ($4 \% + 9 \% + 21 \%$) ikke har bestemt seg for hvor de helst vil bo når de blir voksne og skal stifte familie. Med andre ord, av de som har gjort seg opp en mening om hvor de helst vil bo når de i framtiden eventuelt stifter familie og få barn, er det flere som ønsker å bo i Ytre Søre Sunnmøre enn andre steder.

Ved hjelp av krystabellen kan vi skille ut tre ulike bostedspreferansemønstre:

- De som helst vil bo i Ytre Søre Sunnmøre både rett etter videregående skole og når de blir voksne (24%). Vi vil kalle denne gruppen for *hjemmeorienterte*.
- De som helst vil bo et annet sted enn i Ytre Søre Sunnmøre rett etter videregående skole, men som vil flytte hjem når de blir voksne og skal stifte familie, samt de som vil bo i Ytre Søre Sunnmøre som voksne, men ikke har bestemt hvor de vil bo rett etter videregående skole ($12 + 5 = 17 \%$). Vi vil kalle denne gruppen for *tilbakeflyttere*.
- De som vil bo et annet sted enn i Ytre Søre Sunnmøre både rett etter videregående skole og når de stifter familie, samt de andre som vil bo et annet sted enn i Ytre Søre Sunnmøre når de blir voksne ($20 + 2 + 4 = 26 \%$). Vi vil kalle denne gruppen for *utflyttere*.
- Resten har ikke bestemt seg for hvor de vil bo når de blir voksne ($4 + 9 + 21 = 34 \%$). Vi vil kalle denne gruppen for de *ubestemte*.

På bakgrunn av figur 5.2 som viste hvordan guttene og jentene vurderte hvordan det var å leve og bo i Ytre Søre Sunnmøre for ulike aldersgrupper, vil vi anta at jentene er mer utferdsorienterte (utflyttere og tilbakeflyttere) enn guttene, men at mange av jentene vil tilbake til Ytre Søre Sunnmøre når de skal stifte familie. Vi kan også anta at de som tar sikte på en høyere utdanning i hvert fall ønsker å bo et annet sted rett etter videregående skole for å studere. De som tar sikte på en jobb som fagarbeider i skipsindustrien, vil vi anta er mer hjemmeorienterte enn andre. Som vi tidligere har sett har tidligere skoleprestasjoner og mors utdanningsnivå stor betydning for elevenes utdanningsaspirasjoner, og vi vil undersøke om slike variabler også har betydning for utferdstrangen.

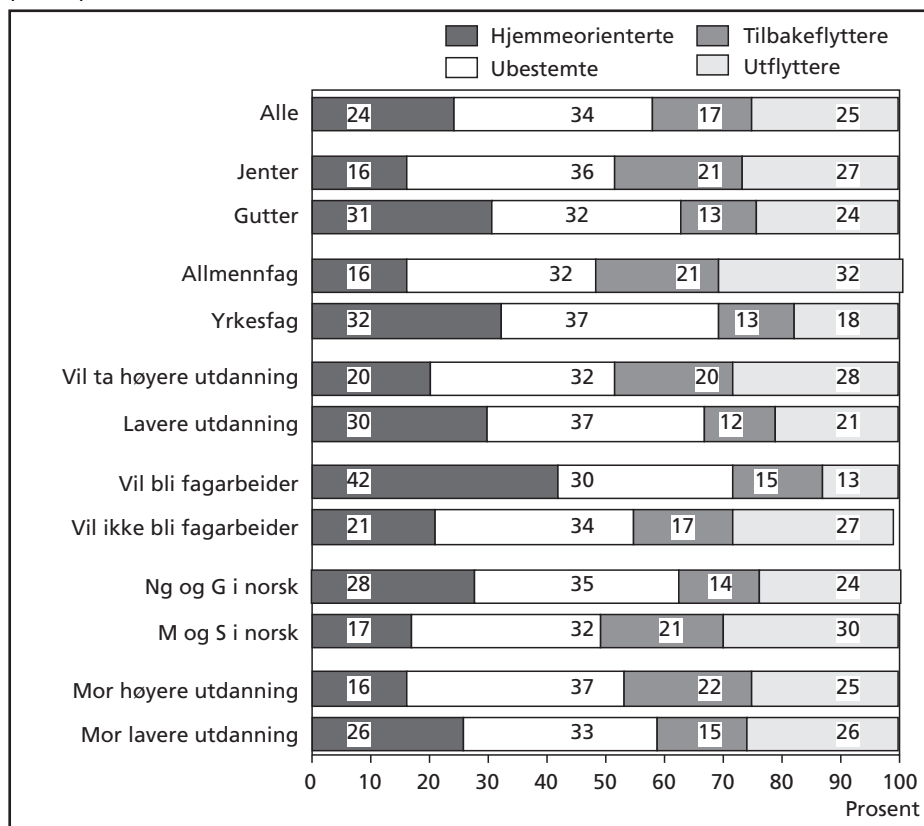
Figur 5.4 viser som forventet at jentene har større utferdstrang enn guttene, men at i underkant av halvparten av jentene som ønsker å reise ut etter videregående

skole (utflyttere og tilbakeflyttere) ønsker å komme tilbake senere (tilbakeflyttere). Imidlertid reiser jentene ut nettopp i den livsfasen da mange søker, og møter, kjærligheten. Deres ambisjoner om å vende tilbake vil derfor sannsynligvis likevel avhenge av både partnervalg og jobbmuligheter i regionen.

Elevene på allmennfaglige linjer, de som vil ta høyere utdanning og de skoleflinke har betydelig større utferdstrang enn andre. Sosial bakgrunn målt gjennom hvorvidt mødrene har høyere utdanning eller ikke, er det kjennetegnet som i minst grad innvirker på elevenes bostedsønsker.

Den gruppen som i størst grad ønsker å bli boende i Ytre Søre Sunnmøre, er de som satser på å bli fagarbeidere i skipsindustrien. Dette er også som forventet i og med at valg av yrke er knyttet til hjemstedet.

Figur 5.4 Andeler hjemmeorienterte, tilbakeflyttere og utflyttere blant elevene i grunnskolen og videregående skole. Etter kjønn, linje i videregående skole (grunnskoleelevenes førstevalg), utdanningsaspirasjoner (høyere utdanning/fagbrev i skipsindustrien), skoleprestasjoner (norsk skriftlig eksamen grunnskolen) og sosial bakgrunn (mors utdanningsnivå). Prosent. (N=581)

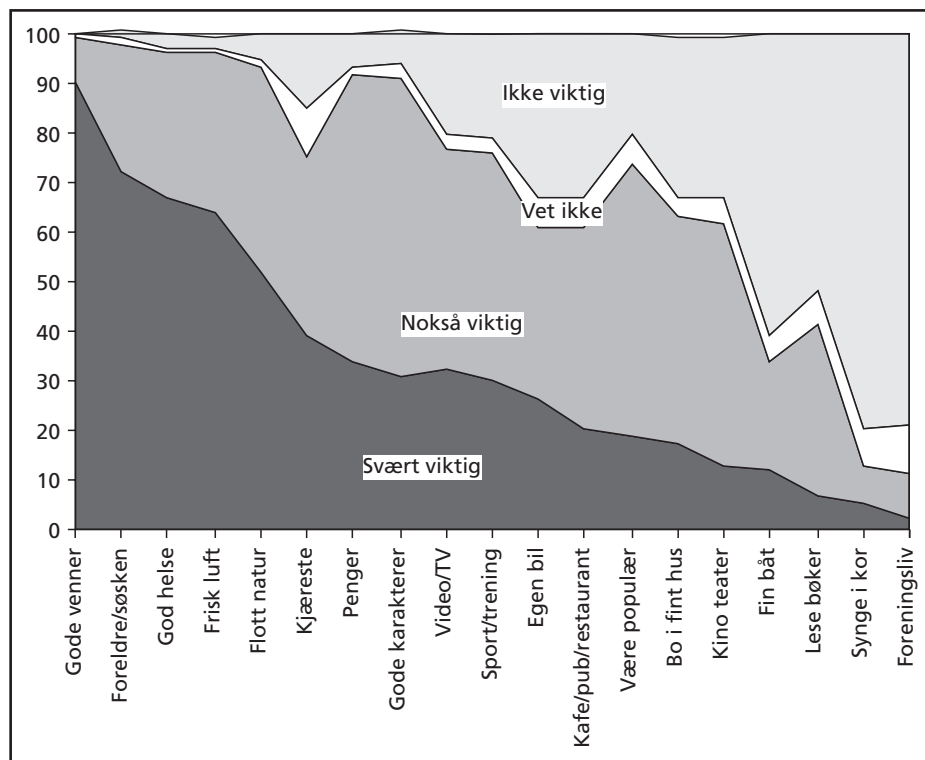

Hovedinntrykket av figuren er likevel at alle gruppene, uansett kjennetegn, preges av en viss utferdstrang. Videre at mange ungdommer ikke har klare bostedspreferanser.

5.4 Hva er viktig for å leve Det gode liv?

Hvilke verdier legger ungdommen vekt på når de skal beskrive hva som er viktig for å kunne leve Det gode liv her og nå og i framtiden? Er de opptatt av materielle goder, preges verdiene av det de har lite av i Ytre Søre Sunnmøre, eller legger de vekt på verdier som finnes i nærmiljøet? I spørreskjemaet har elevene tatt stilling til ulike forhold som kan ha betydning for Det gode liv. For hvert forhold kunne de krysse av for «svært viktig», «nokså viktig», «ikke viktig» og «vet ikke». I Figur 5.5 skal vi se hva ungdommen mener er viktig for Det gode liv her og nå.

Figur 5.5 Hva er viktig for Det gode liv for deg, her og nå? Ungdommens vurderinger. Prosent. (N=581)

Gode venner er det aller viktigste for å leve et godt liv når man er ung, mener elevene i grunnskolen og i videregående skole. Men det å ha et godt forhold til foreldrene og søsken er også svært viktig for dem. Selv om de er unge og friske setter de også helsen svært høyt. Deretter følger frisk luft og flott natur.

Figuren viser også at mange forhold i hvert fall er «nokså viktig». Selv om penger vurderes som «svært viktig» av bare rundt en tredjedel, er det ikke mange som mener at penger ikke har betydning for Det gode liv. Det samme gjelder for det å få gode karakterer på skolen. De fleste mener gode karakterer i hvert fall er nokså viktig.

Materielle forhold som det å bo i et fint hus, ha egen bil og fin båt kommer lenger ned på listen over hva ungdommen mener er viktig for Det gode liv. I samtaler i forkant av undersøkelsen var det flere voksne som påpekte at det var et rikt foreningsliv i regionen, og at dette bidro til mange gode sosiale miljøer. Ungdommen ser imidlertid i liten grad ut til å forbinde slike aktiviteter med Det gode liv. Muligheten til å gå på kafé, pub, restaurant og teater kommer også relativt langt ned på listen over hva som er viktigst for å leve Det gode liv, men tar vi med de som sier at dette er «nokså viktig», er majoriteten likevel opptatt av det. Som informantene i forkant av undersøkelsen ga uttrykk for, tyder dette på at mange ungdommer savner et bredere utetilbud i regionen.

Vektlegger gutter og jenter forskjellige ting?

Vi har også spurt ungdommen hva de tror kommer til å være viktig for dem når de blir voksne. Tror de selv at de vil legge vekt på andre ting når de blir voksne? Og har gutter og jenter ulike vurderinger? Når vi i det følgende skal sammenligne ulike grupper, tar vi som tidligere i rapporten, kun utgangspunkt i de som har krysset av for «svært viktig».

Figur 5.6 viser for det første at gutter og jenter har litt forskjellige prioriteringer, og at viktigheten av enkelte forhold endrer seg med alderen. Det aller viktigste for Det gode liv når man blir voksen, er i følge ungdommen å ha et morsomt⁴ arbeid. Både jentene og guttene ser alstå på jobben som en sentral og viktig del av sitt liv. Vi ser videre at det er de samme fem forholdene som rangeres høyest uansett om man er gutt eller jente, eller om man vurderer betydning for Det gode liv her og nå, eller i framtiden. De viktigste betingelsene for Det gode liv, etter et morsomt arbeid, er gode venner, et godt forhold til foreldre og søsken, god helse og frisk luft.

Figuren viser også at guttene oftere legger større vekt enn jentene på materialistiske ting som penger, egen bil, bo i fint hus og ha fin båt. I forrige kapittel så

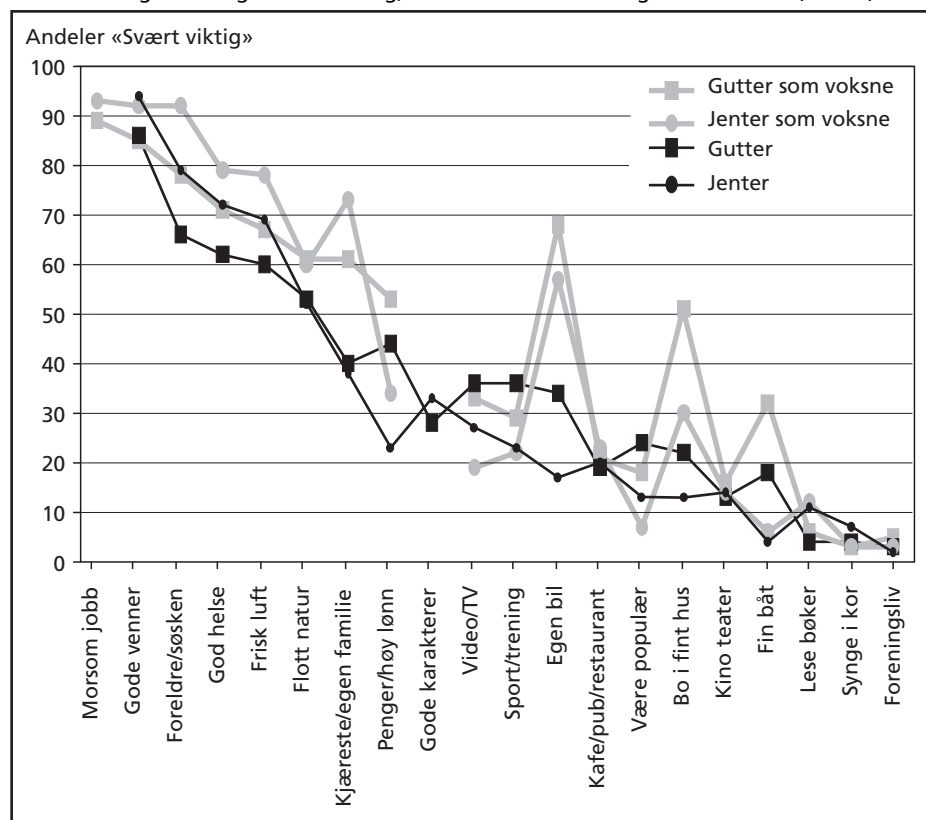
⁴ I det nynorske spørreskjemaet «kjeft» arbeid.

vi at guttene også oftere vektla «høy lønn» når de beskrev Det gode arbeid. I følge ungdommen regner både guttene og jentene med at de vil legge større vekt på materialistiske ting etter hvert, og guttene vil i følge dem selv fortsatt være mer opptatt av materialistiske ting enn jentene når de blir voksne. Hellevik (1996:32–33) finner også i sin studie av nordmenn og det gode liv at menn er mer materialistisk orientert enn kvinner.

Motsatt viser figuren også at jentene, enda oftere enn guttene, vektlegger forhold som viser til gode menneskelige relasjoner, som gode venner, godt forhold til foreldre og søsken og det å ha egen familie og barn. Jentene gir ikke mindre uttrykk enn guttene for at det å kunne gå på kafé, pub og restaurant er en viktig side ved Det gode liv, det er snarere motsatt, selv om forskjellene er minimale. Helse og frisk luft blir også enda oftere vurdert som «svært viktig» av jentene enn av guttene.

Det er særlig tre forhold ungdommen mener vil bli viktigere for Det gode liv når man er voksen enn når man er ung. Det er det å ha egen bil (lange avstander

Figur 5.6 Hvor viktige er følgende forhold for Det gode liv for deg, her og nå? Og hva tror du vil være viktig for Det gode liv for deg, når du blir voksen? Ungdom. Prosent. (N=577)

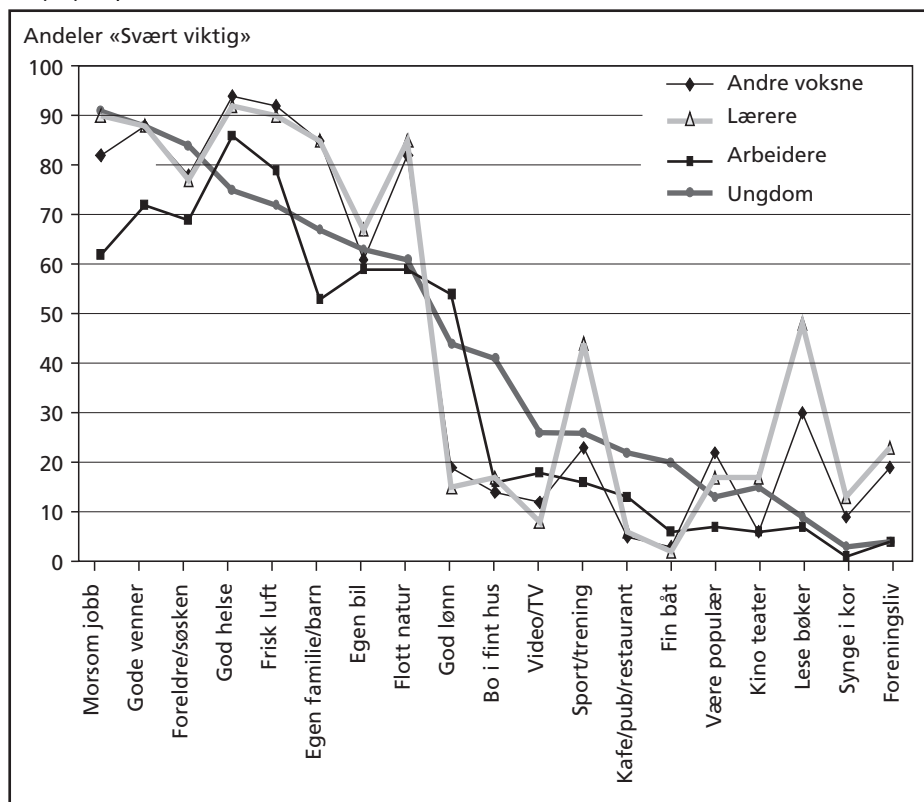

i Ytre Søre Sunnmøre) og særlig guttene regner med at de vil bli mer opptatt av å kunne bo i et fint hus. Figuren viser også at særlig jentene, men også guttene, legger større vekt på å ha egen familie og barn som voksen, enn å ha en kjæreste som ung.

5.6 Hvordan vurderer de voksne i regionen Det gode liv?

Men er ungdommens vurderinger i tråd med det de voksne i regionen forbinder med Det gode liv? I figur 5.7 har vi rangert utsagnene etter ungdommens prioriteringer, og vi skal sammenligne dem med hva arbeiderne, lærerne og andre voksne i regionen mener er viktig for Det gode liv.

Figur 5.7 Hvilke forhold er viktige for Det gode liv? Ungdommens vurderinger av hva de mener blir viktig når de blir voksne, sammenlignet med de voksnes vurderinger. Prosent. (N=581, 350,50,350)

Mens ungdommen mener en morsom jobb, gode venner og et godt forhold til foreldre og søsken er aller viktigst for å leve Det gode liv, mener de tre gruppene av voksne at det aller viktigste for Det gode liv er helse og frisk luft. Lærerne og «andre voksne» legger også oftere vekt på egen familie og flott natur enn det ungdommen mener de vil gjøre i framtiden. Arbeiderne legger også størst vekt på god helse og frisk luft, men deretter følger gode venner og et godt forhold til foreldre og søsken. Arbeiderne knytter sjeldnere enn de andre gruppene Det gode liv til arbeidet. Vider ser vi at lærerne og de «andre voksne» legger mindre vekt på betydningen av en god lønn enn ungdommen og arbeiderne. Ut fra figur 5.7 kan det se ut som om arbeiderne oftere er mer opptatt av lønn enn ungdommen. Vi må imidlertid huske at utvalget av arbeidere i hovedsak består av menn, og at utvalget av ungdom består av både jenter og gutter. Sammenlignet med guttenes prioriteringer i Figur 5.6, vektlegger arbeiderne og guttene betydningen av lønn like ofte. Vi ser også at arbeiderne sjeldnere enn de andre gruppene vektlegger det å ha egen familie og barn. Ved siden av at de er menn (jf. figur 5.6) og at de i gjennomsnitt er yngre enn de andre voksne, kan dette også ha sammenheng med at flere er enslige og flere er innflyttere.

Å ha egen bil i Ytre Søre Sunnmøre, der avstandene er lange og bussavgangene begrenset, rangerer like høyt blant alle gruppene. Men de voksne legger sjeldnere vekt på materialistiske forhold som det å bo i fint hus og ha fin båt enn ungdommen. Lærerne skiller seg fra de andre gruppene ved at de oftere mener at sport og trening, samt det å lese bøker er viktig for Det gode liv. Og vi ser at ungdommen oftere enn de andre mener at det å kunne gå på kafé, pub og restaurant bidrar til Det gode liv når man er voksen. Foreningsliv og det å synge i kor blir sjeldnere vurdert som viktig av ungdommen og arbeiderne enn av lærerne og «andre voksne».

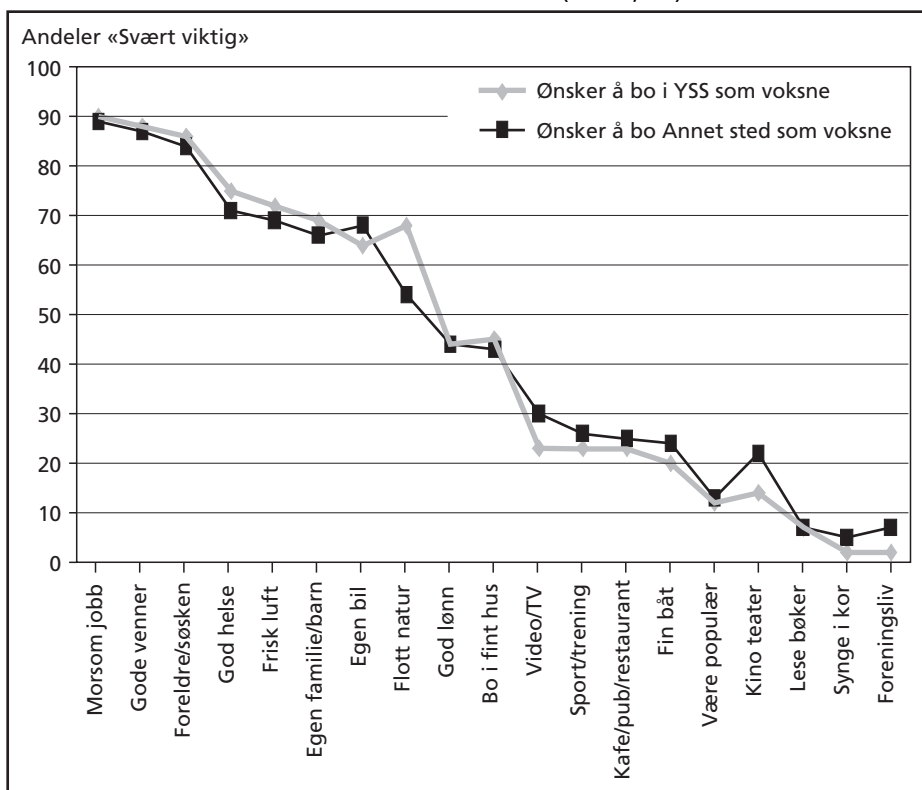
I sin studie Nordmenn og det gode liv finner Hellevik (1996:32–33) at de unge gjerne preges av en moderne orientering, mens de eldre gjerne preges av en tradisjonell orientering. Han finner også tendenser til at ungdom er noe mer materialistisk orientert enn de eldre. I vår undersøkelse er både spørsmålsstillinger og metode forskjellig fra Helleviks studie. Men også vårt materiale kan tyde på at ungdommen legger noe større vekt enn eldre på materialistiske forhold som god lønn, bo i fint hus og ha fin båt, og noe mindre vekt på idealistiske forhold som natur, helse og frisk luft. Ungdommen er også noe mer opptatt av forhold knyttet til en moderne livsstil, som det å ha tilgang på kafé, pub og restaurant. Ungdommen og lærerne⁵ legger også oftere vekt på tilgang på kino og teater enn de andre. Likevel er det tradisjonelle verdier som gode venner, et godt forhold til foreldre, søsken, egen familie og barn som framstår som de viktigste verdiene. Og idealistiske forhold som

⁵ Hellevik finner at økt utdanningsnivå gjerne følges av en mer moderne orientering.

helse, flott natur og ren ren luft framstår tross alt som langt viktigere enn materialistiske forhold, også blant ungdommen.

Vårt materiale kan altså støtte opp om Helleviks funn om at ungdom har en mer moderne og materialistisk orientering enn eldre. Men det er viktig å merke seg at Figur 5.7 samtidig tyder på at ungdom, i likhet med de eldre, legger større vekt på idealistiske og tradisjonelle verdier enn på materialistiske og moderne verdier for å leve Det gode liv.

Figur 5.8 Hva tror du vil være viktig for Det gode liv for deg, når du blir voksen? Ungdom som ønsker å bo i Ytre Søre Sunnmøre når de stifter familie og får barn, sammenlignet med ungdom som ønsker å bo et annet sted når de blir voksne. (N=236,149)

5.7 Har preferanser for bosted sammenheng med forventninger til Det gode liv?

Figurene over viser at ungdommen vektlegger det de allerede har i Ytre Søre Sunnmøre; venner, foreldre og søsken, flott natur og frisk luft. Men er det slik at de som ønsker å forlate regionen har andre preferanser enn de som ønsker å bli? I figur 5.8 skal vi sammenligne ungdom med utferdstrang og ungdom som ønsker å bli boende i Ytre Søre Sunnmøre. Har de hjemmekjære og de med utferdstrang ulike vurderinger av hva som er viktige betingelse for Det gode liv?

Det er forbausende små forskjeller mellom de som ønsker å bli boende i Ytre Søre Sunnmøre som voksne og de som ønsker å bo et annet sted. Bortsett fra at de som ønsker å bli boende noe oftere vektlegger betydningen av flott natur, og at de som ønsker å bo et annet sted noe oftere vektlegger betydningen av å kunne gå på kino og teater, er det ubetydelige, ikke signifikante, forskjeller. Vi ville anta at de som ønsket å flytte var mer opptatt av mulighetene for å besøke kaféer, puber og restauranter, mens de som ønsket å bli boende skulle være mer opptatt av foreldre og søsken, egen familie og barn (fint å bo i Ytre Søre Sunnmøre når man er/har barn). Slik var det altså ikke. De konkrete bostedsønskene til de som ønsket å flytte, signaliserte imidlertid en lignende tendens; nesten ingen ville bo i Oslo, og svært få i storbyer (figur 5.3).

Det at vi ikke finner forskjeller mellom de som ønsker å bli boende i Ytre Søre Sunnmøre og de som ønsker å forlate regionen, kan skyldes at utsagnene vi har benyttet er for generelle, for eksempel at «gode venner» kan finnes overalt og er viktig for de fleste, uansett hvor man ønsker å bo.⁶ Andre forhold enn de vi har tatt med i spørreskjemaet, for eksempel et variert arbeidsliv eller et ønske om å slippe den sosiale kontrollen det å bo på et lite sted innebærer, ville muligens vært bedre indikatorer på bostedspreferanser.

5.8 Hvilke forventninger har framtidens fagarbeidere til Det gode liv?

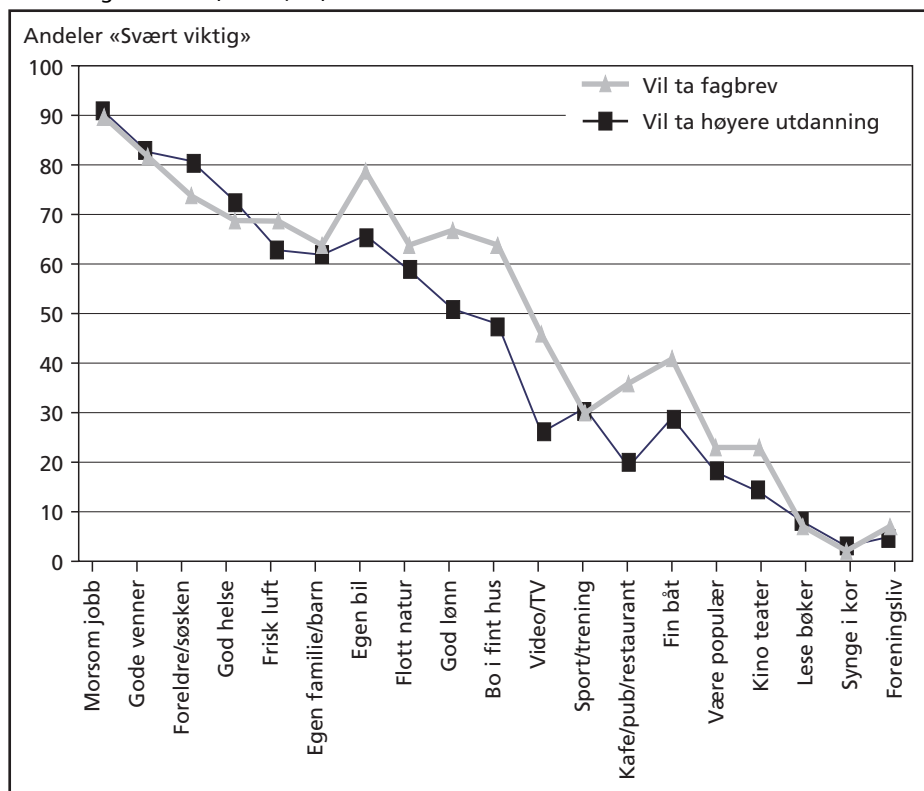
Helt til slutt vil vi undersøke om utdannings- og yrkesvalg har sammenheng med forventninger til Det gode liv. Er det slik at de som sikter seg inn mot en jobb som fagarbeider i skipsindustrien har andre forventninger til Det gode liv enn de som

⁶ Faktoranalyse av utsagnene gir heller ingen faktorer som viser at det eksisterer underliggende svarmønstre.

planlegger å ta en høyere utdanning? Som vi har sett tidligere, er det stort sett gutter som planlegger å ta jobb som fagarbeider i skipsindustrien. Og jentene planlegger oftere enn guttene å ta en høyere utdanning. For å unngå at eventuelle forskjeller skal skyldes kjønn, og ikke karriereplaner, sammenligner vi kun guttene. Vi minner også om at de som sikter seg inn mot fagarbeid i skipsindustrien og de som sikter seg inn mot en høyere utdanning ikke er komplementære grupper. Mange vil verken jobbe i skipsindustrien eller ta høyere utdanning, og mange som sikter seg inn mot fagarbeid i skipsindustrien planlegger å ta en høyere utdanning senere.

Ikke uventet ut fra den foregående analysen, ser vi i figur 5.9 at de viktigste tingene i livet; en morsom jobb, gode venner, et godt forhold til foreldre og søsken, god helse, frisk luft og egen familie og barn, blir rangert like høyt av ungdommen uavhengig av om de satser på fagbrev eller høyere utdanning. Figuren viser også, at dersom vi sammenligner den kommende generasjon av arbeidere i skipsindustrien

Figur 5.9 Hva tror du vil være viktig for Det gode liv for deg, når du blir voksen. Ungdom som tar utdanning rettet mot fagarbeid i skipsindustrien, og ungdom som planlegger å ta en høyere utdanning. Prosent. (N=160, 61)

med dagens arbeidere (figur 5.7), er det langt flere av framtidens arbeidere som vektlegger betydningen av å ha et morsomt arbeid.

Figur 5.9 viser at det også er forskjeller mellom de to ungdomsgruppene. De som satser på å bli arbeidere i skipsindustrien vektlegger noe oftere enn de andre materielle sider ved livet som egen bil, god lønn, fint hus og fin båt. Human Capital-teorien (Schultz 1977, Becker 1975) knytter motivene for å ta høyere utdanning til høyere livslønn. Ved å investere i utdanning vil man ifølge teorien oppnå bedre materielle kår (og en bedre jobb) enn dersom man går rett ut i yrkeslivet. Forskjellene i vektleggingen av materielle goder er langt fra store, men det er i hvert fall ingen ting som tyder på at de som tar sikte på en høyere utdanning investerer i utdanning fordi de vektlegger materielle sider ved livet høyere enn de som tar en fagarbeiderutdanning. Heller ikke er det slik at de som sikter mot en høyere utdanning oftere er opptatt av å få en morsom jobb.

En hake ved det å ta høyere utdanning er at man må vente mange år på belønningen som ligger i å være lønnsinntaker. Å satse på en høyere utdanning fordrer evne til utsatt behovstilfredsstillelse (Schneider og Lysgaard 1953, Rogoff Ramsøy 1990). De som satser på skipsindustrien kan regne med å kunne finansiere egen bil, hus og båt raskere enn de som går inn for en langvarig utdanning. Den økonomiske avkastningen av høyere utdanning er dessuten varierende og mindre enn den var i USA den gang Human Capital-teorien ble lansert. Grunnen til at de som satser på skipsindustrien noe oftere vektlegger betydningen av materielle ting kan være at de raskere blir lønnsinntagere med mulighet for kjøp av både det ene og det andre, og at det kort og godt er dette som gir seg utslag i preferansene.

Selv om yrkesvalget kanskje binder fagarbeiderne til Ytre Søre Sunnmøre, der tilbudet på kaféer, puber, restauranter, kino og teater er svært begrenset, vektlegger de dette noe oftere enn de som vil ta høyere utdanning. Framtidens arbeidere skiller seg enda mer fra dagens arbeidere i vektleggingen av slike sosiale møteplasser. Over en tredjedel (36 %) av framtidens arbeidere, mot 13 prosent av dagens, mener at kafé, pub og restaurant er viktige sider ved Det gode liv. Og nesten en fjerdedel av framtidens arbeidere, mot seks prosent av dagens arbeidere sier at det å gå på kino og i teater er svært viktige sider ved Det gode liv. Om ungdommens større vekt på uteliv kun skyldes en alderseffekt som vil forta seg når de blir eldre, eller om dette er uttrykk for endrede preferanser som vil vare ved, er usikkert. Men vi minner om at ungdommens svar henspiller på hva de regnet med ville være viktige for dem som voksne.

⁷ Kjerstin Falkum Løvik har gått igjennom spørreskjemaene, og hennes gjennomgang av sitatene danner grunnlag for dette avsnittet.

5.9 «Sats på oss, så satser vi på dere senere!»

Dette var den klare meldingen en av elevene formidlet til kommunepolitikere og andre voksne i Ytre Søre Sunnmøre på midtveisseminaret i forbindelse med dette prosjektet. Og resultatene fra spørreskjemaundersøkelsen viser at både de voksne og elevene vurderer levestandardene i regionen som langt mindre attraktive for ungdom enn for barn og voksne (figur 5.2).

På siste side i spørreskjemaet kunne elevene, med egne ord, besvare spørsmålet: «Hva tror du ville fått flere til å flytte til Ytre Søre Sunnmøre?»⁷. En gjennomgang av svarene på dette spørsmålet, viste at majoriteten av ungdommens råd handlet om å bedre fritids- og kulturtilbudet i regionen. Vi minner om at arbeiderne, som i gjennomsnitt er yngre og oftere enslige enn de andre utvalgene av voksne, ga uttrykk for at det å jobbe i Ytre Søre Sunnmøre ville vært mer attraktivt dersom det hadde vært et bedre fritidstilbud i regionen. Kommentarene fra ungdommen gikk både på å hindre utflytting og å bidra til innflytting. Eksempelvis:

«Fritidsaktivitetene her er heilt elendige. Vi må fyrst tenkje på dei som bur her, og få dei til å bli, før vi tenkjer på å få folk til å flytte hit!»

«Eg forstår kvifor mange flyttar frå denne plassen når dei er ungdommar. – Hadde her vert fleire tilbod til oss unge, så kunne eg sikkert tenkt å bli her.»

Majoriteten av rådene fra ungdommen var som nevnt knyttet til ønsket om et bedre fritidstilbud. Men selv om de fleste av elevenes kommentarene går på å bedre tilbudet rettet mot ungdom i alderen 13–18 år, foreslås også tiltak for mindre barn og voksne, og det er også en som mener det burde vært et bedre fritidstilbud for pensjonister. Noen nevner at de ønsker seg et kulturhus hvor flere aktiviteter kan samles under ett tak. Det mangler heller ikke på andre konkrete eksempler: Her nevnes kino, svømmehall, konserter, teater, bowling, gokartbane, golfbane, skitrekk, større bibliotek, museum, kaféer, restauranter, flere utesteder/puber, disco og egne fritidsklubber for de under 18 år. En elev skriver:

«Betre uteplassar for folk i ulik alder. Utbygging av ein ny stor symjehall med kafé, kino osv. Ta all slag idrett på alvor, ikkje berre for gutar i 16-års alderen, men volleyball, klatring, symjing osv. Utbygging av parkar med gode leikeaktivitetar for born i alle aldre.»

«Få litt meir 'liv' her. Her er veldig mange 'fastgrodde' folk her. Folk som ikkje tåler forandringar og slikt. Så burde ungdomen fått meir å gjere: Kino, utesteder osv.

Undertegnet VELDIG SERIØS!!!, er det en som skriver:

«Få fingeren ut og sjå at ungdom treng fritidstilbod!!! Ellers er det berre å 'legge ned' Herøy komm., Ulstein komm. og Hareid komm.»

Ved siden av et bedre fritidstilbud, pekte flere på at det er behov for større variasjon i yrkesmulighetene, særlig for de med høyere utdanning. Skipsindustrien kan ikke dekke alle behov:

«Eg trur óg det er viktig at her kjem andre yrke enn berre dei i skipsindustrien. Ikkje alle vil jobbe innanfor den gruppa. No verkar det som at det er skipsindustrien som skal reddes. Kva med oss andre som kanskje vil tilbake?»

«Større jobbmuligheter for folk med høg utdanning – varierte jobbar.»

«Eit opnare miljø, der det blir lettare for utanforståande å bli assimilerte inn i bygdemiljøet. Fleire arbeidsplassar, nytenking ikkje berre når det gjeld industriarbeid.»

«Andre jobbtildbud enn fiske- og skipsindustrien og mer fritidstilbud. Vi må satse mer på variert arbeidstilbud.»

Enkelte kommer også inn på utdanningstilbudet. Mulighet for høyere utdanning i regionen blir påpekt av en del. En skriver:

«Meir variert kulturtilbod: td. teater og museum for 'vaksne', og eit ungdomstilbud på linje med Kunst- og filmskulen i Volda.

En god del kom inn på forhold knyttet til kommunikasjon og infrastruktur. Det pekes på behov for flere butikker (kjøpesenter og vinmonopol), at det er lagt ned nok postkontorer og at landsdekkende aviser bør komme raskere. Ganske mange kommer inn på lange avstander og begrenset kollektivtransport. En del nevner at det er slitsomt med fergeforbindelse, og at et bedre veinett ville redusere avstandene og tiden man bruker på å forflytte seg:

«Beinere veier = kortere strekninger. (Bruer og tunneller er svært viktig.) Per i dag er det alt for mye kroker og svinger, slik at reisetid, hit eller dit, er altfor lang. Ingen gidder å bo slik til at det tar en time å komme seg rundt fjorden til et sted som ligger 1000 meter fra der du er!!! Uansett hvor du skal med buss, så er det en hel Kina-reise.»

«Å kutte ned på ting som bussrutene, kutting av ferger og innsparing av vegarbeid osv. , fører ikkje til at vi ungdommer vil bli buande her! Vi kjem oss ingen veg til slutt skal dette fortsette!»

Men det er også en del som trekker fram de positive sidene ved Ytre Søre Sunnmøre:

«Berre dei fekk sjå omgivelsane ville dei kome».

«Alle ungkarane i Sande kommune»

«Få folk på Austlandet og ellers til å innsjå at det finst sivilisasjon utanfor Oslo-gryta.»

«Reklamere litt for Ytre Søre Sunnmøre; fin natur, rein luft osv.»

«Meir profilering av staden/naturen og moglegheitene her ute. Meir fokusering på det faktum at staden er svært bra for barnefamiliar, med trygt og godt oppvekstmiljø»

«Det at kommunane er ganske velståande og at det er trygt å bu her, både for born og for litt eldre folk. Men for ungdom, må eg seie det er litt kjedelig her.»

5.10 Empiriske funn

Hvem trives best med å bo i Ytre Søre Sunnmøre?

- De voksne er enige med ungdommen i at det er bedre å leve og bo i Ytre Søre Sunnmøre når man *er* barn og når man *har* barn, enn når man er ungdom.
- Guttene er noe oftere fornøyd med levetilstandene for ungdom enn jentene, mens jentene oftere enn guttene er fornøyd med levetilstandene for barn og barnefamilier.

Hvor vil ungdommen bo i framtiden?

- Bare 30 prosent av ungdommen vil helst bo i Ytre Søre Sunnmøre etter at de er ferdige med videregående skole. Hele 40 prosent vil helst bo et annet sted, mens 30 prosent ikke har bestemt seg for hvor de helst vil bo etter videregående skole.
- Noe flere, 40 prosent av ungdommen, vil helst bo i Ytre Søre Sunnmøre når de stifter familie og får barn. En fjerdedel vil helst bo et annet sted, mens en tredjedel ikke har bestemt seg for hvor de helst vil bo når de får familie og barn.

- På tross av at svært mange ønsker å ta en høyere utdanning, er det nesten ingen (4 %) som ønsker å bo i Oslo rett etter videregående skole. Ingen (!) av elevene som snart er ferdige med videregående skole vil helst bo i Oslo når de får familie og barn.

Hvem vil bo i Ytre Søre Sunnmøre?

- Interessen for å bli boende i Ytre Søre Sunnmøre rett etter videregående skole er langt større blant guttene (38 %) enn jentene (20 %).
- Interessen for å bli boende i Ytre Søre Sunnmøre er større blant elever som velger yrkesfaglig enn allmennfaglig linje i videregående skole.
- De som vil bli fagarbeidere i skipsindustrien vil langt oftere enn andre (51 %) bli boende i regionen etter videregående skole og når de får familie og barn (57 %).
- De som satser på en høyere utdanning vil omtrent like ofte som andre helst bo i Ytre Søre Sunnmøre når de får familie og barn.

Hvordan beskrives Det gode liv?

- De tre viktigste forholdene for Det gode liv når man er ung, er i følge ungdommen gode venner, et godt forhold til foreldre og søsken, og god helse.
- Aller viktigst for Det gode liv når man blir voksen er ifølge ungdommen en morsom jobb. Deretter følger gode venner, et godt forhold til foreldre og søsken, god helse, frisk luft, og det å ha egen familie og barn.
- I følge ungdommen tror de selv at de vil bli mer opptatt av materielle ting når de blir voksne.
- Guttene legger oftere enn jentene vekt på materielle ting som penger, egen bil, bo i fint hus og det å ha fin båt, mens jentene enda oftere enn guttene vektlegger menneskelige relasjoner, helse og miljø.

- Ungdommen forbinder i større grad enn de eldre mulighetene for å kunne gå på kafé, pub og restaurant, samt kino og teater med Det gode liv.
- Resultatene kan støtte opp om Helleviks (1996) funn om at ungdommen er mer materialistisk og moderne orientert enn de eldre, og at menn er mer materialistiske enn kvinner. Men likevel er det fortsatt de tradisjonelle og idelalistiske verdiene som veier tyngst for alle gruppene i Ytre Søre Sunnmøre.
- Hele nitti prosent av de nye rekruttene til skipsindustrien, mot rundt seksti prosent av dagens arbeidere, mener at et morsomt arbeid er svært viktig for Det gode liv.
- Over en tredjedel av framtidens arbeidere, mot tretten prosent av dagens arbeidere mener at kafé, pub og teater er svært viktige sider ved Det gode liv. Og nesten en fjerdedel av framtidens arbeidere, mot seks prosent av dagens arbeidere ser på muligheten til å gå på kino og teater som svært viktig.
- Det er ubetydelige forskjeller mellom de som helst vil bo i Ytre Søre Sunnmøre som voksne, og de som helst vil bo et annet sted, i vurderingene av hva som er viktig for Det gode liv.

6 Valgstrategier og påvirkningsagenter

Det å velge utdanning er ett av de viktigste valgene vi gjør. Utdanningsvalgene peker mot senere yrke og muligheter på arbeidsmarkedet. Som vi tidligere har sett var det å ha et arbeid man trives med, det som ble rangert høyest av ungdommen når de skulle beskrive hva de antok ville bli viktig for Det gode liv i framtiden (figur 5.6).

Alle kan være enige om at i valg av utdanning er det viktig å velge en retning som passer til ens interesser og evner. Men den enkeltes interesser og evner er ofte komplekse og går i flere retninger. Eksempelvis hadde en tredjedel av elevene i tiende klasse både allmennfag og yrkesfag på sin prioriteringsliste (tabell 3.2). I tillegg kan ikke elevene ha annet en vage forestillinger om hva ulike yrker i framtiden vil innebære. Valg av utdanning og yrke er spesielt vanskelig fordi mulighetene i dag er så mange.

Mange 16-åringer er usikre på hva de vil bli, og i følge tidligere studier vil mange som tilsynelatende har bestemt seg for yrke, endre oppfatning etter hvert (Jørgensen 1991). Selv om det selvfølgelig er mulig å justere kursen underveis, setter valg av linje i videregående skole begrensninger for senere yrkesvalg, uansett om man velger allmennfag eller yrkesfag.

Når det er vanskelig å velge, søker og lytter man gjerne til råd fra andre. Ved siden av eksplisitt uttalte råd, påvirkes vi også av mer diffuse forventninger og signaler i tiden. Elevene er unge når de velger linje i videregående skole. Dersom dette valget ikke først og fremst er styrt av andres forventninger, «tidsånden» eller tilfeldigheter, er valg av linje i videregående skole et svært krevende og vanskelig valg.

I dette kapittelet skal vi først se på hva elevene sier har hatt betydning for valget av linje i videregående skole, deretter skal vi se hvem de mener har vært betydningsfulle rådgivere.

Utsetter valget

Mange femten-sekstenåringer vet ikke hva de ønsker å jobbe med senere, og da kan det være fornuftig å velge en utdanning som gjør at de kan utsette yrkesvalget, altså velge en allmennfaglig studieretning. På en måte bidrar dette også til at de får forlenget ungdomstiden.

Fosso (1992 og 1997) snakker i sine studier av unge i Årdal om den «usikre, men strategiske ungdomsgenerasjonen på 90-tallet». Denne ungdomsgenerasjonen

er opptatt av at arbeidet, sammen med bostedet, familien og fritida, er en måte å realisere *sitt identitetsprosjekt* på.. Friheten til å velge står helt sentralt. I dette ligger også motstand mot å velge noe bort. I tillegg til valgfriheten er det å ha utviklingsmuligheter i jobb og fritid en sentral del av identitetsprosjektet, slik Fosso beskriver det.

På midtveiskonferansen knyttet til dette prosjektet, ble det hevdet av elever i referansegruppen at valg av henholdsvis yrkesfaglige eller allmennfaglige linjer først og fremst avhang av om man visste hva man ville arbeide med som voksen. De som hadde bestemt seg for yrke valgte yrkesfag, mens de som var usikre valgte allmennfag.

Mange velger allmennfaglige linjer i videregående skole. I følge elevene som deltok på midtveiskonferansen i Ulsteinvik, skjer ikke dette fordi de har bestemt seg for ett spesielt yrke som krever høyere utdanning, men snarere fordi de ønsker å utsette utdannings- og yrkesvalget så lenge som mulig, og kanskje forbli i gruppen av jevnaldrende så lenge som mulig. Men allmennfaglige linjer med tunge teorifag, er neppe et særlig attraktivt alternativ for de skoleleie og mindre skoleflinke.

Bordet fanger

Som følge av dagens yrkesmønster, der det er få jobber for sekstenåringer, og uvanlig og lite sosialt akseptert å begynne å jobbe etter grunnskolen, tvinges elever som er skoleleie til å velge framtidig yrke allerede i tiendeklasse. Dersom vi forventer at linjevalgene i videregående skole skal være framtidsrettede og vel overveide, forventer vi faktisk en større modenhet, eller framtidsrettethet, av de som velger yrkesfaglige linjer, enn av de som velger allmennfaglige linjer. Elevene som velger yrkesfag må bestemme seg for framtidig yrkesområde, mens elevene som velger allmennfag i hvert fall har tre år å gå på før valget må tas. En god ting ved Reform 94 er at den åpner for at elever som velger yrkesfag kan ta høyere utdanning senere. Reformen bidrar slik sett til å begrense «bordet fanger» mekanismen som følger med tidlige yrkesvalg. Vibe (1995) viser også at Reform 94 har bidratt til at flere enn før velger yrkesfaglige linjer.

Utsettelsen av yrkesvalget gjennom valg av allmennfaglige linjer legger også føringer for de videre valgmulighetene. «Bordet fanger»-mekanismen er faktisk kanskje vel så sterk for de som velger allmennfag. Slik Reform 94 er utformet bruker man opp sin rett til annen videregående utdanning etter fullført allmennfaglig studieretning. Muligheten til senere å velge en yrkesfaglig utdanning, er mildest talt sterkt redusert. Ved valg av allmennfaglige linjer vil også utdanningsvalgene videre ofte føre ungdommen bort fra hjemstedet og praktisk arbeid.

Vi lever her og nå

Mye tyder på at vi har svært kort tidshorisont når vi gjør våre valg. Rational choice-teori peker på at vi har en tendens til å «neddiskontere nytte over tid» (Ainslie 1985). Med andre ord at vi ofte nedprioriterer framtiden til fordel for nåtiden. Vi vil helst ha det bra her og nå, noe som kan gå på bekostning av langsiktig rasjonell planlegging. For eksempel viser studier at studenter har relativt kort tidshorisont når vi ser på studieatferd og låneatferd. Det er langt vanskeligere å prioritere studiet når det er lenge til eksamen enn dersom eksamen er nær forestående. Og begynnerstudentene bekymrer seg lite over låneopptak som skal betales tilbake i en for dem fjern framtid. Det er nærmest en annen person som skal betale tilbake (Berg 1997).

Også for sekstenåringer vil forestillingen om seg selv ti år eldre, nærmest fortone seg som en annen person. Vi kan derfor anta at elevene i ungdomsskolen har svært omtrentlige og flyktige forestillinger om seg selv som yrkesaktive voksne, og at valgene de tar i ungdomsskolen i liten grad påvirkes av at dette kan få stor betydning for deres egen framtid. Vi lever først og fremst her og nå. I et slikt perspektiv kan for eksempel valg av spesifikke yrkesfaglige linjer i større grad være preget av at elevene er skoleleie, enn av at de føler seg spesielt egnet eller motivert for spesielle yrker.

Valgene skjer ikke i et vakuum

Å velge utdanning og yrke er en vanskelig og sammensatt prosess. I dag blir elevene stilt overfor svært mange mulige utdanningsveier. Ved siden av at elevene har sine egne mer eller mindre klare preferanser om linjevalg, vil de sannsynligvis også søke råd og bli påvirket av andre når de velger linje. Foruten foreldre og familie, vil lærere og venner, samt andre i lokalmiljøet virke som påvirkningsagenter. Både Eeg Henriksen (1983) og Skog (1986) finner at jenter (siste klasse allmennfaglig studieretning) oftere enn gutter diskuterer sine utdannings-, yrkes- og linjevalg med andre. Vanligst er det å diskutere utdannings- og yrkesvalg med foreldre og kamerater. Eeg Henriksen (1983: Tabell 7.7.4) finner at jentene på allmennfag diskuterer utdannings- og yrkesvalg oftere med sine mødre enn med sine fedre (47 mot 32 %).

Skolen tilrettelegger også informasjon om ulike utdannings- og yrkesveier elevene kan velge. Edvardsen (1991) peker på at lærere er viktige rollemodeller for de unge, og at det neppe er tilfeldig at mange førstegenerasjonsakademikere nettopp velger læreryrket. Man kunne tenke seg at lærere og skolerådgivere i grunnskolen, som gjennom egen erfaring er best kjent med allmennfaglige studieretninger, ikke har nok kunnskaper om fagopplæring og yrkesfag til å kunne gi orienteringshjelp til ungdom med mer praktiske interesser. Men som vi har sett tidligere i denne rapporten (tabell 4.1), ville lærerne i grunnskolen sjeldnere enn andre valgt samme yrke om igjen, og de ville sjeldnere enn andre anbefale yrket til sine barn.

I dag er både allmennfaglige og yrkesfaglige linjer rettet mot det å ta en høyere utdanning. Og svært mange, både på yrkesfaglige og allmennfaglige linjer oppgir at de ønsker å ta en høyere utdanning (figur 3.4). Det er mye som tyder på at tidsånden og den dominerende ungdomskulturen er bedre tilpasset lange utdanningsløp, enn tidlig etablering i yrkeslivet. Det er mange signaler som går i retning av at ungdommen bør velge en høyere utdanning når mulighetene er tilstede.

I det følgende skal belyse disse spørsmålene:

- Er det vanskelig å velge linje i videregående skole?
- Er elevene i ettertid fornøyde med valg av linje?
- Hvordan begrunner elevene valget av linje i videregående skole?
- Er linjevalget knyttet til framtidige yrkes- og utdanningsplaner, eller preges valgene av usikkerhet?
- Hvordan begrunner yrkesfagelevne sine valg i forhold til allmennfagelevne?
- Har jentene andre begrunnelser enn guttene?
- Hvem er viktige påvirkningsagenter når eleven velger linje i videregående skole?
- Viser de nye utdanningsveiene som følger med Reform 94 seg i endrede rådgivingsmønstre?
- Hva legger foreldregenerasjonen vekt på når de gir råd om valg av utdanning og yrke?

6.1 Er det vanskelig å velge linje i videregående skole?

Dersom eleven har bestemt seg for framtidig yrke, er det naturligvis lettere å velge linje i videregående skole, enn dersom man hverken vet hva man vil bli, eller i hvilken retning man ønsker å utdanne seg. Imidlertid er det som kjent ikke nok å ha bestemt seg for yrke; noen linjer og noen studier, er svært vanskelige å komme inn ved.

Jørgensens (1991) undersøkelse av elever i niendeklasse på grunnskolen viste at to av tre hadde et konkret yrkesønske, men at mange hadde forandret mening

etter ett og et halvt år. Edwardsens (1993:77) undersøkelse blant 16- og 18-åringene viste at bare 16 prosent av 16-åringene og 19 prosent av 18-åringene var helt bestemt på hvilket yrke de ville velge. Tar vi med de som var «nokså» bestemt øker andelen betraktelig til henholdsvis 64 og 70 prosent. Men mye tyder på at mange i denne gruppen vil skifte mening.

Ungdommen i Ytre Søre Sunnmøre mente at det som skilte mellom de som valgte henholdsvis allmennfaglige og yrkesfaglige linjer nettopp var om de hadde bestemt seg for yrke eller ikke. I Tabell 6.1 skal vi se hvor mange av ungdommene som har bestemt seg for framtidig yrke. Når vi skiller på allmennfag og yrkesfag, tar vi for grunnskolekullet utgangspunkt i førstevalget.

Ikke uventet oppgir flere fra videregående kullet enn fra grunnskolekullet at de har bestemt seg for framtidig yrke. Men forskjellen er bare på ti prosentpoeng. Nesten halvparten av de som er i ferd med å avslutte skolegangen på videregående har heller ikke bestemt seg for framtidig yrke. Som forventet viser tabellen også at de som har valgt allmennfag sjeldnere har bestemt seg for framtidig yrke enn de som har valgt yrkesfag. Men også på yrkesfagene er det mange som ikke har bestemt seg.

Bare en tredjedel av guttene og en fjerdedel av jentene i tiendeklasse som har valgt allmennfag oppgir at de har bestemt seg for framtidig yrke. Flesteparten av de som velger allmennfag (72 %) utsetter altså dette valget. Men også blant tiendeklassingene som har valgt yrkesfag er det relativt mange som ikke har bestemt seg for yrke (41 %). Med andre ord er det også en del elever som velger yrkesfag som utsetter valg av endelig yrke. Selv blant elevene som neste år skal ut i lære, er det en tredjedel som oppgir at de ikke har bestemt seg for yrke. Dette kan ha sammenheng med at mange yrkesfagelever ønsker å ta høyere utdanning senere, og at de altså opplever at de fremdeles har mange utdannings- og yrkesvalgmuligheter åpne.

Bortsett fra på allmennfag siste skoleår, har guttene oftere enn jentene bestemt seg for framtidig yrke.

Tabell 6.1 Andeler som sier de har bestemt seg for framtidig yrke. Prosent. (N=309,245)

	Grunnskolen 10.kl. basert på 1. linjevalg	Videregående yrkesfag VK1 allmennfag VK2
Totalt	44	54
Allmennfag	28	45
Jenter	24	49
Gutter	32	40
Yrkesfag	59	67
Jenter	52	65
Gutter	64	68

Elevene ble også spurt direkte om de synes det hadde vært vanskelig å velge linje i videregående skole. Hvis vi tar utgangspunkt i grunnskolekullet, som nettopp har valgt linje, var det omtrent to tredjedeler som svarte at valget hadde vært «helt selvfølgelig» eller at valget hadde vært «nokså lett» (henholdsvis 22 og 46 %). Omtrent en tredjedel sa at valget hadde vært «nokså vanskelig», mens bare én prosent svarte at valget hadde vært «helt tilfeldig». Vi ville i utgangspunktet antatt at det ville være vanskeligere å velge linje innen yrkesfagene, der valget i større grad også innebærer valg av framtidig yrke, og at flere som valgte allmennfag enn de som valgte yrkesfag ville si at valget var «helt selvfølgelig», men vi finner ingen støtte for dette i data-materialet. Svarfordelingen blant elevene på yrkesfaglige og allmennfaglige linjer er ganske lik. Når valg av linje er tatt, mener altså majoriteten av elevene at valgprosessen har gått greit. Men en tredjedel av elevene gir fortsatt uttrykk for at valgprosessen hadde vært vanskelig.

Et annet mål på hvorvidt valg av linje har gått greit, er å se på hvor mange av elevene som i ettertid har skiftet linje. Blant elevene som går i videregående skole var det 20 prosent som oppga at de hadde skiftet linje underveis. Og det var flere av de som gikk på yrkesfag enn på allmennfag som hadde skiftet linje.¹ I tillegg vet vi fra landsdekkende studier at en del avbryter videregående skole før de kommer på VK1 og VK2-nivå.

Elevene på videregående skole ble også spurt om den linjen de nå gikk på var riktig for dem. Heller ikke her finner vi særlige forskjeller mellom elever på yrkesfaglige og allmennfaglige linjer. Litt under halvparten sier i ettertid at de er «helt sikre» på at de valgte riktig linje. I tillegg sier en tredjedel at de er «nokså sikre» på at linjevalget var riktig for dem. Seksten prosent gir uttrykk for at de er usikre på om de går på rett linje, eller at de burde valgt en annen. Tar vi høyde for at en del allerede har skiftet linje, finner vi igjen at valg av linje i tiendeklasse har vært problematisk for rundt en tredjedel av elevene.

6.2 Hva vektlegges i valg av linje i videregående skole?

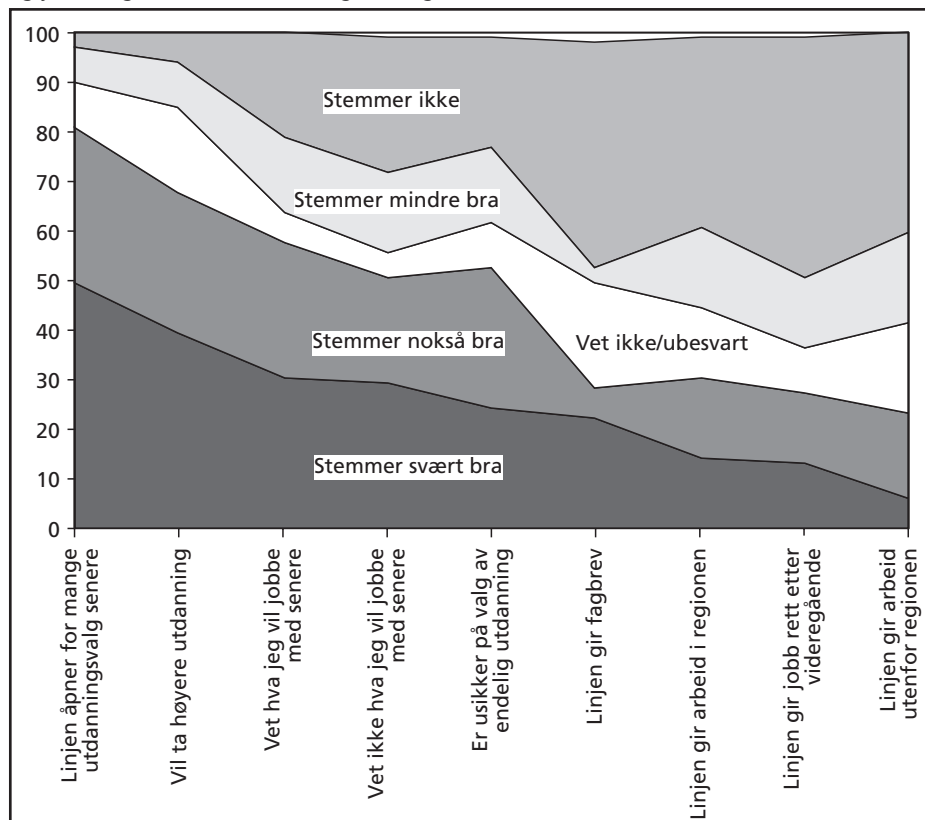
Som vi har sett velger over halvparten av elevene linje i videregående skole uten at de vet hvilket yrke de vil rette sin utdanning mot. Hvilke faktorer er det da som bestemmer valget? I spørreskjemaene har elevene tatt stilling til over tyve utsagn knyttet til valgprosessen. De tok stilling både til utsagn knyttet til hvorvidt framtidige

¹ Syv prosent hadde skiftet linje innen yrkesfagene, syv prosent hadde skiftet fra yrkesfag til allmennfag, tre prosent fra allmennfag til yrkesfag og tre prosent hadde skiftet linje innen allmennfagene.

utdannings- og yrkesplaner hadde hatt betydning for valg av linje, og hvorvidt ønsker knyttet til selve skolesituasjonen hadde påvirket valget.

I den følgende analysen skal vi ta utgangspunkt i både utvalget av elever i tiendeklasse på grunnskolen, og elevene i videregående skole. Elevene i grunnskolen visste ikke hvilken linje de ville komme inn på, og som vi har sett var det mange som både hadde yrkesfaglig og allmennfaglig linje på sin prioriteringsliste. I det følgende tar vi igjen utgangspunkt i førsteprioritert linjevalg når vi ser på grunnskoleelevene. Grunnskoleelevene har i motsetning til elevene i videregående skole ingen erfaring fra videregående skole og den linjen de har valgt, noe som kan påvirke resultatene forskjellig i de to gruppene. Videre er det to år siden elevene som går på yrkesfaglige linjer, og tre år siden elevene som går på allmennfaglige linjer, valgte linje, noe som også kan påvirke resultatene. Sist men ikke minst, er det ikke alle som fullfører videregående skole, og de minst skolemotiverte kan ha sluttet før de kommer i andre klasse på yrkesfag eller tredje klasse på allmennfag. Alt dette må

Figur 6.1 Hva var viktig for ditt linjevalg i videregående skole? Om framtidige utdannings- og yrkesvalg. Grunnskolekullet og videregående kullet. (N=568)

vi ta hensyn til når resultatene skal tolkes. Vi kan vanskelig si om motivene har endret seg mellom årskullene, og skal først og fremst se på tendenser i materialet, og ikke legge særlig vekt på små prosentdifferanser.

Innledningsvis skal vi se hvordan utvalget av ungdom samlet har vurdert utsagnene knyttet til framtidige utdannings- og yrkesplaner. Er valg av linje ledd i en bevisst, strategisk plan for å kvalifisere seg mot bestemte yrker?

For oversiktens skyld, har vi rangert utsagnene etter tilslutning. Når vi senere skiller på ulike grupper, beholder vi denne rekkefølgen. Figur 6.1 viser at svært mange vil holde flere muligheter åpne. Hele 80 prosent har krysset av for at utsagnet «Linjen åpner for mange utdanningsvalg senere» stemmer «svært bra» eller «nokså bra». Nesten ingen har faktisk krysset av for at dette utsagnet «ikke stemmer», og under ti prosent har krysset av for at dette «stemmer mindre bra». De fleste ser altså ut til å være opptatt av at linjevalget ikke skal innebære en «bortet fanger»-mekanisme.

Ikke uventet ser vi at svært mange også har krysset av for at linjevalget påvirkes av at de vil ta høyere utdanning, selv om nesten like mange er usikre på valg av endelig utdanning. Disse utsagnene er ikke gjensidig utelukkende. På et annet spørsmål viste det seg at blant elevene som var i ferd med å avslutte allmennfaglig linje på videregående skole var det 39 prosent som siktet mot «en bestemt» høyere utdanning, mens 43 prosent tok sikte på å ta «en eller annen» høyere utdanning. Blant yrkesfagelevne var andelene henholdsvis 23 og 29 prosent. Det å være usikker på endelig utdanning behøver ikke bare være knyttet til type utdanning, det kan også være knyttet til lengden på utdanningen. Av elevene i videregående skole (både yrkesfag og allmennfag) var det en fjerdedel som oppga at de enda ikke hadde bestemt seg for om de ville ta mer utdanning etter videregående skole eller ikke. Bare tre prosent (!) oppga at de helt sikkert ikke ville ta mer utdanning.

Omtrent en tredjedel har krysset av for at utsagnet «Jeg vet hva jeg vil arbeide med senere og valgte linje som fører til dette yrket» stemmer «svært bra» for dem. Like mange har krysset positivt for utsagnet «Jeg vet *ikke* hva jeg vil jobbe med senere og valgte linje som åpner for *mange* yrker». Bare 15 prosent har krysset av for at det var svært viktig for dem at linjen de har valgt gir mulighet for å ta seg jobb rett etter videregående skole.

Vi har tidligere satt spørsmålstegn ved om elevene er seg bevisst at enkelte utdanningsvalg kan gjøre det vanskelig å få jobb i Ytre Søre Sunnmøre. Figur 6.1 viser at det er langt flere som *ikke* har tatt hensyn til hvor linjen gir grunnlag for jobb, enn de som svarer positivt. Elevene kan også krysse av for at det er viktig at linjevalget gir grunnlag for jobb både i regionen og utenfor regionen. Mer nøyaktige beregninger viser at over halvparten ikke har tatt hensyn til hvor linjen gir grunnlag for jobb i framtiden, ti prosent har svart at de tok hensyn til at linjen ga jobbmulighet både i regionen og andre steder, en tredjedel oppgir at de har lagt vekt på at linjen enten gir jobb i regionen eller utenfor regionen (henholdsvis 22 og 12 %).

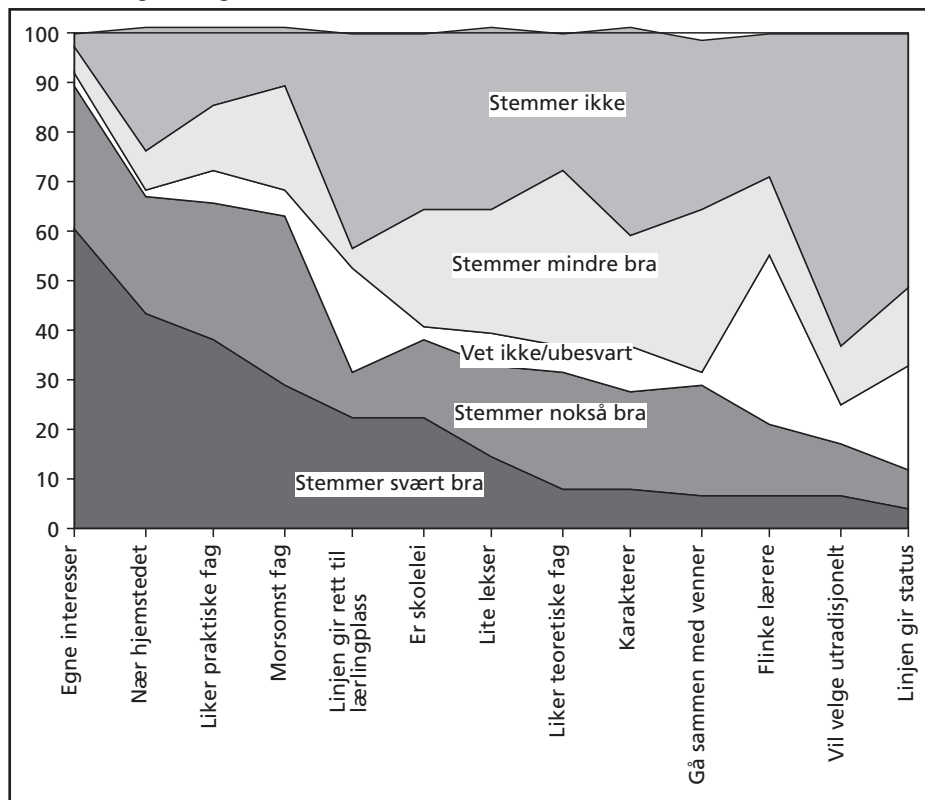
Mange tar med andre ord ikke hensyn til hvor de ønsker å bo i framtiden når de velger linje i videregående skole. Men det noe flere som legger vekt på at linjen gir jobb i regionen enn utenfor regionen.

Samlet kan vi si at resultatene tyder på at ungdommen først og fremst er opptatt av å ha mange utdanningsvalgmuligheter senere. De fleste har med andre ord litt vage utdannings- og yrkesplaner. På tross av at Ytre Søre Sunnmøre ikke har noen høyere utdanningsinstitusjoner, er ungdommen svært utdanningsorientert. Resultatene kan muligens også tyde på at mange ikke ville valgt yrkesfaglige linjer dersom de ikke hadde gitt grunnlag for videreutdanning senere.

I figur 6.2 skal vi se hvordan ungdommen mener at forhold knyttet til skole-situasjonen har påvirket deres linjevalg.

Linjevalget styres i følge elevene først og fremst av deres egne interesser. Det var noe uventet at det å like praktiske fag har fått så mye større tilslutning enn det å like teoretiske fag. På midtveisseminaret knyttet til denne undersøkelsen var det

Figur 6.2 Hva var viktig for ditt linjevalg i videregående skole? Om skolesituasjonen. Grunn-skolekullet og videregående kullet. (N=568)

lærere som beklaget seg over at mønsterplanen for grunnskolen nå var for teoretisk. Budskapet fra ungdommen i Ytre Søre Sunnmøre er i så fall klart: De fleste foretrekker praktiske fag framfor teoretiske. Resultatet kan skyldes at mange elever er lei den sterke vekten på teoretiske fag i grunnskolen, og at de savner et større innslag av praktisk tilnærming.

Elevene som går på yrkesfaglige linjer går hovedsakelig på Herøy videregående, mens elevene som går på allmennfaglige linjer går på Ulstein videregående skole.² Avstandene i Ytre Søre Sunnmøre er store, og det er derfor ikke uventet at elevene ofte vektlegger at valg av linje har sammenheng med bosted.³

Så mange som 40 prosent av elevene sier at valg av linje hadde mer eller mindre sammenheng med at de var skoleleie. Som vi skal se senere, kan data-materialet tyde på at flere i denne gruppen vil få problemer med å fullføre videregående skole.

Det har vært hevdet at allmennfaglige linjer rager høyere i anseelse enn de fleste yrkesfaglige linjene blant elevene både i ungdomsskolen og i videregående skole (Karlsen 1991). På midtveisseminaret ble elevene som deltok spurt om allmennfaglige linjer ga høyere status blant venner og familie, enn yrkesfaglige linjer. Elevene stilte seg uforstående til en slik påstand. Det ble hevdet at dersom noe ga høyere status, måtte det være yrkesfagene. Figur 6.2 viser også at utsagnet knyttet til status har fått lavest tilslutning av alle utsagnene.

Det er heller ikke mange som sier de ønsker å velge utradisjonelt. Det ville i og for seg nærmest vært en selvmotsigelse dersom denne andelen hadde vært høy.

Størst andel ubesvart, har utsagnet knyttet til hvorvidt eleven hadde tatt hensyn til at det var flinke lærerne på den linjen de valgte.

6.3 Begrunnelser for valg av allmennfag og yrkesfag

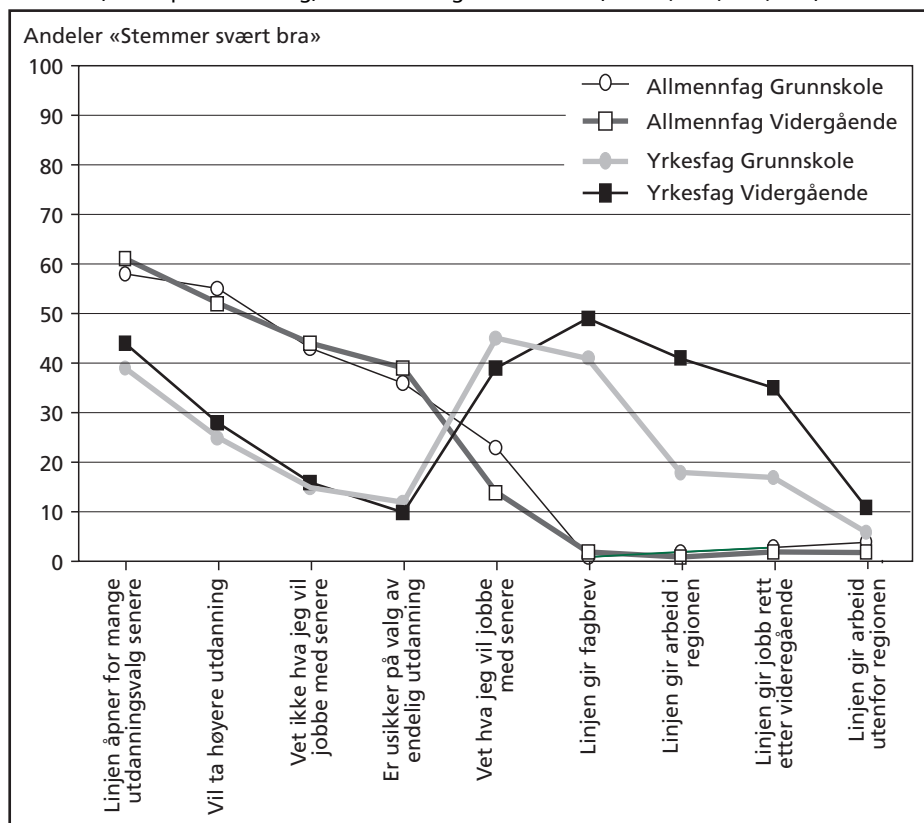
I figur 6.1 og 6.2 har vi sett samlet på hvordan elevene har vurdert utsagnene knyttet til valg av linje i videregående skole. I det følgende skal vi undersøke om de som velger allmennfag har andre begrunnelser enn de som velger yrkesfag. Fordi grunnskolekullet og videregående kullet som nevnt har ulike forutsetninger for å besvare

² I tillegg er det en videregående skole i Vanylven, Herøy videregående har i tillegg til yrkesfag, grunnkurs allmennfag, og linjen for elektrofag ligger i Ulstein.

³ Av elevene i videregående skole gikk 74 prosent av elevene fra Ulstein på allmennfaglige linjer, 60 prosent av elevene fra Hareid, 57 prosent av elevene fra Herøy, 55 prosent av elevene fra Sande og 31 prosent av elevene fra Vanylven gikk på allmennfaglige linjer. Til sammen gikk 56 prosent av elevene i videregående skole på allmennfaglige linjer.

spørsmålene, for eksempel må vi ta utgangspunkt i førstevalget til grunnskolekullet, vil vi også skille mellom disse to utvalgene av elever. Når flere grupper skal sammenlignes, blir det vanskelig å få med alle svaralternativene, og vi gjør som tidligere i denne rapporten; sammenligner kun andelen som har krysset av for at utsagnet stemmer «svært bra».⁴ Tyder resultatene på at det er alderen, eller hvor i skolekarrieren eleven befinner seg, som får mest betydning for hvordan utsagnene besvares, eller er det preferansene for henholdsvis yrkesfag eller allmennfag som er utslagsgivende? Og på hvilke utsagn er det vi finner de største variasjonene?

Figur 6.3 Hva var viktig for ditt linjevalg i videregående skole? Om framtidige utdannings- og yrkesvalg. Elever som har valgt henholdsvis allmennfag og yrkesfag, og om de går i tiendeklasse (første prioritert valg) eller i videregående skole. (N=152, 137, 169, 110)

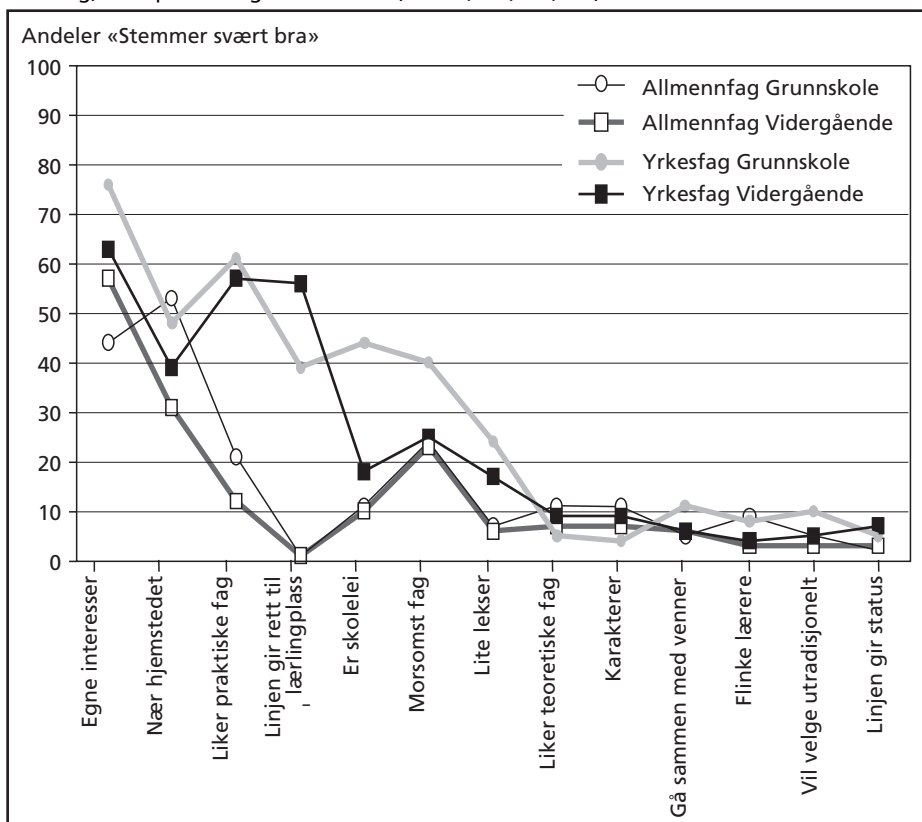

⁴ Alternativt kunne vi benyttet gjennomsnittsberegninger, men da kan ikke resultatene sammenstilles med figurene som viser fordelingen på alle svarkategoriene. Vi kunne også presentert resultatene i form av tabeller med alle svaralternativene, men det ville blitt svært uoversiktlig.

Figur 6.3 viser for det første at det er temmelig store forskjeller i hvordan yrkesfag-elevne og allmennfagelevne knytter sine valg av linjer til framtidige utdannings- og yrkesvalg. Allmennfagelevne legger oftere enn yrkesfagelevne stor vekt på at linjen åpner for mange utdanningsvalg senere. De vil ta høyere utdanning, men de vet ikke hva de vil jobbe med senere og de er også usikre på valg av endelig utdanning. Yrkesfagelevne legger oftere enn allmennfagelevne stor vekt på at de vet hva de vil jobbe med senere, linjen gir arbeid i regionen, linjen gir jobb rett etter videregående og de legger også ofte vekt på at linjen gir fagbrev.

Videre ser vi at det er ubetydelige forskjeller i svarene til grunnskolekullet og videregående kullet, bortsett fra utsagnene knyttet til at linjen gir jobbmuligheter i regionen, og at linjen gir jobb rett etter videregående skole. Og på disse utsagnene er forskjellene kun knyttet til elevene på yrkesfaglige linjer. Vi ser at elevene som skal ut i lære, langt oftere enn andre er opptatt av at linjen gir jobb i regionen og at de får jobb rett etter at de har fullført videregående skole. For denne gruppen

Figur 6.4 Hva var viktig for ditt linjevalg i videregående skole? Om skolesituasjonen. Elever som har valgt henholdsvis allmennfag og yrkesfag, og om de går i tiende klasse (førsteprioritert valg) eller på videregående skole. (N=152,137,169,110)

er livet som yrkesaktiv nær forestående, og i følge den tidligere nevnte mekanismen som viser til at vi gjerne er mer opptatt av nåtiden enn framtiden, er dette svarmønsteret å forvente. Flere synes altså det er viktig å få jobb i regionen når tiden for eventuelt å forlate Ytre Søre Sunnmøre nærmer seg, enn når det er flere år til en står i den situasjonen. Elevene på allmennfaglige linjer er derimot lite opptatt av hvor linjen gir arbeid. Ved siden av at svært mange av avgangselevne på allmennfag er innstilt på å ta en høyere utdanning, og at det fortsatt er lenge til de skal ut i yrkeslivet, vil det sannsynligvis også virke inn at allmennfaglige linjer ikke er rettet mot spesielle yrker. Utsagnet blir dermed mindre relevant for allmennfagelevne. Det samme gjelder naturligvis utsagnet om at linjen gir fagbrev.

Som forventet ut fra den tidligere diskusjonen og tabell 6.1, er det langt flere blant yrkesfagelevne som har svart sterkt bekreftende på utsagnet «Jeg vet (visste) hva jeg vil jobbe med senere, og valgte linje som fører til dette yrket». Det er imidlertid litt pussig at de yngre oftere enn de eldre elevene gir utsagnet tilslutning, og dette gjelder både elevene som har valgt allmennfag og elevene som har valgt yrkesfag. Muligens kan dette skyldes at en del av de eldre elevene har endret sine yrkespreferanser siden tiendeklasse, og at dette innvirker på svarene.

Samlet støtter figur 6.3 antagelsen om at valg av allmennfaglige linjer ofte har sammenheng med usikkerhet knyttet til framtidige utdannings- og yrkesvalg, og ønske om å ha flest mulig valgmuligheter senere.

Litt over halvparten av elevene på allmennfag oppgir at det var av stor betydning for linjevalget at de ville ta høyere utdanning senere. Mest interessant er det nok likevel at nesten 30 prosent av yrkesfagelevne gir tilsvarende tilslutning til dette utsagnet. Dette tyder på at yrkesfagene for relativt mange oppfattes som en attraktiv vei mot høyere utdanning. Og kanskje at mange yrkesfagelever dersom denne muligheten ikke var tilstede, ville valgt allmennfag.

Figur 6.4, som viser hvordan elevene har vektlagt forhold knyttet til selve skolesituasjonen, viser mindre forskjeller. Den største forskjellen er ikke uventet at elevene på yrkesfaglige linjer oftere har latt linjevalget styres av at de liker praktiske fag. På utsagnet knyttet til teoretiske fag er det små forskjeller, og så liten tilslutning selv blant de som velger allmennfag, at vi vil åpne for muligheten av at elevene ikke har tolket utsagnet slik vi hadde forventet. Det er mulig at «teoretiske fag» er for abstrakt, og at det ikke forbindes med de tradisjonelle skolefagene som norsk, matematikk og språk.

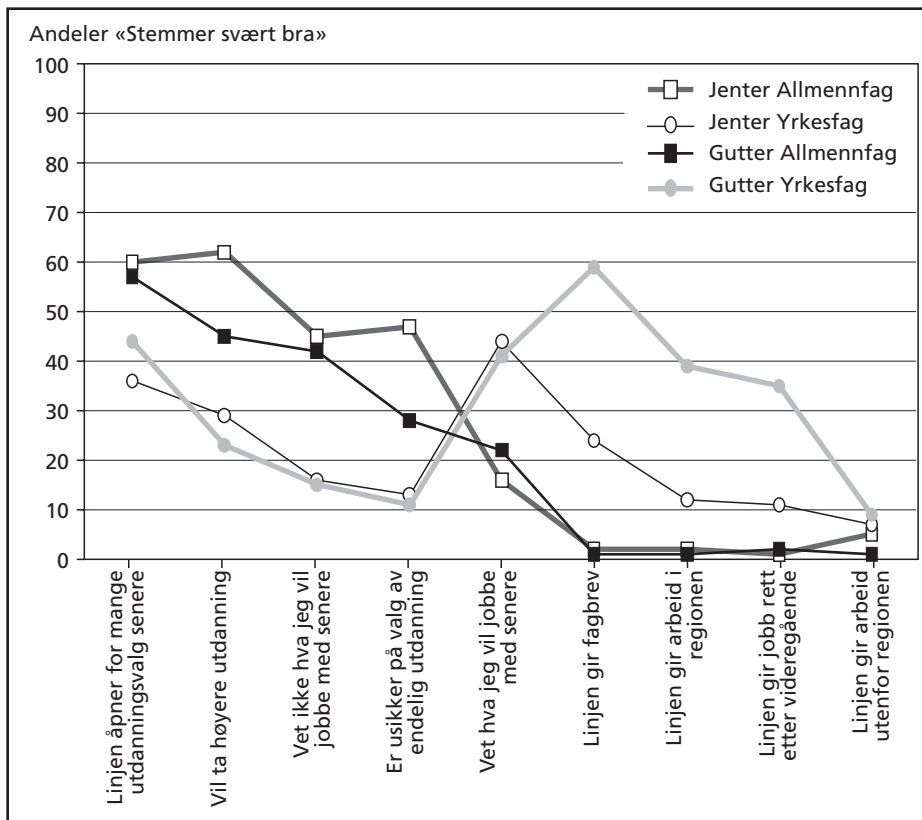
Vi vil også peke på variasjonene i andelene som oppgir at linjevalget hadde sammenheng med at de var skoleleie. Figur 6.4 viser at det er flere blant yrkesfagelevne enn blant allmennfagelevne som oppgir at valg av linje hadde sammenheng med at de var skoleleie. Den største forskjellen går imidlertid mellom grunnskolelevne som har valgt yrkesfag og de tre andre gruppene. Mens over førti prosent av elevene på grunnskolen som velger yrkesfag, har krysset av for at det stemmer

«svært bra» at valg av linje hadde sammenheng med at de var skoleleie, er denne andelen redusert til under tjue prosent blant de som nå skal ut i lære. Det er mer sannsynlig at dette mønsteret skyldes at de mest skoleleie har falt fra innen de fullfører VK1, enn at dette underrapporteres blant de viderekommende elevene. Reform 94 har nettopp vært kritisert for at det økte innslaget av teorifag på yrkesfagene ikke er forenlig med å få de minst skolemotiverte fram til fagbrevet (Egge 1998).

6.4 Begrunner jentene valg av linje forskjellig fra guttene?

Som vist i figurene over går hovedskillelinjene i elevenes begrunnelser mellom de som velger yrkesfag og de som velger allmennfag, og ikke mellom de yngste og eldste

Figur 6.5 Hva var viktig for ditt linjevalg i videregående skole? Om framtidige utdannings- og yrkesvalg. Jenter og gutter som har valgt henholdsvis allmennfag og yrkesfag. Prosent. (N=144, 143, 119, 158)

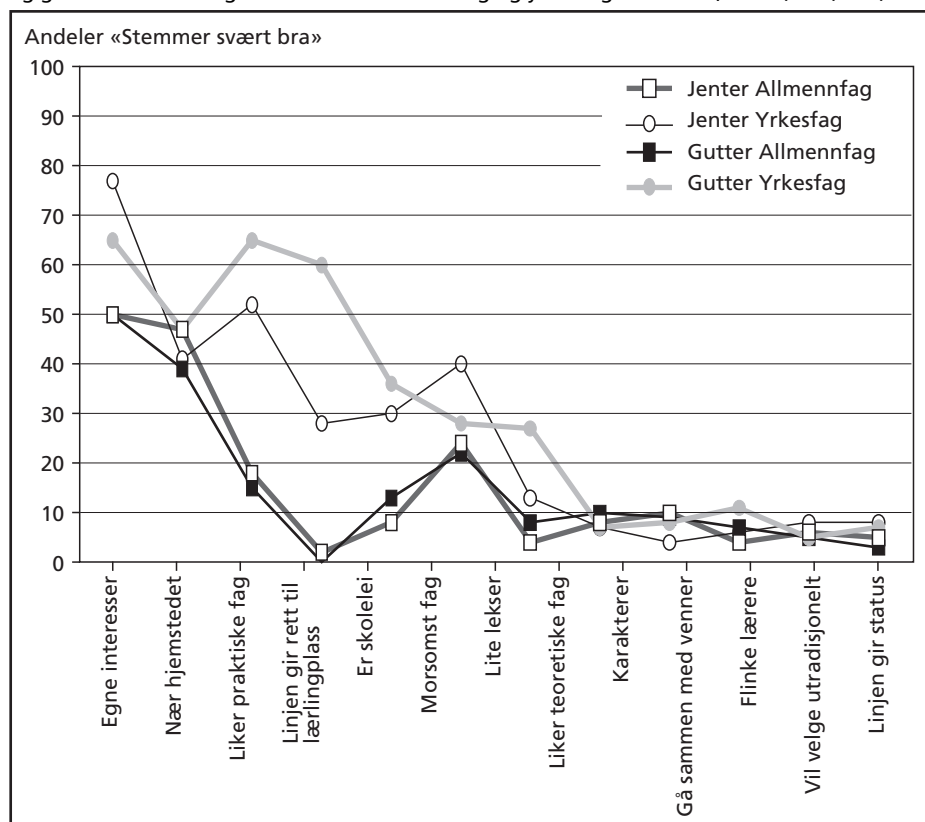

elevene. I de følgende figurene skiller vi derfor ikke på om elevene går i grunnskolen eller i videregående skole. Som vist i kapittel 3, er det store forskjeller i hvilke yrkesfaglige linjer gutter og jenter velger. Vi vil derfor anta at det er større forskjeller mellom jenter og gutters begrunnelser for linjevalg på yrkesfagene enn på allmennfagene. Men først og fremst er vi opptatt av om jenter begrunner sine valg forskjellig fra guttene.

Hovedinntrykket fra figur 6.5 er at jentene på yrkesfag oftere enn guttene oppgir samme begrunnelser som elevene på allmennfag, mens guttene på allmennfag oftere enn jentene oppgir samme begrunnelser som elevene på yrkesfag:

De fire første utsagnene i figur 6.5 viser det samme mønsteret som vi så i figur 6.3. Valg av linje er mer preget av usikkerhet knyttet til framtidig yrke og utdanning blant de som velger allmennfag enn blant de som velger yrkesfag. Men vi ser også at guttene på allmennfag i mindre grad enn jentene knytter valg av linje til at de vil ta høyere utdanning og at de er usikre på valg av endelig utdanning. Også

Figur 6.6 Hva var viktig for ditt linjevalg i videregående skole? Om skolesituasjonen. Jenter og gutter som har valgt henholdsvis allmennfag og yrkesfag. Prosent. (N=144, 143, 119, 158)

på yrkesfagene er det en liten tendens til at jentene oftere vektlegger at de vil ta høyere utdanning enn guttene (jf. figur 3.4). Ellers er jenter og gutters begrunnelser mer like blant de som velger yrkesfag enn blant de som velger allmennfag på de fire første utsagnene.

Kjønnsforskjellene forsvinner blant elevene på allmennfag, men er relativt store blant elevene på yrkesfag på utsagnene «linjen gir fagbrev», «linjen gir arbeid i regionen» og «linjen gir jobb rett etter videregående skole». Guttene som velger yrkesfag gir disse utsagnene stor vekt, mens jentene nærmer seg svarmønsteret til de som velger allmennfag. Likevel er det like store andeler gutter og jenter på yrkesfagene som vet hva de vil jobbe med senere og har valgt linje som fører til dette yrket. Den store forskjellen i andeler gutter og jenter som vektlegger at linjen gir fagbrev, skyldes sannsynligvis at linjene guttene velger fører til tradisjonelle fagbrev. Faglært arbeider i industrien er et velkjent begrep, mens faglært innen helse og omsorg er en ny utdanningsvei som først var mulig etter innføringen av Reform 94.

I begrunnelsene knyttet til selve skolesituasjonen (figur 6.6) er det mindre kjønnsforskjeller. Men vi gjenfinner begrunnelsen knyttet til fagbrev. Guttene som velger yrkesfaglige linjer legger større vekt på at linjen gir rett til lærlingeplass enn jentene. Dette skyldes antageligvis at skipsindustrien i Ytre Søre Sunnmøre har garantert lærlingeplass til elever som velger linjer rettet mot skipsindustrien. Jentenes linjevalg følges ikke av samme garanti.

Til slutt vil vi påpeke at det særlig er jentene som velger yrkesfaglige linjer som gir uttrykk for at linjevalget hadde stor sammenheng med egne interesser. Nesten 80 prosent av jentene på allmennfag har krysset av for at dette utsagnet stemte «svært bra».

6.5 Trivsel på skoleen

Det kan være interessant å merke seg at «egne interesser» får større tilslutning blant elevene som velger yrkesfag enn allmennfag (figur 6.4). Betyr dette at elevene på yrkesfagene finner undervisningen mer interessant og givende enn elevene på allmennfagene? I spørreskjemaet ble elevene spurt om hvordan de trivdes i skolesituasjonen. Datamaterialet gir en viss tilslutning til en slik antagelse:

Nesten alle elevene gir uttrykk for at de trives bra med kameratene og med elevene, og det er ubetydelige forskjeller mellom elevgruppene.

Det er ikke like mange som trives godt med undervisningen. Blant yrkesfagelevne var det 26 prosent som oppga at de trives «svært bra» med undervisningen, mens dette bare gjaldt 12 prosent av allmennfagelevne. Grunnskoleelevne vurderer undervisningen i ungdomsskolen enda lavere; bare åtte prosent sier at de

trives «svært bra» med undervisningen. Tar vi med de som trives «nokså bra», er det omtrent 80 prosent i videregående skole som er fornøyd med undervisningen, mot 70 prosent i tiendeklasse. Elevene i grunnskolen gir også langt oftere enn de andre uttrykk for at de ikke trives med å gå på skolen generelt. Hovedinntrykket er altså at yrkesfagelevne, som oftere enn allmennfagelevne oppgir at interesse har styrt valg av linje (figur 6.4), trives noe bedre på skolen enn allmennfagelevne.⁵

Vi ser også at mange av grunnskoleelevne gir uttrykk for at de er skoleleie og mistrives med både undervisning og det å gå på skolen generelt. At elevene på videregående skole i mindre grad gir uttrykk for mistrivsel, skyldes sannsynligvis at en del lite motiverte elever har sluttet skolen.⁶ Vibe m.fl. (1997) viser at det er sammenheng mellom trivsel og gjennomstrømning i videregående opplæring.

Tabell 6.2 Trivsel i skolesituasjonen blant elevene på allmennfag, yrkesfag og i grunnskolen. Horizontal prosentuering. (N=137,110, 334)

	Trives svært bra	Trives nokså bra	Trives mindre bra	Trives dårlig	Sum
Med undervisningen:					
Allmennfag VK2	12	66	17	6	101
Yrkesfag VK1	26	56	15	4	101
Grunnskolen 10.kl.	8	61	22	8	99
Med kamerater og medelever:					
Allmennfag VK2	75	23	2	0	100
Yrkesfag VK1	76	21	2	1	100
Grunnskolen 10.kl.	70	26	3	1	100
Med å gå på skolen generelt:					
Allmennfag VK2	21	61	12	5	99
Yrkesfag VK1	26	54	16	4	100
Grunnskolen 10.kl.	12	50	23	14	99
Med skolelokalene					
Allmennfag VK2	10	64	19	8	101
Yrkesfag VK1	6	52	25	18	101
Grunnskolen 10.kl.	9	40	37	13	99

⁵ Vi har også undersøkt om det er kjønnsforskjeller i trivsel blant elevene i videregående skole, og finner ubetydelige kjønnsforskjeller bortsett fra blant yrkesfagelevne vurdering av det å gå på skolen generelt. 32 prosent av jentene på yrkesfag, mot 22 prosent av guttene, oppgir at de trives svært bra.

⁶ At utvalget av elever er så mye lavere blant videregåendelevne enn blant grunnskoleelevne, skyldes sannsynligvis frafall og ikke at ungdomskullene er så sterkt redusert på få år.

Den store andelen av elevene i tiendeklasse som gir uttrykk for lav skolemotivasjon, tyder på at det burde tilrettelegges bedre for ett eller to venteår, eller praksisår i yrkeslivet, før de begynte i videregående skole.

6.6 Sju forskjellig valgstrategier

I den foregående figuranalysen er det vanskelig å se underliggende mønstre. Elevene er forskjellige, og det er sannsynlig at enkelte variabler beskriver hva som har vært viktig for noen i valg av linje, mens andre variabler beskriver andres tilnærming når de velger linje. Er det for eksempel slik at noen preges av stor sikkerhet når de velger linje, mens andre preges av usikkerhet, noen er utdanningsmotiverte mens andre er umotiverte? Faktoranalyse er en teknikk som nyttes nettopp for å finne dimensjoner i slike sett av variabler som vi har presentert over. Teknikken gjør det mulig å redusere et stort antall variabler til færre variabler, eller faktorvariabler, der den enkelte faktorvariabel beskrives ut fra hvilke av de opprinnelige variablene som lader høyt på denne. Faktorvariablene som framkommer er tilnærmet ukorrelerte, slik at de til sammen også vil beskrive elevenes ulike forutsetninger og tilnærminger når de velger linje i videregående skole. I tabell 6.3 viser vi resultatet av faktoranalysen, og navngir de ulike faktorvariablene etter hvilke av de opprinnelige variablene som skårer høyt (uthevet i tabellen).⁷

De opprinnelige 20 variablene er nå redusert til 7 faktorvariabler som viser ulike underliggende mønstre som beskriver ulike tilnærminger til valg av linje i videregående skole. I det følgende skal vi ut fra matrisen over beskrive hva som kjennetegner elevenes ulike tilnærminger når de velger linje.

Vi har gitt den første faktorvariabelen navnet *Usikkerhet* etter hva som kjennetegner valgprosessen til de som skårer høyt på den. Av matrisen ser vi at en gruppe elever i særlig grad kjennetegnes ved at de ikke vet hva de vil jobbe med senere og at de er usikre på valg av endelig utdanning. Deres valgprosess har også vært noe påvirket av at de har valgt linje som åpner for mange utdanningsvalg senere, men de tenkte likevel lite på framtiden når de valgte linje. De som skårer høyt på

⁷ Vi behandlet først variablene som to sett av variabler, slik det er gjort i figurene over, men det viste seg at når vi analyserte alle variablene i sammenheng var det de samme faktorene som kom fram. I faktoranalysen har «stemmer svært bra» fått verdien 5, «stemmer nokså bra» har fått verdien 4, de som ikke har svart (få) og de som har krysset av for «vet ikke» har fått verdien 3, de som har svart «stemmer nokså dårlig» har fått 2, mens de som har svart «stemmer ikke» har fått verdien 1. Vi har fjernet noen av variablene fra analysen, det gjelder variabler som er knyttet direkte til det å velge yrkesfag (linjen gir fagbrev og rett til lærlingeplass), samt variabler som ikke hadde betydning i de innledende, forsøksvise analysene (linjen gir status blant venner).

Tabell 6.3 Hva var viktig for deg i valg av linje i videregående skole? Faktoranalyse. (N=568)

Faktor	1	2	3	4	5	6	7
Vet hva jeg vil jobbe med senere*	-0,794	0	0	0,193	0,155	0,147	0
Vet ikke hva jeg vil jobbe med senere**	0,850	0	0	0	0	0	0
Vil ha jobb rett etter videregående	-0,172	0,313	0	0,744	0	0	0
Vil ha jobb i YSS	-0,120	0	0	0,827	0,104	0	0
Vil ha jobb utenfor YSS	0	-0,146	0,220	0,291	-0,126	0	0,652
Valgt ut fra interesser	-0,345	0	0	0	0,738	0	0
Valgt morsomste linje	0	0,150	0,121	0	0,795	-0,134	0
Vil ha lite lekser	0	0,719	0,128	0,163	0,157	-0,121	0,125
Liker praktiske fag	-0,199	0,440	0	0,340	0,393	0	0,139
Liker teoretiske fag	0,131	-0,544	0,183	0	0,157	0,200	0,341
Usikker på valg av endelig utdanning	0,777	0	0	-0,207	-0,124	0	0
Linjen åpner for mange utdanningsvalg senere	0,404	0	0,118	0,166	0	0,687	-0,147
Vil gå sammen med vennene mine	0,239	0,191	0,621	0,142	0	0	0
Flinke lærere på linjen	-0,141	0	0,664	0	0,179	0	0,237
Karakterer fra grunnskolen	0	-0,163	0,676	0	0	-0,134	0
Er skolelei	0	0,803	0	0	0	0	0,101
Vil ta høyere utdanning	0	-0,431	0	-0,191	0	0,546	0,257
Vil velge utradisjonelt	0	0,352	-0,104	0	0,165	0	0,687
Linjen nær hjemstedet	0	0	0,618	0	-0,192	0	0
Tenkte lite på framtiden når jeg valgte linje	0,400	0	0	0,142	0,113	-0,633	0

Extraction Method: Principal Component Analysis. Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.

Total forklart varians 62,24%. KMO 0,767. Bartlett's test 2413,463. Sig. 0,000

Faktor 1 Usikkerhet (beskriver 13% av variansen i materialet)

Faktor 2 Skoletrethet (beskriver 11% av variansen i materialet)

Faktor 3 Sosialt orientert (beskriver 9% av variansen i materialet)

Faktor 4 Hjemregionorientert (beskriver 8% av variansen i materialet)

Faktor 5 Interesseorientert (beskriver 8% av variansen i materialet)

Faktor 6 Utdanningsorientert (beskriver 7% av variansen i materialet)

Faktor 7 Utfersdorientert (beskriver 6% av variansen i materialet)

* «Jeg vet hva jeg vil arbeide med senere og valgte linje som fører til dette yrket.»

** «Jeg vet *ikke* hva jeg vil arbeide med senere, og valgte linje som åpner for *mange* yrker.»

usikkerhetsvariablen, har valgt slik at de kan utsette valget av endelig utdanning og yrke til senere.

Den andre faktorvariablen skiller ut de *Skoletrette*, som har latt valget av linje preges av at de vil ha lite lekser De liker ikke teoretiske fag, men liker bedre praktiske fag, og de legger stor vekt på at de er lei av å gå på skolen. En del i denne gruppen vil sannsynligvis få problemer med å gjennomføre videregående skole.

Den tredje faktorvariablen skiller ut de *Sosialt orienterte*, som lar valget av linje styres av hvilken linje vennene velger, de er bevisste på at det er flinke lærere på linjen og de vil helst gå på skolen nærmest hjemstedet. Denne gruppen sier også at de har latt linjevalget styres av karakterene de oppnådde i grunnskolen.

Den fjerde faktorvariablen skiller ut de som er trofaste mot *hjemregionen*. De vil helst ha jobb så raskt som mulig, og de vil ha jobb i Ytre Søre Sunnmøre.

Den femte faktorvariablen skiller ut de som særlig har latt lystprinsippet styre og primært valgt linje ut fra *egne interesser* og at fagene de skal lære skal være morsomme. Dette borger for sterk motivasjon, og stor sannsynlighet for at de vil gjennomføre videregående skole med bra resultat. Denne gruppen legger også i noen grad vekt på at de liker praktiske fag.

Den sjette faktorvariablen skiller ut de *utdanningsorienterte*, som særlig vektlegger det å få en høyere utdanning og at de har valgt linje som åpner for mange ulike utdanningsvalg senere. I likhet med de andre gruppene, utpreger faktisk heller ikke denne gruppen seg ved at de liker teoretiske fag. De som skårer høyt på denne faktorvariablen gir uttrykk for en type langsiktig strategi, ved at de tenkte på framtiden når de valgte linje.

Den sjuende og siste faktorvariablen viser til de som gjerne vil skille seg ut. De er *utferdsorienterte*, de velger utradisjonelt og de velger linje som gjør at de kan få en jobb utenfor regionen. Selv om interessen for teoretiske fag heller ikke veier særlig tungt her, er dette den dimensjonen som har størst innslag av dragning mot teoretiske fag. De som skårer høyt på denne variabelen vil høyst sannsynlig forlate regionen. I følge den foregående figuranalysen, er imidlertid denne gruppen liten.

Samlet kan vi si at valg av linje i videregående skole for noen preges av at de er usikre på hva de vil, andre er skoletrette, noen lar valget styres av sosiale forhold, andre igjen er opptatt av at linjen gir jobb i Ytre Søre Sunnmøre, noen har i større grad enn andre latt valget preges av hva de interesserer seg for og synes er morsomt, mens noen preges av at de først og fremst ønsker å ta en høyere utdanning og til slutt er det en gruppe som ønsker å skille seg ut fra de andre, de velger utradisjonelt og de vil ta en utdanning som gir jobb utenfor regionen. Analysen viser at elevene har ulike strategier når de velger linje i videregående skole.

6.7 Kjennetegn ved elevene, valgstrategi og valg

Er det slik at gutter velger linje i videregående skole ut fra andre kriterier enn jenter? Er de skoleflinke mindre usikre enn andre? Har sosial bakgrunn (mors utdanningsnivå og hvorvidt far er industriarbeider) og nærhet til videregående skoler betydning for hva elevene legger vekt på når de velger linje?

Som vist i den foregående analysen oppgir elevene som velger allmennfag andre begrunnelser enn elevene som velger yrkesfag, og vi forventer at de ulike valgstrategiene som framkommer i faktoranalysen har nær sammenheng med de valgene elevene gjør. Vi forventer i hvert fall at de utdanningsorienterte oftere enn andre satser på en høyere utdanning, at de hjemregion-orienterte oftere ønsker å bo i Ytre Søre Sunnmøre og kanskje at de som tar sikte mot å bli fagarbeider i skipsindustrien også oftere er hjemregion-orienterte.

I Tabell 6.4 viser vi korrelasjonskoeffisientene mellom de ulike valgstrategiene som framkom gjennom faktoranalysen og kjennetegn ved elevene, samt hvilke valg og framtidsrettede prioriteringer de har gitt uttrykk for. Positivt fortegn betyr at det er en positiv sammenheng mellom valgstrategi og variabel, mens negativt fortegn indikerer en negativ sammenheng.⁸ For oversiktens skyld tar vi kun med de signifikante koeffisientene. Blanke ruter betyr altså at vi ikke finner noen sammenheng i datamaterialet.

Guttene er noe oftere lei av å gå på skolen enn jentene, og de velger i større grad linje ut fra at de ønsker å komme raskt ut i jobb i Ytre Søre Sunnmøre. Ellers er det ingen sammenheng mellom kjønn og valgstrategi.

Videre ser vi at de skoleflinke (S eller M i henholdsvis engelsk, norsk og matematikk skriftlig eksamen i grunnskolen) rimeligvis sjeldent er skoletrette. De er heller ikke orientert mot raskest mulig å få seg en jobb i Ytre Søre Sunnmøre. Men det å være skoleflink betyr ikke at de allerede vet hva de vil bli og hva de vil studere. Det er faktisk en liten overvekt av skoleflinke blant de som velger linje ut fra usikkerhet om framtidige utdannings- og yrkesvalg. Dette kan avspeile at de skoleflinke har ekstra mange valgmuligheter, noe som øker usikkerheten.

⁸ Korrelasjonskoeffisienten viser sammenhenger mellom to variable. Når estimatet nærmer seg +1 er det en tilnærmet total positiv sammenheng, når den nærmer seg -1 er det en tilnærmet total negativ sammenheng. Estimer som nærmer seg null tyder på ingen eller ubetydelig sammenheng (utelatt i Tabell 11).

Vi har tatt med to indikatorer på sosial bakgrunn; hvorvidt mor har høyere utdanning, og hvorvidt far er industriarbeider. De som har en mor med høyere utdanning, er litt oftere sosialt orientert enn andre, og de er litt sjeldnere skoletrette og orientert mot å få en rask jobb i Ytre Søre Sunnmøre. Hvorvidt far er industriarbeider, ser i liten grad ut til å påvirke elevenes valgstrategier. De er for eksempel ikke

Tabell 6.4 Ulike tilnærminger for valg av linje i videregående skole og kjennetegn ved elevene. Korrelasjonskoeffisienter. (N=568)

Faktor	1 Usikkerhet	2 Skoletretthet	3 Sosialt orientert	4 Hjemregion-orientert	5 Interesseorientert	6 Utdanningsorientert	7 Utførdsorientert
Uavhengige variabler							
Kjønn (kvinne=1)		-0,13**		-0,24**			
M og S i engelsk	0,11**	-0,22**		-0,18**		0,19**	
M og S i norsk	0,20**	-0,31**		-0,21**	-0,11**	0,12**	
M og S i matte	0,10*	-0,24**		-0,14**	-0,09*	0,11*	
Far er industriarbeider				0,09*		-0,09*	
Mor har høyere utdanning		-0,16**	0,11*	-0,15**			
Bor i Ulsteinvik			0,10*	-0,12**			
Bor på Herøy							
Bor annet sted							
Går grunnskolen =1, videregående =2	0,14**	-0,31**	-0,30**	0,15**			-0,09*
Avhengige variabler							
Tar (ønsker) allmennfag	0,34**	-0,38**	0,08*	-0,45**	-0,16**		
Tar utdanning rettet mot fagarbeid i skipsindustrien		0,22**		0,39**			
Vil ta høyere utdanning		-0,38**		-0,25**		0,25**	0,13**
Vil helst bo i YSS etter videregående skole		0,12**		0,33**			-0,09*
Vil helst bo i YSS som voksen				0,17**			-0,10*
Vanskelig å velge linje i videregående skole						-0,10*	

*= sig. 5%-nivå, ** = sig. 1%-nivå. Ikke-signifikante estimater er utelatt.

mer usikre på framtidige valg eller oftere skoletrette enn andre. Det er en liten tendens til at elevene som har fedre som er industriarbeidere er orientert mot å begynne å jobbe i hjemregionen så raskt som mulig etter videregående skole og de er litt mindre utdanningsorienterte. Forskjellene er imidlertid små.

Vi har tre variabler som viser til elevenes bosted; hvorvidt de bor i Ulstein (24 %), Herøy (30 %) eller andre steder i Ytre Søre Sunnmøre (45 %). Som vist er det liten eller ingen forskjell i tilnærming til linjevalg ut fra hvor de bor. Vi ser kun en liten tendens til at elevene fra Ulstein i mindre grad enn andre ønsker en rask jobb på hjemstedet rett etter videregående og de litt oftere legger vekt på sosiale faktorer når de velger linje. Men forskjellene er som nevnt små.

Neste linje i tabell 6.4 viser om elevene i grunnskolen, som nettopp har valgt linje, oppgir andre strategier enn de som går i videregående skole. Her burde det i prinsippet vært små forskjeller. Vi ser imidlertid at det er ganske stor forskjell i hvorvidt elevene i grunnskolen og videregående skole har gitt uttrykk for at de er skoletrette (Slik det også framgår av figur 6.4 og tabell 6.2). Dette resultatet kunne skyldes at elevene er mer skoletrette når de går i grunnskolen enn i videregående skole, og at elevene i videregående skole som ikke lenger er skoletrette underrapporterer tidligere skoletretthet. Ikke alle fullfører videregående skole, og det er en mer plausibel forklaring at de mest skoletrette ikke fullfører videregående, og at de dermed er underrepresentert i utvalget fra videregående i forhold til utvalget fra ungdomsskolen. Vi ser også at elevene i videregående skole sjeldnere vektlegger sosiale faktorer som at de ville gå sammen med venner når de valgte linje. Om dette skyldes glemsel eller at sosiale begrunnelser oftere fører til feilvalg og frafall er vanskelig å si.

De neste fem linjene i tabellen (avhengige variabler) viser sammenhenger mellom valgstrategiene på den ene siden og ønsker/valg eleven har tatt. Ikke uventet er det her vi får de sterkeste sammenhengene. Vi ser at de som har valgt allmennfaglige studieretninger, sjeldnere enn andre ønsker å begynne å jobbe i Ytre Søre Sunnmøre så raskt som mulig. Motsatt betyr dette at de som tar yrkesfaglige retninger nettopp ønsker å bli boende og raskest mulig komme i jobb oftere enn andre. Resultatene tyder også på at de som er usikre på framtidige utdannings- og yrkesvalg, satser på allmennfaglige linjer.

De som tar en utdanning rettet mot fagarbeid i skipsindustrien er noe oftere skoletrette enn andre. Men de framtidige fagarbeiderne skiller seg i langt større grad fra de andre elevene ved at de er innstilt på å jobbe og bo i regionen.

Som vi har sett tidligere i analysen er det svært mange som sikter seg inn mot å ta en høyere utdanning. Vi ser at disse elevene naturlig nok er mer utdanningsorienterte enn andre, de har litt oftere utferdstrang, de er langt sjeldnere skoletrøtte og de har sjelden noe ønske om jobb i hjemregionen rett etter videregående skole.

Til slutt ser vi at de hjemregionorienterte også naturlig nok, oftere enn andre gir uttrykk for at de helst vil bo i Ytre Søre Sunnmøre, både rett etter videregående og når de blir voksne. Det er imidlertid mindre forskjell i valgstrategier etter hvor elevene vil bo som voksne.

Som vi har vært inne på tidligere i kapittelet, var det en tredjedel av elevene som hadde opplevd det å velge linje i videregående skole som problematisk. Siste linje i Tabell 6.4 viser at valgstrategi har liten betydning for om du opplever det å velge linje som lett eller vanskelig. Bare de utdanningsorienterte gir litt sjeldnere enn andre uttrykk for at det å velge linje hadde vært vanskelig.

6.8 Ulike påvirkningsagenter

Elevene gjør neppe sine valg av linje helt uavhengig av hva andre mener de bør velge. Påvirkning fra andre om hva en bør velge kan være mer eller mindre eksplisitt, og kan i større eller mindre grad bli oppfattet av eleven som et råd. I det følgende tar vi utgangspunkt i det elevene *oppfatter* som råd om linjevalg fra andre.

I spørreskjemaene ble elevene spurt både om de hadde mottatt råd fra forskjellige personer, og om de hadde fulgt rådet. Fordi vi kjenner elevenes valg, kan vi også se hva ulike personer i elevens nærmiljø har rådet eleven til. I Figur 6.7 viser vi hvilke råd ulike personer i elevenes nærmiljø har gitt. I følge tidligere studier vil vi forvente at elevene oftere mottar, og lytter til, råd fra foreldre og venner, enn andre (Eeg Henriksen 1983, Skog 1986).

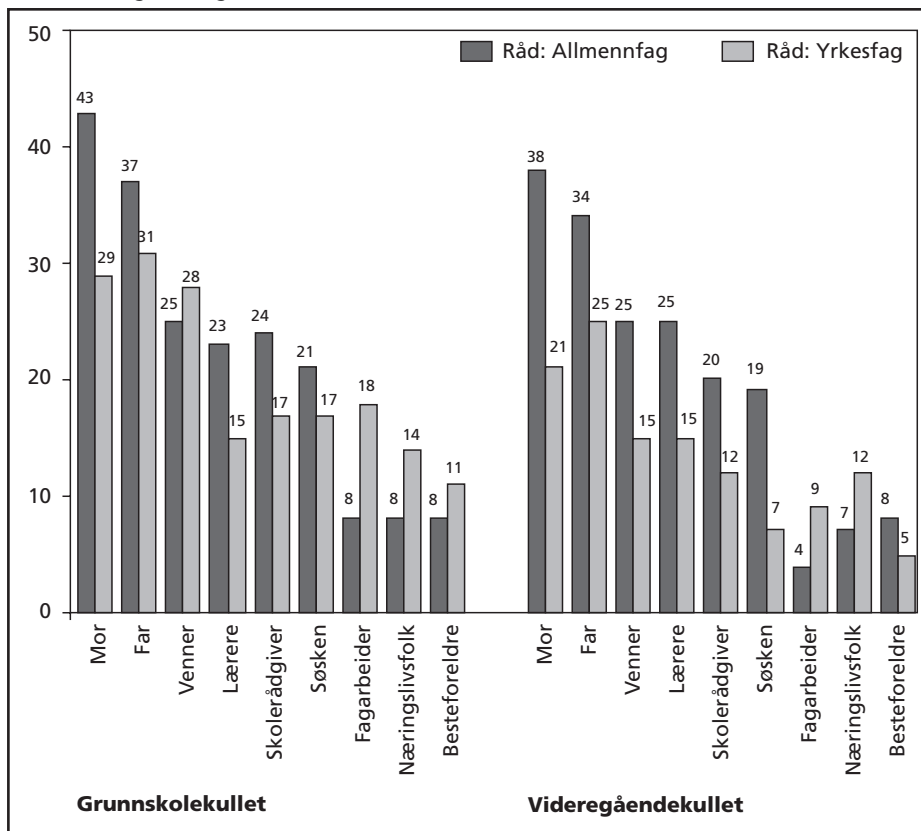
I følge Figur 6.7 opplever elevene at de får mange råd fra andre knyttet til valg av linje i videregående skole. Valgene foregår altså ikke i et individuelt vakuum. Figuren viser som forventet at særlig mor, deretter far, og så vennene, er de viktigste rådgiverne når elevene skal velge linje i videregående skole. Deretter følger lærere, skolerådgivere og søsken. Langt fra alle har eldre søsken som kan gi råd, så vi kan anta at blant de som har eldre søsken, er deres erfaringer og meninger viktige for elevens valg. En del elever oppfatter også å ha mottatt råd fra fagarbeidere, næringslivsfolk og besteforeldre.

Vi ser også at elevene i grunnskolen, som nettopp har vært gjennom denne valgprosessen, oftere enn elevene i videregående skole oppgir at de har fått råd. Blant elevene i grunnskolen oppga nesten tre fjerdedeler (72 %) at de hadde fått råd fra mor og to tredjedeler (68 %) at de hadde fått råd av far, mens langt færre, 59 prosent, av elevene i videregående skole mente de hadde mottatt råd fra mor og like mange oppga at de hadde fått råd fra far. Det er lite sannsynlig at foreldrene, og særlig mødrene, har blitt mer opptatt av å gi råd i løpet av noen få år. Det er mer sannsynlig at forskjellene skyldes at elevene i videregående skole har glemt en del

råd som ble gitt to, tre år tilbake i tid. Det som imidlertid er mest interessant her, er å se hovedtrekkene i hvilke personer som elevene oppfatter som viktige rådgivere, og hvorvidt rådene går i retning allmennfag eller yrkesfag.

Som en liten kuriositet kan vi nevne at elevene oppgir at de mottar flere råd fra foreldrene enn foreldre (basert på utvalget av voksne + lærere) mener de gir sine barn. Bare halvparten av de som oppgir at de har hatt barn i ungdomsskolen oppgir at de ga barnet råd om henholdsvis yrkesfag eller allmennfag i videregående skole. Som vi har sett tidligere i denne rapporten, var det blant tiendeklassingene en overvekt av elever som hadde et yrkesfag som førsteprioritert valg. Vi vet ikke om elevene som nå går i videregående skole i tilsvarende grad hadde et yrkesfag som førstevalg, eller om det har skjedd en endring i preferansene. Vi vil uansett reise spørsmål ved om yrkesfagene er blitt mer populære på relativt kort tid. Reform 94 har bare virket i noen år, og det er mulig at yrkesfagene er i ferd med å bli mer attraktive blant grupper av ungdom som tidligere ville valgt allmennfag. Dersom dette er

Figur 6.7 Hvilke råd fikk du fra andre når du skulle velge linje i videregående skole? Grunnskolekullet og videregående kullet. Prosent. (N=327, 247)

tilfellet, kan én opplagt grunn være at muligheten for å utvide yrkesfagene til en høyere utdanning i økende grad oppfattes som en realistisk mulighet av de nye elevkullene.

Dersom vår antagelse er riktig, vil vi kunne spore en slik dreining i de rådene elevene mottar. Ikke så mye i foreldrenes råd, men mer i rådene fra de som selv har erfaring fra skolen. Det er de unge selv som sitter inne med den bredeste og viktigste informasjonen om de nye undervisnings- og læringsforholdene i videregående skole etter reformen. Signaler innen ungdomsgruppen om hva som «lønner seg» eller «er den morsomste» utdanningsveien, kan være enda viktigere enn det venners og søskens råd i Figur 6.7 gir inntrykk av. Diffuse signaler og generelle oppfatninger kan være vel så retningsgivende som direkte uttalte råd til den enkelte elev. Tyder datamaterialet på at yrkesfagene er i ferd med å bli mer populære enn allmennfagene?⁹

Hovedinntrykket er at de viktigste rådgiverne (mor, far, venner og lærere) oftere råder elevene til å velge allmennfag enn yrkesfag. Men det er ett unntak. Venner av tiendeklassingene gir oftere råd om å velge yrkesfag enn allmennfag. Dette var ikke tilfelle da videregående kullet valgte linje bare noen år tidligere, rett etter innføringen av Reform 94. Vi ser også at søsken i økende grad anbefaler yrkesfaglige linjer. Tendensen er også svakt til stede blant foreldre, lærere og skolerådgivere.

Dersom vi summerer andelene råd i retning henholdsvis allmennfag og yrkesfag for de to kullene av elever, finner vi en dreining mot flere råd i retning

Tabell 6.5 Hvilke råd om valg av linje i videregående skole elevene har fått av ulike rådgivere, og hva de har valgt. Horizontal prosentuering. I parentes andeler som fulgte rådet av de som fikk råd. Elever i videregående skole. (N=247)

	Råd: Velg allmennfag		Råd: Velg yrkesfag		Ikke fått noe råd		Sum
	Valgt AF	Valgt YF	Valgt AF	Valgt YF	Valgt AF	Valgt YF	
Mor	31 (82)	7	6	15 (72)	19	23	101
Far	28 (81)	7	4	21 (83)	24	17	101
Venner	19 (75)	6	5	10 (69)	32	28	100
Lærere	16 (66)	9	4	11 (76)	36	25	101
Skolerådgiver	15 (75)	5	4	8 (67)	36	32	100
Søsken	13 (70)	6	1	7 (89)	41	32	100
Fagarbeidere	-	3	2	7 (74)	53	34	99
Næringslivsfolk	3 (44)	4	4	8 (67)	60	40	99
Besteforeldre	5 (65)	3	2	4 (69)	49	38	101

⁹ Den nevnte glemsleffekten som påvirker svarene til elevene i videregående skole har neppe noen betydning, i og med elevene sannsynligvis like ofte glemmer råd om å velge allmennfag som yrkesfag.

yrkesfag: Mens 40 prosent av rådene til elevene som nå går i videregående skole gikk i retning yrkesfag, gikk 48 prosent av rådene til elevene i tiendeklasse i retning yrkesfag. Dette må sies å være en betydelig dreining i retning større popularitet for yrkesfagene. Elevene har antageligvis oppdaget at yrkesfagene kan gi både studiekompetanse og yrkeskompetanse, mens allmennfagene bare gir studiekompetanse.

Men følger elevene rådene de får? Av foreldrene i utvalget av voksne som hadde gitt egne barn råd om valg av linje i videregående skole, oppga tre fjerdedeler at barna hadde fulgt rådet. I tabell 6.5 skal vi se hvilke råd elevene i videregående skole oppgir at de fulgte:

Hvis vi går rett på parentesene ser vi at elevene stort sett oppgir at de følger de rådene de får. Det er imidlertid svært sannsynlig at elevene, som andre, best hører og husker de rådene de liker, og følger dem. Videre skal vi ikke se bort fra at rådene gjerne er i samsvar med elevenes evner og interesser. I spørreskjemaene til de voksne (foreldregenerasjonen, lærere og arbeidere) svarte nesten alle lærerne og foreldregenerasjonen at de ville legge vekt på barnas interesser og anlegg dersom de skulle råde egne barn i valg av linje i videregående skole. Dette utsagnet fikk også størst tilslutning blant arbeiderne.

Videre ser vi at det særlig er foreldrenes råd om valg av linje, samt søskens råd når rådet er valg av yrkesfaglig linje, som blir fulgt. Det er ingen tendenser i materialet som tyder på at råd rettet mot allmennfag oftere blir fulgt enn råd rettet mot yrkesfag eller vise versa.

6.9 Andre informasjonskilder

Elevene utsettes også for annen informasjon knyttet til valg av utdanning og yrke. Lærere kunne fortelle om en viss informasjonstretthet blant elevene. Det ble nevnt at en god del elever etterhvert faktisk foretrakk skolen (!) framfor bedriftsbesøk med tilhørende yrkes- og utdanningsinformasjon. I spørreskjemaet ble elevene i tiende klasse bedt om å vurdere hvorvidt ulike informasjonstiltak som var igangsatt overfor dem hadde hatt noen betydning for valg av linje i videregående skole.

Ut fra elevenes rapportering kan det se ut som om konkrete personer i elevens nærmiljø har større betydning for hvilke valg de tar i videregående skole enn informasjonstiltakene nevnt over. Dersom vi summerer andelene som svarer at tiltaket har hatt mye eller noe betydning, er det informasjon fra TV, radio og aviser (54 %) som har størst gjennomslagskraft, deretter følger informasjonen gitt under Yrkesmesse '98 (46 %) og diverse skolemateriell som finnes på skolen (45 %).

Minst effekt har i følge elevene «Kva no-avisa» (10 %), som er utgitt av skipsindustrien med tanke på å rekruttere flere lærlinger. Det er imidlertid lite sannsynlig

at «Kva no-avisa» skulle ha stor betydning for valget til elever som har interesser i helt andre retninger enn å bli fagarbeider i skipsindustrien. Ser vi på de som oppgir at de ønsker å ta en utdanning rettet mot fagarbeid i skipsindustrien, er det 23 prosent som sier at «Kva no-avisa» har hatt mye eller noe å si for deres valg av utdanning. Selv om «Kva no-avisa» er sendt til alle husstandene i regionen som har en elev i grunnskolens avgangsklasse, svarer hver tredje elev at de ikke har mottatt denne avisen. Også blant de som ønsker å bli fagarbeidere i skipsindustrien er det svært mange (30 %) som sier de ikke har fått denne avisen.

«Vegvisaren», som er delt ut på skolen til alle elevene i tiendeklasse, er det også mange (21 %) som mener de ikke har fått. Resultatene kan tyde på at det er så vidt mye yrkesinformasjon at elevene overser en del av den. Som med for mye reklame, kan for mye informasjon føre til informasjonstretthet.

Tabell 6.6 Har informasjonskildene under hatt noe å si for ditt valg av linje i videregående skole? Elever i grunnskolen. Horisontal prosentuering. (N=334)

	Ja, mye	Ja, noe	Nei, spilte liten rolle	Ikke deltatt/ fått slik info.	Ubesvart	Sum
Yrkesmesse '98	11	35	41	12	2	101
«Vegvisaren» (Info. om yrker i regionen)	3	27	46	21	3	101
Informasjon i undervisningen	6	33	48	11	3	101
Diverse brosjyremateriell som er på skolen	6	39	39	13	3	100
Arbeidsuke i ungdomsskolen (PRYO)	16	21	54	8	2	101
«Kva no-avisa» (Verkstedforeningen)	2	8	55	33	3	101
Utplassering i industrien	9	11	40	38	3	101
Bedriftsbesøk	8	22	50	18	3	101
Informasjon i lokalaviser	3	14	65	16	3	101
Annen informasjon i medier (TV, radio, aviser)	12	42	39	5	3	101

6.10 Empiriske funn

Er det vanskelig å velge linje i videregående skole?

- Valg av linje i videregående skole har vært problematisk for omtrent en tredjedel av elevene.
- Nesten en tredjedel av elevene i tiendeklasse sier de trives dårlig eller mindre bra med undervisningen i skolen, over en tredjedel sier at de trives dårlig eller mindre bra med å gå på skolen generelt. De fleste elevene trives imidlertid svært bra med kamerater og medelever.
- Av tiendeklassingene som velger yrkesfag er det førti prosent som sier det stemmer svært bra at valg av linje ble påvirket av at de er skoletrette. I underkant av tyve prosent av de som velger allmennfag gir også uttrykk for at de er lei skolen.
- Langt færre i videregående skole enn i grunnskolen gir uttrykk for at valg av linje ble styrt av at de var skoletrette. Dette tyder på at mange som var lite skolemotiverte har avbrutt videregående skole.

Har elevene bestemt seg for yrke når de velger linje i videregående skole?

- Under halvparten av elevene i tiendeklasse sier de har bestemt seg for framtidig yrke.
- Grunnskoleelevene som velger yrkesfag oppgir langt oftere at de har bestemt seg for framtidig yrke enn elevene som velger allmennfag.
- Guttene oppgir oftere at de har bestemt seg for yrke enn jentene.

Hva legger elevene vekt på når de velger linje i videregående skole?

- Nesten alle elevene oppgir at de har valgt linje i videregående skole ut fra egne interesser (60 % stemmer svært bra, 30 % stemmer nokså bra).
- Mer enn åtti prosent av elevene har krysset av for at de la vekt på at linjen de valgte i videregående skole skulle åpne for mange utdanningsvalg senere (50% stemmer svært bra, 30 % stemmer nokså bra).
- Ikke uventet var det mange som la stor vekt på at de ville ta høyere utdanning senere når de valgte linje i videregående skole.
- Mest interessant var det at nesten tretti prosent av yrkesfag-elevene oppgir at det å kunne ta en høyere utdanning senere hadde vært svært viktig for linjevalget.
- Over halvparten av ungdommen hadde ikke tatt hensyn til hvor linjen de valgte gir grunnlag for jobb i framtiden.
- Vi finner syv ulike valgstrategier blant ungdommen i Ytre Søre Sunnmøre. For noen preges valg av linje først og fremst av at de er:
 - *usikre* på både framtidig jobb og utdanning, andre er
 - *skoletrette*, noen lar valget styres av
 - *sosiale forhold* som hvor vennene skal gå, andre er opp-tatt av at linjen gir
 - *jobb i regionen* rett etter videregående skole, noen har latt valget preges av
 - *hva de interesserer seg for* og synes er morsomt, mens noen valg preges av at
 - *de ønsker å ta en høyere utdanning* og vil holde flest mulig utdanningsvalg åpne,
 - og til slutt er det en liten gruppe som lar valget preges av *utferdstrang*.

Hvordan begrunner ulike grupper sine valg?

- Det er stor forskjell i hvordan elever som velger yrkesfag og elever som velger allmennfag begrunner sine valg.
- Elevene som har valgt allmennfag preges oftere av usikkerhet knyttet til framtidig yrke og utdanning.
- Blant de som velger yrkesfag, og dette gjelder også de som tar utdanning rettet mot skipsindustrien, er både gruppen som helst ønsker jobb i regionen rett etter videregående, og gruppen skoletrette, sterkt overrepresenterte.
- Elevene på yrkesfag, og særlig jentene, har oftere enn allmennfagelevne lagt stor vekt på sine interesser når de valgte linje.
- Guttene (på yrkesfag) tar oftere enn jenter hensyn til at linjen de velger skal gi jobb i regionen.
- Valgene til de skoleflinke preges i større grad enn de andre av usikkerhet. Både gruppen som er usikre på framtidig yrke og utdanning, og gruppen som først og fremst er opptatt av å holde flest mulige utdanningsvalg åpne, er overrepresenterte blant de skoleflinke.
- De som satser på å ta en høyere utdanning legger oftere enn andre vekt på at de vil holde flest mulig utdanningsvalg åpne, de er mindre opptatt av å få jobb i regionen og er langt sjeldnere skoletrette.
- Hvorvidt far er industriarbeider ser i liten grad ut til å påvirke elevens valgstrategi når de velger linje i videregående skole.
- De som har mødre med høyere utdanning lar sjeldnere valgene styres av at de er skoletrette, og de er sjeldnere opptatt av at linjen skal gi jobb i regionen.
- De som sier de helst vil bo i Ytre Søre Sunnmøre etter videregående skole, har ikke uventet oftere latt valg av linje preges av dette.

Hvem er viktige rådgivere når elevene skal velge linje i videregående skole?

- Det er først og fremst mor, tett fulgt av far, så venner og lærere, som gir råd om linjevalg.
- Rådene går oftere i retning allmennfag enn yrkesfag, men det er en klar tendens til økning i andelen råd om å ta yrkesfag.
- I likhet med ungdommen vil også de voksne oftest legge svært stor vekt på interesser og evner når de eventuelt skal råde egne barn i valg av yrke og utdanning.
- Rundt halvparten av lærerne i ungdomsskolen, mot omtrent en fjerdedel av arbeiderne og andre voksne i regionen vil legge stor vekt på at barna tar høyere utdanning når de gir råd om utdanning og yrke.

7 Samlet vurdering: Ungdoms utdannings- og yrkesvalg sett fra skipsindustrien i Ulsteinvik

Ulstein Industrier er en hjørnesteinsbedrift i Ytre Søre Sunnmøre, med røtter tilbake til 1917 da Martin Ulstein bestemte seg for å etablere et mekanisk verksted i Ulsteinvik. Regionen Ytre Søre Sunnmøre har i dag 22 verkstedbedrifter knyttet til produksjon av skip og utstyr, som til sammen sysselsetter rundt 2250 personer. Behovet for nye lærlinger er stort. Mindre ungdomskull og en stigende tendens til at ungdommen flytter ut, er forhold som kan skape problemer både for skipsindustrien og lokalsamfunnet rundt.

Bakgrunnen for denne rapporten er bekymringer knyttet til hvordan industrien skal klare å rekruttere tilstrekkelig med nye fagarbeidere de kommende årene. Det store spørsmålet er hvorvidt, og hvordan, lokalsamfunnet og skipsindustrien kan gjøre seg mer attraktive for de kommende generasjoner av voksne. For å belyse dette spørsmålet må vi ha kunnskap om hva som påvirker de unges valg av utdanning og yrke, noe som i sin tur sannsynligvis vil få betydning for hvorvidt de kommer til å bli boende i regionen i framtiden eller ikke. Vi ønsket å danne oss et bilde av hva som er viktig for ungdommen når de velger utdanning, samt hvilke forventninger ungdommen har til Det gode liv og Det gode arbeid.

Utdanningssuget

Et sentralt kjennetegn ved ungdommen i Ytre Søre Sunnmøre er at de er svært utdannings-, opplærings- og karriere-orienterte. Vi vil hevde at skipsindustriens rekrutteringsproblem har sammenheng med det store utdanningssuget blant dagens unge. Som reaksjon på «tidsånden» og gjentatte signaler fra både næringsliv og politikere om at utdanning er viktig, har ungdommen i Ytre Søre Sunnmøre satt seg høye utdanningsambisjoner. Og dette gjelder ikke bare de som går på allmennfaglige linjer. Halvparten av elevene som satser på et fagbrev innen skipsindustrien har ambisjoner om å bruke fagbrevet som springbrett til en høyere utdanning.

Også lokalsamfunnets fraflyttingsproblem kan knyttes til utdanningssuget. Universiteter og høyskoler rekrutterer ikke bare i sine nærområder. Med en gammel metafor kan vi si at studenteksplosjonen sender sjokkbølger til den «yderste,

nøgne ø». Problemet er ikke at ungdommen drar ut for å skaffe seg utdanning, men at mange ikke kommer tilbake. Første betingelse for at ungdommen skal returnere til Ytre Søre Sunnmøre, er at det finnes jobber tilpasset den utdanningen de har tilegnet seg. Og det må finnes attraktive yrkesmuligheter for ektefellen også.

Verken skipsindustrien eller lokalsamfunnet kan gjøre noe med utdannings-suget blant dagens ungdom. Men de kan forholde seg til det og møte det på en mest mulig konstruktiv måte.

Utdanningsvekst: For mye av det gode?

Human capital-teorien, som postulerer at utdanning er lønnsomt både for den enkelte og for samfunnet, har bidratt til en oppfatning om at jo mer utdanning til flere, jo bedre. Sett fra Ytre Søre Sunnmøre og skipsindustrien, kan det imidlertid stilles spørsmål om det kan bli for mye av det gode, selv når det gjelder utdanning?

Etter studenteksplosjonen ved inngangen til 1990-tallet har det blitt stadig mer vanlig å ta en høyere utdanning. Og flere har stilt spørsmål ved om vi nå har nådd et punkt der for mange kanaliseres inn i utdanninger som leder mot akademiske yrker. Fra universitetene rapporteres det om studenter med for dårlige studieforutsetninger, med høye strykprosent og individuelle nederlag som resultat. Skylden plasseres både på innholdet i videregående skole og på at universitetene tvinges til å ta imot flere studenter enn de kan gi et faglig forsvarlig tilbud (Løvlie 1998, Nessheim 1988).

Som vi har sett i denne rapporten ønsket hele to tredjedeler av elevene fra Ytre Søre Sunnmøre, som da gikk i videregående skole, å ta en høyere utdanning. I tillegg holder en fjerdedel denne muligheten åpen. Bare 5 prosent (!) sier de ikke vil ta høyere utdanning.

Blant elevenes foreldre var det en fjerdedel av mødrene, og i underkant av en tredjedel av fedrene, som hadde høyere utdanning. Dersom to tredjedeler av dagens generasjon av unge virkelig realiserer sine planer om å ta høyere utdanning, innebærer dette en enorm heving av utdanningsnivået siden forrige generasjon. Og jentene satser oftere enn guttene på en høyere utdanning. Det kan derfor se ut som om det i framtiden vil være mer vanlig at mor har høyere utdanning, enn at far har det.

Larsen (1997) viser at den sterke satsingen på høyere administrativ utdanning (økonomi, samfunnsfag og juss) bidrar til en sentralisering til Oslo-regionen. Et nærliggende spørsmål er om det overhodet er mulig for mindre tettsteder og utkantstrøk å tilpasse sitt lokale arbeidsmarked til de kommende, høyt utdannede, generasjonenes tilbud av arbeidskraft? Kan arbeidsmarkedet i Ytre Søre Sunnmøre omstilles slik at det kan tilby jobber til høyt utdannede generelt, og kvinner spesielt?

Reform 94: Kan vellykketheten bli problematisk?

Reform 94 innebærer at alle har *rett* til tre års videregående opplæring i løpet av de fire første årene etter avsluttet grunnskole. Videre at *blindveiene* er fjernet ved at også yrkesfaglige linjer kan gi studiekompetanse etter påbyggingsår.

Gjennom et større innslag av teoretisk kunnskap og mulighet for å tilegne seg studiekompetanse på yrkesfaglige linjer, ønsket man både å heve statusen til yrkesfagene og å fremme en jevnere sosial rekruttering til høyere utdanning. Resultatene fra denne undersøkelsen kan tyde på at Reform 94 har lyktes med begge deler: Dagens elever i Ytre Søre Sunnmøre stilte seg uforstående til at allmennfaglige linjer skulle gi større status enn yrkesfaglige. Og søkermønsteret tydet tvert imot på at yrkesfaglige linjer er mest attraktive. Elevenes framtidige utdanningsplaner tyder videre på at en yrkesfaglig vei mot høyere utdanning kan bidra til en jevnere sosial rekruttering til høyere utdanning.

Det var som forventet at majoriteten av de som går allmennfaglige linjer satser på en høyere utdanning (87 prosent av jentene og 78 prosent av guttene). Men at også mer enn halvparten av elevene på yrkesfaglige linjer hadde planer om å ta en høyere utdanning (57 prosent av jentene og 49 prosent av guttene), var svært overraskende. Vårt materiale viser også at 26 prosent av ungdommen som enten hadde valgt, eller gikk på, yrkesfaglige linjer sa det stemte svært bra at det var viktig ved valg av linje at de *ønsket å ta en høyere utdanning senere*. Tar vi med de som sa at dette stemte nokså bra (28 %) ville over halvparten av elevene på yrkesfaglige linjer kanskje valgt annerledes dersom linjen *ikke* ga mulighet for å ta høyere utdanning senere.

Vi vet ikke om intensjonen bak reformen var at *så mange* yrkesfagelever skulle sikte seg inn mot en høyere utdanning etter fagbrevet. Eller om videregående skole vil bli tilført kapasitet for å møte etterspørselen etter påbyggingsår som gir studiekompetanse, når det er så mange som vil benytte denne muligheten. Det er rimelig å tenke seg at dersom det blir mangel på faglærte, vil det utdanningspolitisk være mindre ønskelig å bidra til å sluse faglærte inn i høyere utdanning. Og for yrkesfagelever som avlegger fagbrev før de søker påbyggingsår, vil retten til videregående opplæring være oppbrukt. På den annen side vil kanskje antall faglærte reduseres enda mer på lengre sikt dersom yrkesfaglige linjer igjen forbindes med blindveier: Dersom ungdommen er så utdannings- og karriereorienterte som våre data tyder på, vil det å stenge for videre utdanningsmuligheter på yrkesfaglige linjer føre til svikt i rekrutteringen til slike linjer.

Et annet dilemma i forlengelsen av Reform 94, er at det som øker mulighetene for noen, kan resulterer i nederlag for andre. Vår studie tyder på at mulighetene som følger med økt innslag av teori på de yrkesfaglige linjene vil bli positivt

utnyttet av mange. Andre studier peker imidlertid på at en relativt stor gruppe elever ikke finner seg til rette med økte krav til teori på yrkesrettede linjer, og faller fra.

Ja takk, begge deler

Ungdommen ser ut til å ha mottatt budskapet om at mens allmennfaglige linjer gir studiekompetanse, gir yrkesfaglige linjer *både* yrkeskompetanse og mulighet for studiekompetanse. Noe over halvparten av rådene grunnskoleelevene mottar fra andre når de skal velge linje i videregående skole går i retning allmennfag, men vi registrerer en klar dreining i retning flere råd om å ta yrkesfag i løpet av et par år. Særlig rådene fra venner, som kan forventes å ha førstehånds kjennskap til utdanningstilbudet i videregående skole, tenderer å gå i retning yrkesfag.

Ungdommen vil holde valgmulighetene åpne

Det å velge utdanning og yrke er vanskelig. Både foreldregenerasjonen og elevene selv mener at det først og fremst er den enkeltes *interesser* som bør styre utdannings- og yrkesvalgene. Imidlertid er det ikke mange sekstenåringer som har *én* dominerende interesse som peker klart og tydelig mot *ett* yrke. Interessene er ofte komplekse og peker i forskjellige retninger. I tillegg er det umulig for en sekstenåring å vite hvordan forskjellige yrker i framtiden vil kunne imøtekomme egne interesser. Den mest fornuftige løsningen er da å holde flest mulig utdannings- og yrkesmuligheter åpne. Og det gjør de.

Elevene er unge når de velger linje i videregående skole. Mange vet ikke hva de ønsker å arbeide med når de blir voksne, og da er det fornuftig å utsette yrkesvalget. Ikke uventet var det færre av tiendeklassingene som valgte allmennfag som oppgave at de hadde bestemt seg for framtidig yrke (28 %), enn av de som valgte yrkesfag (58%). Men det var mange av de som valgte yrkesfag som heller ikke hadde bestemt seg for framtidig yrke. Selv blant yrkesfagelevene som om kort tid skulle ut i lære, var det fortsatt en tredjedel som ikke hadde bestemt seg for framtidig yrke.

Det å holde flest mulig valgmuligheter åpne, ser ut til å være svært viktig for ungdom når de gjør sine utdanningsvalg. Av toogtyve utsagn knyttet til hva som var viktig ved valg av linje i videregående skole, var det nest etter egne interesser nettopp det å holde mulighetene for senere utdanningsvalg åpne som ga størst tilslutning. Hele 80 prosent av elevene krysset av for at det stemte svært bra eller nokså bra at det var viktig at linjen de valgte åpnet for mange utdanningsvalg senere.

Human capital-teorien bygger blant annet nettopp på at høyere utdanning bidrar til å øke den enkeltes *valgmuligheter*: «By investing in themselves, people can enlarge the range of choices available to them» (Schultz 1977). Med andre ord; mer

utdanning gir flere muligheter. Mens yrkesfaglige linjer gjør at en kan få jobb, og lønn, rett etter videregående skole, forbindes høyere utdanning både med mer interessante jobber, høyere livslønn og bedre muligheter på arbeidsmarkedet. I tillegg kan selve studenttilværelsen og det å få fordype seg i noe som interesserer en, være attraktivt i seg selv.

Elevene som valgte yrkesfaglige linjer la ikke uventet, oftere enn elevene som valgte allmennfaglige linjer, vekt på at linjen ga jobb rett etter videregående skole. Men det er likevel verdt å merke seg at det var flere, også blant elevene på yrkesfaglige linjer, som la vekt på at linjen åpnet for mange utdanningsvalg senere. Blant tiendeklassingene som hadde en yrkesfaglig linje som førstevalg, var det i underkant av tjue prosent som sa det stemte svært bra at valg av linje hadde sammenheng med at linjen ga jobb rett etter videregående skole, mens nesten 40 prosent sa det stemte svært bra at det var viktig at linjen åpnet for mange utdanningsvalg senere.

Reform 94, som åpner for at elever på yrkesfaglige linjer kan ta høyere utdanning senere, møter dermed ungdommens behov for å unngå bordet fanger-valg knyttet til framtidig utdanning og yrke.

Det gode liv og Det gode arbeid er to sider av samme sak

Av nitten utsagn knyttet til Det gode liv, var det å ha et morsomt arbeid det som fikk størst tilslutning blant elevene. Hele 90 prosent mente at et morsomt arbeid var en svært viktig betingelse for å leve et godt liv som voksen. Arbeiderne ved Ulstein Industrier fikk ta stilling til tyve utsagn som kunne gjøre arbeidsplassen mer attraktiv. Nest etter bedre lønn, som nesten alle hadde krysset av for, var det et bedre fritidstilbud i Ulsteinvik som fikk størst tilslutning. Med andre ord er det ikke bare bedriftsinterne forhold som har betydning for hvor attraktiv en arbeidsplass framstår og samtidig er arbeidsbetingelsene viktig for å leve et godt liv.

Ungdommen ble spurt om hva de tror ville bli viktig når de i framtiden skal velge arbeid. Alle utsagnene de ble presentert for fikk stor tilslutning; når man slipper å velge mellom høy lønn og mye fritid vil de fleste av oss ha begge deler. Viktigst for ungdommen var likevel trygghetsskapende og sosiale forhold som gode arbeidskamerater, en trygg og varig arbeidsplass og at arbeidet kan kombineres med barn og familie. Mange la også vekt på at det var viktig med menn og kvinner på arbeidsplassen. Men det var svært mange som også la vekt på karrierefaktorer som høy lønn, gode karriereutsikter og egenutvikling.

Når vi ser på jentene og guttene hver for seg, finner vi klare tendenser til at jentene er mer opptatt enn guttene av sosiale forhold, mens guttene er mer opptatt enn jentene av karrierefaktor, og da særlig det å ha høy lønn. Dette mønsteret gjenfinner vi når vi ser på utsagnene knyttet til Det gode liv. I likhet med Hellevik (1996) finner vi at guttene oftere enn jentene legger vekt på materielle ting, mens

jentene oftere enn guttene er opptatt av forhold som viser til menneskelige relasjoner. Likevel er det slik at det er de samme fire forholdene som rangeres høyest av *både* guttene og jentene: Viktigst for Det gode liv som voksen er som nevnt et morsomt arbeid, deretter følger gode venner, et godt forhold til foreldre og søsken, god helse og frisk luft.

Ungdommen, og særlig jentene, er mobile

Utdanningsvalg og yrkesvalg kan lett få betydning for hvor den enkelte kommer til å bosette seg i framtiden. Langt fra alle tenker over sammenhengen mellom utdanningsvalg og hvor utdanningen gir yrkesmuligheter, og over halvparten av elevene hadde ikke tatt hensyn til hvor linjen de valgte i videregående skole vil kunne gi jobb i framtiden. Bare 22 prosent oppga at de hadde lagt vekt på at linjen de valgte ga jobb i Ytre Søre Sunnmøre, i tillegg var det ti prosent som oppga at de la vekt på at linjen ga jobb *både* i regionen *og* utenfor regionen. Det er elevene som velger yrkesfag, og særlig guttene, som har oppgitt at de legger vekt på at linjen gir jobb i regionen. De som velger allmennfag knytter ikke valg av linje til framtidig bosted. Dette skyldes sannsynligvis ikke bare at de har større utferdstrang, men at mange har *utsatt* yrkesvalget og følgelig heller ikke har vurdert yrkesmulighetene på hjemstedet.

To tredjedeler av ungdommen i utvalget har planer om å ta en høyere utdanning. Dette innebærer at de må forlate Ytre Søre Sunnmøre for en tid. Det er ønskelig at flest mulig i denne gruppen kommer tilbake etter endt utdanning, finner et yrke og bosetter seg i regionen. Basert på spørsmål til ungdommen om hvor de ønsker å bo i framtiden, både rett etter videregående og når de blir voksne, finner vi at en fjerdedel er *hjemmeorienterte* (de vil helst bo i regionen både rett etter videregående og når de blir voksne), sytten prosent er *tilbakeflyttere* (de ønsker å komme tilbake til regionen og bosette seg når de blir voksne), mens en fjerdedel av ungdommen er *utflyttere* (de vil helst bo et annet sted som voksne). En tredjedel av ungdommen har ingen klare formeninger om hvor de vil bo når de blir voksne.

Det er heller ikke sikkert at ungdommen som har oppgitt bostedspreferanser, ender opp der de helst vil bo. Framtidig bosted vil avhenge både av partnervalg og yrkesmuligheter. Resultatene viser først og fremst at ungdommen er mobil.

Men ungdom fra Ytre Søre Sunnmøre vil ikke til hovedstaden. Ingen (!) av elevene som er i ferd med å avslutte videregående skole ønsker å bo i Oslo når de blir voksne og skal stifte familie og få barn. Utflytterne vil helst bo i en mindre by. De ønsker ikke storbyens problemer og ulemper. Med andre ord ønsker de mer av byens tilbud, uten å miste alle fordelene knyttet til å bo på et mindre sted. Med Nils Christies begrepspar tette og løse samfunn, kan utflytterenes bostedspreferanser være uttrykk for at de opplever lokalsamfunnene i Ytre Søre Sunnmøre som *for* tette, men

de vil ikke bytte dette ut med storbyen, der de sosiale relasjonene er *for* løse. Det maksimale er småbyen som verken er for tett eller for løs.

Vi finner nesten ikke forskjeller mellom utflyttere og de som ønsker å bo i regionen som voksne i hva de vektlegger når de skal beskrive hva som er viktig for Det gode liv. Bortsett fra at de som helst vil bo i Ytre Søre Sunnmøre litt oftere vektlegger flott natur, er det ingen forskjeller i hvordan gruppene vektlegger en morsom jobb, gode venner, et godt forhold til foreldre og søsken, frisk luft, egen familie og tilgang på kaféer, puber og restauranter. Ungdommen som vil forlate regionen regner med andre ord med at viktige verdier også kan realiseres andre steder, men som nevnt, ikke i Oslo.

Noen grupper er mer utferdsorienterte enn andre. Den største forskjellen finner vi når vi skiller mellom de som ønsker å bli fagarbeidere og de andre. De som velger skipsindustrien, velger gjerne også en framtid i Ytre Søre Sunnmøre. Mens 42 prosent av de framtidige fagarbeiderne er hjemmeorienterte, gjelder dette bare 21 prosent av de andre. Likeledes er elevene på yrkesfaglige linjer oftere hjemmeorienterte enn andre.

Regionen har hatt problemer med at jentene flytter ut, og vi ser tydelige tegn i vårt datamaterialet til at jentene er mindre bundet til Ytre Søre Sunnmøre enn guttene. Dobbelt så mange gutter som jenter er hjemmeorienterte. Men mange jenter som planlegger å reise fra Ytre Søre Sunnmøre etter videregående skole, ønsker å komme tilbake når de skal stifte familie og få barn. Men det at jentene forlater regionen akkurat i den perioden da de gjerne søker, og møter, kjærligheten, kan lett forkludre planene. Ved siden av yrkesmuligheter i regionen vil bostedspreferansene til ektefeller, som gjerne er fra andre steder, få betydning for hvor familien til slutt bosetter seg.

De nye rekruttene til skipsindustrien er karriereorienterte

Elevene som har valgt, eller vil velge, en linje rettet mot fagbrev i skipsindustrien, har i likhet med resten av ungdommen i Ytre Søre Sunnmøre høye ambisjoner og ønsker om utviklingsmuligheter. I intervjuer på fabrikken i forkant av undersøkelsen, var de erfarne arbeidernes klare råd til lærlingene at de først skulle avlegge fagbrevet, og deretter videreutdanne seg til ingeniører. Og som tidligere nevnt oppga halvparten av de nye rekruttene, *før* de begynte læretiden, at de ønsket å ta en høyere utdanning. Dette betyr at skipsindustrien, i tillegg til rekrutteringsproblemer, kan regne med en betydelig topplekasje blant ferdig utdannede fagarbeidere.

Rekruttene hadde ikke mindre forventninger og krav til sin framtidige arbeidsplass enn annen ungdom. Og i likhet med annen ungdom mener de at det viktigste for Det gode liv er å ha en morsom jobb.

Elevene som satser på et fagbrev i skipsindustrien (hovedsakelig gutter) skiller seg fra guttene som satser på høyere utdanning ved at de langt oftere er opptatt av opplæringstilbudet i jobben. Mange har stor tro på opplæringstilbudet og karrieremulighetene i skipsindustrien. Over førti prosent av rekruttene svarer at det stemmer svært bra at skipsindustrien har et godt opplæringstilbud, og lærerne i ungdomsskolen var enda oftere positive.

De erfarne arbeidernes vurdering av opplæringstilbudet kan imidlertid tyde på at de nye lærlingene vil bli skuffet. Under ti prosent av industriarbeiderne krysset av for at det stemmer svært bra at opplæringstilbudet var godt. Ingen av de 22 lærlingene var sterkt enige i dette utsagnet, og bare en tredjedel svarte at det stemte nokså bra at opplæringstilbudet var bra.

Skipsindustrien er en mannsdominert arbeidsplass

Ungdommen har også tatt stilling til hva de forbinder med et arbeid som faglært i skipsindustrien. Det ville vært oppsiktsvekkende om ungdommens beskrivelser av en jobb i skipsindustrien stemte overens med krav og forventninger de hadde til Det gode arbeid. Når ungdommen gir uttrykk for hva de vil legge vekt på når de i framtiden skal velge arbeid, har de ulike drømmeyrker i bakhodet. Derfor vil sannsynligvis de fleste spesifiserte yrker bli plassert lavere enn Det gode arbeid.

Når vi sammenligner ungdommens vurdering av hva de forbinder med en jobb som faglært i skipsindustrien med Det gode arbeid, blir derfor som forventet skipsindustrien vurdert dårligere. Det er også logisk at de som er i ferd med, eller har planer om, å utdanne seg til fagarbeider vurderer skipsindustrien som arbeidsplass betydelig høyere enn annen ungdom. Men også de nye rekruttene har større forventninger til Det gode arbeid enn det de forbinder med skipsindustrien.

Det er særlig tre forhold ved skipsindustrien som i følge ungdommen, og også de framtidige rekruttene, ikke svarer til forventningene om Det gode arbeid: For det første at det er en mannsdominert arbeidsplass, for det andre at skipsindustrien kan være en farlig arbeidsplass og for det tredje at en jobb i skipsindustrien kan være vanskelig å kombinere med familie og barn.

Elevene som har valgt linje rettet mot fagarbeid i skipsindustrien er faktisk enda oftere enn andre opptatt av at det skal være *både kvinner og menn på arbeidsplassen*. Dette betyr at mange av de som velger å gå denne veien gjør det på tross av mangelen på kvinnelig innslag i arbeidsmiljøet.

Arbeiderne vurderer industriarbeid lavt

Når arbeiderne skal vurdere sine egne arbeidsbetingelser, var det både overraskende og nedslående at de faktisk beskrev sitt arbeid mindre positivt enn både elevene,

lærerne og andre voksne i regionen. De voksne er mer positive enn elevene når de skal beskrive hvordan de tror det er å være fagarbeider i skipsindustrien. Grunnen til at ikke flere elever søker linjer rettet mot fagarbeid i skipsindustrien er dermed neppe negativ påvirkning fra skole og nærmiljø.

Datamaterialet gir også mulighet til å sammenligne hvordan arbeiderne trives med arbeidssituasjonen i forhold til hvordan lærere i ungdomsskolen trives med sitt arbeid. På den ene siden er det færre arbeidere enn lærere som trives svært bra med arbeidsoppgavene og kollegaene, men på den andre siden er det flere arbeidere enn lærere som trives med både arbeidslokalene og arbeidstiden. Både blant arbeidere og lærere i ungdomsskolen svarer bare en fjerdedel positivt på at de ville valgt samme yrke om igjen. Tar vi med de som svarer at de *kanskje* ville valgt samme yrke om igjen, er arbeiderne ved Ulstein Industrier langt mer positive enn lærerne til eget arbeid. Og arbeiderne ville oftere enn lærerne i ungdomsskolen råde egne barn til å velge sitt yrke.

På spørsmål om hva som kan gjøre skipsindustrien til en mer attraktiv arbeidsplass for ungdom, krysset nesten alle arbeiderne av for høyere lønn. Deretter fulgte et bedre fritidstilbud i Ulsteinvik, mer ros fra ledelsen (som også er en form for belønning), bedre innelima, mer varierte arbeidsoppgaver og bedre opplæring. Arbeiderne kunne også med egne ord gi uttrykk for hvordan en jobb på produksjonssiden i skipsindustrien kunne gjøres mer attraktiv. Også i de skriftlige kommentarene, var det lønn, bedre fritidstilbud, bedre opplæring og bedre kontakt mellom ledelse og arbeidere som gikk igjen.

Få, men fornøyde, kvinnelige arbeidere

Det er få kvinner i skipsindustrien. Følgende historie viser både hvor vanskelig det er å velge yrke fordi man bare har vage forestillinger om hva ulike yrker innebærer, og at skipsindustrien kan være et godt yrkesalternativ for jenter også:

På midtveisseminaret i forbindelse med dette prosjektet, i et eget ungdomspanel, ble elever spurt om sine framtidige yrkesplaner. En jente, som nok representerer svært mange, svarte at hun godt kunne tenke seg å jobbe med barn, og at hun hadde lyst til å ta seg en utdanning rettet mot en jobb i barnehage. På spørsmål om hun ikke heller kunne tenke seg å velge litt utradisjonelt, og sikte seg inn mot en jobb i skipsindustrien, begrunnet hun sin labre interesse gjennom de kalde arbeidsforholdene i skipsindustrien om vinteren. Da vi senere besøkte Ulstein Verft traff vi en kvinnelig arbeider, som var svært fornøyd med å arbeide på verftet. – Er det ikke kaldt om vinteren da? spurte vi. Og hun svarte: – Nei, det er ikke så kaldt. Vi har godt med klær på oss og beveger oss hele tiden. Før jobbet jeg i barnehage, og det å stå ute å passe på ungene om vinteren, *det* er kaldt det!

Vi har også undersøkt hvordan de kvinnelige industriarbeiderne trives generelt. Det viser seg at kvinnelig arbeidskraft stort sett er fornøyd arbeidskraft. De trives langt oftere med sine arbeidsoppgaver enn sine mannlige kollegaer. De trives også oftere med kollegaene, med arbeidstiden og lokalene enn mennene. Kvinnene ville også langt oftere enn menn valgt samme yrke om igjen, og de ville oftere råde egne barn til å velge samme yrke som dem selv.

På spørsmålet om hva som kunne gjøre produksjonen i skipsindustrien til en mer attraktiv arbeidsplass, var det forskjell på kvinnene og mennene på ett felt, og det var at de langt oftere la vekt på kantineforholdene. Kvinnene ønsket bedre og mer trivelige kantinelokaler. I de skriftlige kommentarene ga kvinner også uttrykk for ønske om bedre garderobeforhold.

Skipsindustriens utfordring: Smal rekruttering og topplekasje

Skipsindustrien rekrutterer *svært smalt*. Både sosial bakgrunn, og i enda større grad kjønn, legger i dag klare føringer for hvem som ønsker å ta en utdanning rettet mot fagarbeid i skipsindustrien. Hele 40 prosent av guttene i videregående skole som har fedre som er industriarbeidere sikter seg inn mot å bli fagarbeidere i skipsindustrien. Og mens nesten ingen jenter tar utdanning rettet mot fagarbeid i skipsindustrien, satser til sammen 28 prosent av guttene på å bli industriarbeidere. Med andre ord er det faktisk svært mange gutter, og særlig sønner av industriarbeidere, som velger skipsindustrien. Med dagens muligheter for ungdom er det lite som tyder på at skipsindustrien kan øke rekrutteringen fra gruppene som tradisjonelt har rettet seg inn mot industriarbeid. Utdanningspolitisk (lik rett til utdanning) er dette heller ikke ønskelig. Løsningen kan ligge i at næringen satser på *større bredde* i sitt rekrutteringsgrunnlag.

Mulighetene som følger med Reform 94 vil i følge rekruttenes planer om videreutdanning føre til topplekasje av fagarbeidere. Lærlingene som oppnår Reform 94-fagbrev har helt andre muligheter enn tidligere. De er seg dette bevisst, og mange ønsker å benytte seg av denne muligheten. For næringen er dette ikke bare uheldig. På sikt kan dette bety at skipsindustrien kan rekruttere ingeniører med fagbrev som grunnutdanning, en dobbeltkompetanse som kan bidra til bedre kommunikasjon og forståelse mellom de ulike ledd i bedriften. Men dersom rekruttene realiserer sine planer om videreutdanning, innebærer dette også at skipsindustrien må øke rekrutteringen av nye lærlinger ytterligere. Og da må de enten importere arbeidskraft eller rekruttere bredere blant ungdommen.

Det store spørsmålet er hvordan skipsindustrien kan møte den utdannings- og karriereorienterte ungdommen generelt, og jentene spesielt. Muligens ligger svaret i de nye rekruttenes forventninger og planer. Er det mulig for skipsindustrien, gjennom omstillinger, å møte rekruttenes forventninger om at skipsindustrien er en

arbeidsplass med gode opplærings- og karrieremuligheter? Og er det mulig å gjøre fagbrev i skipsindustrien til en så attraktiv karrierevei for framtidige ingeniører/sivilingeniører at de kan konkurrere ut den tradisjonelle veien om allmennfaglig linje? Med andre ord øke rekrutteringen gjennom å synliggjøre, og legge til rette for, videreutdanning til ingeniør?

Karriereveiene i dagens arbeidsliv som forbindes med suksess peker stort sett oppover. Fagarbeider vil bli ingeniør, ingeniør vil bli sivilingeniør og sivilingeniør vil bli doktor ingeniør. Dersom *alle* skal motiveres til å klatre oppover stigen, blir det i beste fall stor gjennomtrekk, i verste fall blir stigen topptung og velter. Uten folk på gulvet ingen bedrift, som en arbeider kommenterte i spørreskjemaet. Kan skipsindustrien skape en motvekt mot denne klatretrenden, gjennom alternative, og attraktive *horisontale* karriereveier? Er det mulig å etablere karriereveier med lønns-systemer som vektlegger og premierer bredde i fagkompetansen? Er det mulig å heve fagarbeiderstoltheten slik at flere lærlinger vil ønske å bli i yrket?

Kvinnelig arbeidskraft kan bli en ny resurs for skipsindustrien. Flere av de yngre enn de eldre jentene i utvalget hadde i hvert fall *vurdert* å velge en linje rettet mot fagbrev i skipsindustrien. Og som vi har nevnt var de kvinnelige arbeiderne langt mer fornøyd med sin arbeidssituasjon enn mennene. Dette kan tyde på at de mannlige arbeiderne møter kvinnene på en slik måte at de trives svært bra med både sine mannlige kollegaer og et tøft arbeid. Vi minner også om at elevene, og særlig rekruttene til skipsindustrien, ga uttrykk for at de foretrakk en arbeidsplass der det jobber både kvinner og menn. Kan skipsindustrien tilpasse arbeidsbetingelsene slik at flere kvinner finner arbeidsplassen attraktiv? Kanskje bedre kantineforhold og bedre tilrettelegging for å kunne kombinere arbeidet med familie og barn bidrar til å gjøre arbeidsplassen mer attraktiv for både kvinner og menn?

Det vi har kalt utdanningssuget blant ungdommen har ikke oppstått av seg selv. Aldri har ungdommen hatt bedre muligheter for å ta seg utdanning, og aldri har forventningene om at de utdanner seg vært større. Ungdommen stiller ikke bare store krav til arbeidsbetingelsene i skipsindustrien og andre steder, de stiller store krav til seg selv også. For mange blir imidlertid alle mulighetene, og forventningene om selvrealisering og suksess gjennom utdanning, tung å bære. Ikke alle passer til, eller ønsker, å bruke store deler av livet på skolebenken. Mange er skoleleie allerede etter tiendeklasse. Svært mange faktisk. Rundt tretti prosent av de som sluses fra grunnskolen og inn i videregående skole gir uttrykk for at de er *skoleleie*. Mange av disse ville hatt godt av et vente- og modningsår i arbeidslivet. I dag vanskeliggjøres dette av at retten til videregående opplæring er begrenset til fire år etter avlagt grunnskoleeksamen. I tillegg er det få muligheter i arbeidslivet for sekstenåringer. Kan skipsindustrien tilby et sabbatsår fra skolen for skoleleie elever? Og kan de ta imot disse på en måte som gjør at de ønsker å utdanne seg til fagarbeidere i neste omgang?

Enkel økonomisk teori tilsier at dersom det er mangel på en type arbeidskraft, må lønn og/eller andre incentiver økes for å beholde, samt rekruttere tilstrekkelig med nye, arbeidstakere. Skipsindustrien står imidlertid i en dobbeltsidig konkurranse-situasjon. På den ene siden skal de konkurrere om arbeidstakerne på det norske arbeidsmarkedet, på den andre siden må deres produkter være konkurransedyktige på det internasjonale markedet. Dette innebærer at lønns- og arbeidsforhold ikke bare reguleres av forhold på det norske arbeidsmarked. Internasjonale konkurrenters prissetting på, i dette tilfellet skipsbygging, får også betydning for hvor gode betingelser bedriften kan tilby sine ansatte. Kan skipsindustrien gjennomføre tiltak som sikrer tilgangen på gode fagarbeidere og samtidig være konkurransedyktige på det internasjonale markedet?

Lokalsamfunnets utfordring: Litt kjedelig for ungdom, og et ensidig arbeidsmarked

Som nevnt er Det gode arbeid og Det gode liv to sider av samme sak. Skipsindustrien og lokalsamfunnene i Ytre Søre Sunnmøre har med andre ord mange felles utfordringer. Gode arbeidsforhold og yrkesmuligheter gjør Ytre Søre Sunnmøre til et mer attraktivt sted å bo, og et mer variert fritidstilbud vil gjøre skipsindustrien til en mer attraktiv arbeidsplass. Ønske om bosted påvirkes både av ens røtter, yrkesmuligheter og fritidsmuligheter.

Ungdommen i Ytre Søre Sunnmøre er glade i hjemstedet sitt. Riktignok mener de, i likhet med de voksne i regionen, at det er bedre å bo i Ytre Søre Sunnmøre når man er barn og når man er voksen, enn i ungdomstiden. En elev skriver: – Eg forstår kvifor mange flyttar frå denne plassen når dei er ungdommar. – Hadde her vert fleire tilbod til oss unge, så kunne eg sikkert tenkt å bli her.

Verden har forandret seg siden foreldregenerasjonen var ung. Det som kjennetegner dagens ungdomsgenerasjon er at de har, og ser, så mange valgmuligheter knyttet til både utdanning, yrke og framtidig bosted. Mange har planer om forlate regionen for kortere eller lengre tid etter at de har fullført videregående skole, og ungdommens framtidige bostedspreferanser tyder på at mange allerede ser muligheten av å finne Det gode liv og Det gode arbeid utenfor regionen. Ungdommen i Ytre Søre Sunnmøre er mobile.

Det var relativt store forskjeller i foreldregenerasjonens og elevenes beskrivelser av hva som var viktig for å oppnå Det gode liv. I likhet med Hellevik (1996) finner vi at ungdommen er mer materialistisk og moderne orientert enn de eldre, som legger større vekt på tradisjonelle og idealistiske verdier enn ungdommen. Men det er viktig å merke seg at ungdommen, i likhet med de voksne, tross alt vektlegger tradisjonelle og idealistiske verdier høyere enn materialistiske og moderne verdier for å leve Det gode liv.

En moderne livsstil forbindes med byen og dens tilbud. Selv om et mer variert uteliv ikke oppleves som det aller viktigste for å leve et godt liv, er ungdommen mer opptatt av kaféliv og mulighetene til å gå på kino og teater enn de voksne i regionen. Mens 34 prosent av arbeiderne og 41 prosent av de andre voksne la vekt på (svært viktig eller nokså viktig) muligheten for å gå på kino og teater for å realisere Det gode liv, var det i overkant av 60 prosent av ungdommen som mente dette. Og mens 46 prosent av arbeiderne og 37 prosent av andre voksne mente at muligheten for å gå på kafé, pub og restaurant var (svært eller nokså) viktig, var det 68 prosent av ungdommen som mente at dette ville bli viktig for å leve Det gode liv når de blir voksne.

På spørsmål om hva som kunne få flere til å flytte til Ytre Søre Sunnmøre, hadde ungdommen mange ideer. En elev skriver: – Betre uteplassar for folk i ulike alder. Utbygging av ein ny stor symjehall med kafé, kino osv. Ta all slags idrett på alvor, ikkje berre for gutar i 16-års alderen, men volleyball, klatring, symjing osv. Utbygging av parkar med gode leikeaktivitetar for born i alle aldre. På spørsmål til arbeiderne om hva som kunne bidra til å rekruttere flere ungdommer til skipsindustrien, var det også mange som foreslo flere og bedre fritidsmuligheter. Er det mulig for lokalsamfunnet, kanskje i samarbeid med skipsindustrien, å møte befolkningens ønsker om et mer variert fritidstilbud? Er det eksistensgrunnlag for kino og kafé, bowling og slalombakke i Ytre Søre Sunnmøre?

Lokalsamfunnets aller fremste utfordring er knyttet til arbeidsmarkedet. I de kommende generasjoner voksne vil det være langt flere med høyere utdanning enn det er i dag. For mange vil det være en nødvendig forutsetning for å bosette seg i Ytre Søre Sunnmøre at regionen kan tilby arbeidsplasser som er i overensstemmelse med den utdanningen de har valgt. Arbeidsmarkedet i Ytre Søre Sunnmøre er i stor grad rettet mot menn. Dette bidrar til at flere jenter enn gutter forlater regionen. Det er rimelig å tenke seg at når kvinnene forlater regionen, blir stedet mindre attraktivt for menn også. Mye tyder derfor på at regionens største utfordring er å skaffe arbeidsplasser for høyt utdannede generelt, og for kvinner spesielt.

Litteratur

- Aamodt, P. O. (1982): *Utdanning og sosial bakgrunn*. Oslo-Kongsgsvinger, Statistisk sentralbyrå, samfunnsøkonomiske studier nr. 51.
- Ainslie, G. (1985): «Beyond microeconomics. Conflict among interests in a multiple self as a determinant of value», i J.Elster (red.): *The Multiple Self*. Cambridge, Cambridge University Press; Oslo, Universitetsforlaget.
- Beck, U. (1997): *Kinder der Freiheit*. Suhrkamp, Frankfurt am Main
- Becker, Gary (1975): *Human Capital; a Theoretical and Empirical Analysis*, with special reference to education. New York, Columbia University Press.
- Berg, L. (1988): *Studiemotivasjon*. Oslo, NAVFs utredningsinstitutt. (Notat 8/88.)
- Berg, L. (1990): *Studieløpet - Forprosjektrapport*. Oslo, NAVFs utredningsinstitutt. (Rapport 11/90.)
- Berg, L. (1995): *Examen philosophicum; studietilknytning, innsats og resultat for ulike grupper av begynnerstudenter ved Universitetet i Oslo*. Oslo, Utredningsinstituttet for forskning og høyere utdanning. (Rapport 2/95.)
- Berg L (1997): *Studieløpet. Om tidsbrukvalg, faglige valg og kunnskapsteoretiske valg*, Oslo, NIFU . (Rapport 3/97)
- Berg, L (1997): *Leve på lån. Studie- og låneatferd fem semestre etter studiestart*. Delrapport 1 fra Studiefinansieringsprosjektet. Oslo, NIFU. (Rapport 11/97)
- Berg L og B. Stensaker (1997): *Studenter i utlandet. Innblikk i eksisterende teori og empiri*. Oslo, NIFU. (skriftserie nr. 20/97).
- Bernstein, Basil (1975): *Class, code and control*. Vol.3: Towards a theory of educational transmissions. London, Routledge & Kegan Paul.
- Bjørnson, Ove (1995): *Som far, så sønn? En analyse av klassereproduktive tendenser i ungdoms framtidsorientering og valg av utdanning*. Oslo, UNGforsk. (Rapport 6/95)
- Boudon, Raymond. (1974): *Education, Opportunity and Social Inequality*. New York, Wiley.

- Bourdieu, Pierre (1977): Cultural reproduction and social reproduction, i J. Karabel og A.H. Halsey (eds.): *Power and Ideology in Education*. New York, Oxford University Press.
- Eeg-Henriksen, Fride (1983): *Fra skolegang til poengsamling*. Oslo, NAVFs utredningsinstitutt. (Melding 1983:7.)
- Edvardsen, Rolf (1991): *Valg av utdanning og yrke; betydningen av kjønn, sosial og geografisk bakgrunn ved utdannings- og yrkesvalg*. Oslo, NAVFs utredningsinstitutt. (Rapport 12/91.)
- Edvardsen, Rolf (1993): *Ungdoms utdannings- og yrkesplaner*. Oslo, Utredningsinstituttet for forskning og høyere utdanning. (Rapport 13/93.)
- Edvardsen, Rolf (1995): *Yrkesvalgmotiver*. Resultater fra en undersøkelse om 16- og 18-åringers utdannings- og yrkesplaner. Oslo, Utredningsinstituttet for forskning og høyere utdanning. (Rapport 4/95.)
- Edvardsen, Skjersli, Støren, Szanday og Aamodt (1998): På oppløpssida. Evaluering av Reform 94: Underveisrapport 1997 fra NIFUs hovedprosjekt. Oslo, NIFU. (Rapport 3/98)
- Egge, Marit (1998): *Hadde det ikke vært for oppfølgingstjenesten...* Samtaleintervjuer med 16 ungdommer. Fafo-rapport 241.
- Egge, M. og T. Midtsundstad (red) (1997): *Evalueringsrapport av oppfølgingstjenesten i Reform 94*. Fafo-notat 1997:2.
- Eriksen, K. (1982): *Motivasjon, studium, yrke*. Oslo, NAVFs utredningsinstitutt, Melding 1982:4.
- Erikson, R. og J. O. Jonsson (1993): *Ursprung och utbildning – social snedrekrytering til högre studier*. Stockholm, Fritze. (Statens offentliga utredningar 1993:85.)
- Falkum, Eivind (1992): *Bruk av fødekvinners erfaringer i kvalitetsarbeid*. Fødeavdelingen, Ringerike sykehus i samarbeid med Prosjektet Fra klage til kvalitet..., Hønefoss/Oslo, Senter for industriforskning.
- Fosso, E. J. (1992): «Ny ungdom – en utfordring for industrikommunene» i *Geografi i Bergen* nr. 161, NHH, Universitetet i Bergen
- Fosso, E. J. (1997): *Vil ungdom bli boende på industristeder under omstilling?* Arbeidsnotat nr 7/1997. Stiftelsen for samfunns- og næringslivsforskning, Bergen

- Grøgaard, Jens B. (1995): *Skolekontroversen Belyst ved to norske utvalgsundersøkelser. Dr.gradsavhandling* Fafo-rapport 222 Oslo, Fafo.
- Grøgaard, Jens B. (1997): «En historie som har vasket seg? Om oppfølgingstjenestens målgruppe – rekruttering og tiltak første skoleår», i Lødding, B. og K.Tornes (red): *Idealer og paradokser*. Aspekter ved gjennomføringen av Reform 94. Oslo, Tano Aschehoug 1997.
- Hansen, Marianne Nordli (1986): «Sosiale utdanningsforskjeller – hvordan er de blitt forklart? Hvordan bør de forklares?» i *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 27:3-28.
- Hellevik, Ottar (1996): *Nordmenn og det gode liv. Norsk monitor 1985 – 1995*. Oslo, Universitetsforlaget.
- Huserbråten, Kirsti (1987): *Arbeiderstudenter - en studie om forutsetninger for og konsekvenser av sosial mobilitet*. Hovedfagsoppgave i sosiologi 1987. Universitetet i Oslo, Institutt for sosiologi.
- Jørgensen, P. (1991): *Ud af grunnskolen 1988*. Hvordan og hvad så? Hva skete der med 620 unge fra grunnskolen i Bergen 1988? Hvordan planlegger de deres fremtid? Bergen, ama Mater Forlag A/S.
- Karlsen, Thore K. (1998): *Arbeid helse og læring. En empirisk undersøkelse av Melbu Fiskeindustri AS* Fafo-rapport 248 Oslo: Fafo
- Knudsen, Knud (1980): *Ulikhet i Grunnskolen*. Bergen, Universitetsforlaget.
- Knudsen, K., AA. B. Sørensen og P. O. Aamodt (1993): *Endringer i den sosiale rekrutteringen til høyere utdanning etter 1980*. Oslo, NAVFs utredningsinstitutt. (U-notat 6/93.)
- Larsen, Knut Arild (1990): «For mye utdanning?» I *Søkelys på arbeidsmarkedet*, nr. 1/1990. Oslo, Institutt for samfunnsforskning.
- Larsen, Knut Arild (1997) *Fremtidens arbeidsmarked i Oslo og Akershus*. ECON rapport 44/97.
- Lindbekk, Tore (1990): «Utdanningsrekruttering 1985; kjønn og sosial bakgrunn som rekrutteringsfaktorer for videregående og høyere utdanning», i *UNIPED*, 13:
- LO (1996): «Når utdanning lønner seg». *Artikkel i VG* 20.02.98 basert på SNF-rapport.

- Lødding, B. og K.Tornes (red) (1997): *Idealer og paradokser. Aspekter ved gjennomføringen av Reform 94*. Oslo, Tano Aschehoug 1997.
- Løvlie, Arne (1998): «Når pengene følger studenten». *Kronikk i Aftenposten*, 14.08.98.
- Nessheim, Ragnhild V. (1998): «Når språkstudenter ikke kan grammatikk.» *Kronikk i Aftenposten*, 03.09.98.
- Rogoff Ramsøy, Natalie (1990): «Utsetter de høyt utdannede fortsatt behovstilfredsstillelse?» i *Sosiologi i dag*, 20(4):48:88
- Sandberg, N. og N. Vibe (1995): *Alle kan ikke bli frisører*. Søkning og opptak til videregående opplæring. Evaluering av Reform 94. Underveisrapport våren 1995. Oslo, Utredningsinstituttet for forskning og høyere utdanning, (Rapport 3/95.)
- Sandberg, Nina (1996) *Midt i eksplosjonen*. Søking og opptak til høyere utdanning i 1993. NIFU-rapport 5/1996.
- Sandberg, N. og N. Vibe (1996): «Betingelser for kompetanseoppnåelse: Hva hemmer og hva fremmer framgang i videregående opplæring». i Jon Frode Blichfeldt m.fl. (red): *Utdanning for alle*. Evaluering av Reform –94. Oslo, Tano Aschehoug.
- Schneider L. og S. Lysgaard (1953): «The deferred gratification pattern; a preliminary study», i *American Sociological Review*, 18.
- Schultz, Theodore W. (1977: «Investment in human capital», i J. Karabel og A. H. Halsey (red): *Power and Ideology in Education*. London, Oxford University Press.
- Skjersli, Synnøve (1996): *Ungdom – fritid – utdanning*. En studie av ungdoms fritidsvanger og utdanningsaspirasjoner. Hovedfagsoppgave i sosiologi. Universitetet i Oslo.
- Skjersli, S. og P.O Aamodt (1997): «Effekter av Reform 94 på sosiale skjevheter i valg mellom allmennfag og yrkesfag.» i B. Lødding, og K.Tornes (red): *Idealer og paradokser. Aspekter ved gjennomføringen av Reform 94*. Oslo, Tano Aschehoug 1997.
- Skog, Berit (1986): *Valgfrihet – en illusjon?* Linjefag og valgfag på allmennfaglig studieretning. Trondheim, Studier i skolesosiologi.

- Stifjeld, K.O. (1983): «Yrkesinteresser blant ungdom i kystkommuner». *Norsk Pedagogisk Tidsskrift* nr. 5.
- St.meld. nr.19 (1966-97): *Om studier i utlandet*. Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet.
- Svensen, Elin (1998): Upublisert materiale fra NOVA-prosjektet «Ung i Bergen».
- Trow, Martin (1974): «Problems in the transition from elite to mass higher education», i *Policies for Higher Education* (from the General Report on the Conference on Future Structures of Post Secondary Education) Paris, OECD.
- Vangsnes, Sigmund (1971): *Hvem blir student i Norge?* Tiden Norsk Forlag.
- Vibe, Nils (1995): *En snubla, en brøt og seks løp videre*. Rekruttering og gjennomstrømning i videregående opplæring. Evaluering av Reform 94: Underveisrapport høsten 1995. Oslo: Utredningsinstituttet for forskning og høyere utdanning. (U-notat 19/95)
- Vibe, Nils (1996): *Yrkesfagelevenenes overgang til tredje opplæringsår*. Notat av 1. juli (NIFU).
- Vibe, N., R. Edvardsen og N. Sandberg (1997): *Etter halvgått løp*. Rekruttering og gjennomstrømning i videregående opplæring etter Reform 94. Evaluering av Reform 94: Underveisrapport høsten 1996.

Utdanningssuget

For liten tilgang på nye fagarbeidere i Ulstein Industrier AS, og bekymring for at mange av de unge utdanner seg ut av regionen, er bakgrunn for prosjektet «Ungdommens utdanningsvalg – skipsindustriens rekrutteringsvilkår».

Resultatene fra denne studien viser at ungdommen i Ytre Søre Sunnmøre har svært høye utdanningsambisjoner, de er mobile og de er opptatt av å holde flest mulig framtidige utdanningsvalg åpne. For eksempel oppgir halvparten av elevene på linjer rettet mot fagarbeid i skipsindustrien at de har ambisjoner om å ta høyere utdanning etter avlagt fagbrev.

Hovedspørsmålene som reises i Utdanningssuget er: Kan lokalsamfunn og industri gjennomføre tiltak og omstillinger som bidrar til at de unge blir i regionen? Hvordan kan skipsindustrien i regionen møte ungdommens forestillinger om Det gode arbeid for å forbedre rekrutteringen til næringen? Er det overensstemmelse mellom generasjonenes forventninger til Det gode liv, og preges elevenes utdannings- og yrkesvalg av ulike oppfatninger om hva som representerer Det gode liv og hva som kjennetegner Det gode arbeid? Med andre ord; hvilke verdier, holdninger og forventninger ligger til grunn for ungdommenes valg av utdanning og yrke?

Fafo

Forskningssiftelsen Fafo
Borggata 2B/Postboks 2947 Tøyen
N-0608 Oslo
<http://www.fafo.no>

Fafo-rapport 258
ISBN 82-7422-229-6